
SLOVANÉ A EVROPSKÁ UNIE

Sylaby kurzu pro Univerzitu třetího věku

Editor: Ivo Pospíšil

**Ústav slavistiky
Filozofické fakulty Masarykovy univerzity**

Brno 2004

Vedoucí projektu:

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Autoři:

Prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc.

PhDr. Jiří Gazda, CSc.

Mgr. Pavel Krejčí, Ph.D.

Mgr. Roman Madecki, Ph.D.

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Doc. PhDr. Ludvík Štěpán, Ph.D.

PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D.

ÚVODEM

Projekt, jehož se ujal pracovní kolektiv z Ústavu slavistiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v rámci Univerzity třetího věku, je dnes nanejvýš aktuální: Slované tvoří podstatnou část populace a teritoria dnešní geografické Evropy, ale jen jejich část se po 1. květnu 2004 stala součástí Evropské unie, i když se o dalších přistoupeních uvažuje nebo se dokonce více či méně přesně plánují.

Úloha tohoto jazykově kulturního a v neposlední řadě i geopolitického areálu, k němuž jazykem, kulturou a historií patříme, v dnešní Evropě a jeho vztah k Evropské unii jsou pro střední Evropu obecně a pro Českou republiku a český národ zvláště podstatné. Z dějin i součas-

nosti přirozeně vyplývá zprostředkovací úloha českého teritoria ve vztahu k slovanským nečlenům EU a jistá šance na hlubší poznání aktuálního stavu slovanského areálu jako celku při vši jeho vnitřní zvrásněnosti, rozpornosti a hluboké diferencovanosti. Důkladnější historické poznání znamená i hlubší poznání současných procesů a z toho vyplývající pokus o obezřetnou prognostiku, snad i možnost vyhnout se neblahým krajnostem: zření k jazyku, literatuře a kultuře skoro vždy znamená jemnější, citlivější přístup k integračním i dezintegračním, globalizačním i izolacionistickým, kosmopolitickým i nacionalistickým tendencím dnešní Evropy a světa.

SLOVANÉ, EVROPA A SVĚT I-II

IVO POSPÍŠIL

Při jakémkoli scelování, při jakýchkoli integračních procesech v Evropě je nezbytné především zohlednění její multinacionální struktury. S tzv. národnostní otázkou si dosud nevěděl rady žádný společenský systém, neboť ta je spojena s biogenetickou podstatou člověka a nejvíce spojuje lidstvo s přírodou a jejími zákonitostmi. Milióny let vývoje někdy i kataklyzmatického, a tudíž přerývaného - vytvářely vzorce chování a jednání, které nelze nerespektovat (nedůvěra mezi etniky vycházející z odlišností jazykových, kulturních, civilizačních, projevy nepřátelství, pud kmenové sebezáchovy, genocidní jednání apod.); některé politické systémy těchto vzorců využívaly a zneužívaly (nacionalismus), jiné se je snažily potlačovat, ale posléze kapitulovaly, braly je jako „černou skříňku“, tabuizovaly je nebo se je snažily využít v boji o ovládnutí světa (komunistické hnutí, průmyslově vojenský komplex, boj proti kolonialismu, karta tzv. třetího světa). Taktika zamlčování a tabuizování, případně užívání eufemismů se v Evropě ukazuje jako neplodná: zatímco v USA mohla násilná antisegregační politika vést k dobově přijatelným výsledkům, v Evropě je to – vzhledem k dějinným peripetiím – mnohem složitější.

Vedle snahy o scelování vznikají i nová dělení: tradiční jsou dichotomie Západ – Východ a Sever – Jih. Přitom však každý myslí těmito pojmy něco jiného. Kulturně patří české země již přijetím latinského ritu k Západu, ale dlouhodobě stojí spíše na křižovatce, neboť velká část Moravy patří geologicky, přírodně, civilizačně a kulturně spíše k mediteránnímu okruhu, zatímco západní Morava a celé Čechy k prostoru euroatlantickému, západoevropskému. Například pro Francouze jsme ovšem zjevně na Východě; jinak řečeno: Aš patří k Východu, zatímco Helsinky a Istanbul k Západu – to je ovšem dělení zjevně politické a dnes již neodpovídající skutečnosti, žel stále přežívající. Přitom např. Ukrajinci a Bělorusové se vůbec necítí být součástí Východu; spíše se označují za střední Evropu – Východem tu myslí Rusko a Asii. Při běžné komunikaci v zemích EU lze snadno zjistit, že v Evropě české země ještě donedávna nebyly: myslelo se tím samozřejmě členství v EU. Kdo nebyl v EU, nepatřil a nepatří do Evropy. Jsou to sice známé synekdochické vzorce, ale mají značnou výpovědní hodnotu: ukazují především na to, co by lidé chtěli mít a jak na věci nahlíží. Názory tzv. řadového občana jsou tu mnohem průkaznější než diplomatická stanoviska politiků a vlád. Z toho také vyplývá i dělení na „starou“ a „novou“ Evropu, pojem „dvojrychlostní EU“ apod.

Historicky je zřejmé, že celá Evropa patří k mediteránnímu civilizačnímu okruhu, který má svůj původ ve východním Středomoří, tedy spíše v západní Asii, ale nelze také popírat další štěpení, například arabskou invazi, církevní schizma z roku 1054, mongolský vpád apod. Tyto integračně dezintegrační tendence zvrášňovaly tělo Evropy a projevují se svými důsledky dodnes.

V hledání integračních jader bylo učiněno několik pokusů, které v podstatě vycházely z odkrývání starých spojitostí a jejich restitucí a restaurací. Jedním z těchto jader je již zmíněný pojem střední Evropy. Podstatnou část střední Evropy tvoří povodí Dunaje, o němž tak poutavě píše italský germanista Claudio Magris v předvečer „velkého třesku“ na konci 80. let 20. století. Dunaj spojoval Germány (Němce), západní Slovany, Maďary, jižní Slovany a dotýkal se i teritoria východních Slovanů, překračoval geografické meze střední Evropy a spojoval ji s Balkánem a mediteránní oblastí. Současně však podstatná část střední Evropy netihla k Dunaji, ale k baltskému a severomořskému úmoří, takže samo srdce Evropy je z tohoto hlediska rozpolceno Českomoravskou vysočinou na dvě kulturní oblasti (srovnej český a moravský folklór, zejména lidovou píseň), nemluvě pak o severní Moravě a celém Slezsku (v nynější České republice i Polsku). Dělení kulturních oblastí podle úmoří a povodí je smysluplné a hovoří o něm i zastánci tzv. euroasijsťví. Tranzitivní ráz středoevropského regionu se dobře reflektuje i ve váhání velkomoravského panovníka, který si nakonec vybral k christianizační misi evropský jih, tedy povodí Dunaje. Střední Evropa je tedy napínaná do několika stran etnicky, kulturně, geograficky, nábožensky, současně však sama představuje centrismus zejména ve vztahu k východním Slovanům. Běloruský humanistický vědec a literát Francisk Skaryna (asi 1490 – asi 1551), který se narodil v Polocku a zemřel možná přímo v Praze, studoval v Krakově, Padově a v Praze, kde působil jako botanik královské zahrady od 30. let 16. století a kde vydal svůj běloruský překlad bible. „Ruska trijcja“ (Šaškevyč, Holovackyj, Vahylevyč), kroužek ukrajinských haličských spisovatelů a kulturních činitelů, působil na území Rakouska a měl své základny ve Vídni a Budíně, kde také vydával své spisy, tiskl však také v Praze v Časopise Českého muzea. Podstatná část ukrajinské a běloruské literatury byla roztržena mezi ukrajinská (Kyjev, Charkov, Poltava), ruská (Petrohrad, Moskva) a středoevropská (Budapešť, Vídeň, Krakov, Praha) centra – totéž platí o jižních Slovanech tendujících k Vídni a k Praze.

K otázce středoevropského centrismu, resp. samotného pojmu „*Mittleuropa*“, se v poslední době vyjádřil nestor světové literární vědy, bývalý Pražan René Wellek (1903-1995). V prvním z trojice rozhovorů, které vedl s Peterem Demetzem na stránkách ročenky *Cross Currents*, se vyjadřuje o tomto pojmu dosti skepticky v tom smyslu, že je sám o sobě podezřelý, neboť jej vymyslel Friedrich Naumann za války v roce 1915. Byl – alespoň podle Welleka – součástí tehdejší německé válečné propagandy a směřoval k vytvoření středoevropské monarchie, která by byla rozsáhlejší, než je Prusko. Sama koncepce je podle něho dosti vágní, neboť nejsou jasné

hranice tohoto pojmu, který spíše jen vyjadřuje nostalgickou náladu.

Fenomén středoevropanství je tak několikanásobně rozlomen a tvoří složitou, přerušovanou síť; jednak není přísně homogenním celkem, není ani celkem původním: vzniká teprve postupně, složitým proplétáním a sžíváním různých kultur. Je to současně celek geograficky a geopoliticky proměnlivý: nelze označit ani přibližně jeho hranice – patří k němu severní Itálie, Benátsko, Lombardie s Milá-nem, Transylvánie nebo snad i Valašsko, Sasko, Bavorsko nebo i Prusko, Bělorusko a Ukrajina nebo jen části jejich území politicky kdysi přičleněné k Rakousku, je ještě Podkarpatská Rus a Bukovina střední Evropa? Je to celek s proměnlivými a pohyblivými hranicemi geografickými i kulturními, současně však scelovaný kulturními centry, jako jsou Vídeň, Budapešť, Praha, Krakov, eventuálně Drážďany a Lipsko. Okrajové, periferní části regionu byly tu a onde „dovlákány“ pod křídla jiných regionů. Fenomén střední Evropy se tak po všech historických peripetiích jeví spíše jako duchovní než jako reálný geopolitický prostor, ohnisko směřování různých kultur a národů, jako v jistém smyslu integrační jádro tvořící důležitý mezistupeň v překonávání různých štěpení a k cestě k složitému tvaru současné Evropy. Jinou možností je využívat nekontroverzně existujících spojení, která vznikala - ať objektivně nebo subjektivně – v evropském prostoru: jednou z nich je entita slovanských národů a kultur.

S pojmem slovanství vstupujeme na neklidnou, nejistou půdu, kde se doporučuje pohybovat se s lupou a lékárníckými vahami, jinak se můžeme dopustit nepřesností a nevyhneme se ani myšlenkovým a koncepčním zkratekům. K pochopení takového vícevrstevnatého jevu, jakým je tzv. slovanství, nutno však využít i diachronního přístupu a podívat se na problém paradigmaticky, tedy na jeho časové ose, ale i syntagmaticky a kontextově, tedy v širších horizontálních souvislostech. Především nutno rozlišovat slovanství, tj. amorfni plazmu všeho, co vykazuje zájem, afinitu, přichylnost k problematice Slovanů s eventuálním přesahem k obrysům jakési ideologie, a slavofilství, tj. vyhraněnou, emotivně zbarvenou lásku ke všemu slovanskému, dále slavjanofilství, tedy ruskou variantu slovanské ideje, za níž již prosvítají obrysy ruské dominance, slovanskou vzájemnost, tj. koncepci vzájemné podpory slovanských národů, která nemusí být zaměřena proti někomu jinému, a panslavismus jako pojetí skutečné nebo potenciální slovanské jednoty, jazykové, literární, kulturní a kulturně politické stavěné často proti ideologii pangermánství. Nutno konstatovat, že idea slovanství vzniká za silného německého vlivu (Herder) často jako zrcadlový obraz pangermánství, jako idea zvláště živá v podunajském prostoru, kde se střetaly zájmy řady národních společenství.

Podívejme se, jak etnický a národně psychologický charakterizuje Slovanů na počátku své dosud nepřekonané studie *Slovesnost Slovanů* (1928) zakladatel brněnské literárněvědné slavistiky Frank Wollman (1888-1969; právě tato práce vychází v listopadu 2003 v německém překladu v nakladatelství Peter Lang s názvem *Die Lite-*

*ratur der Slawen*¹): „Srovná-li se s charakteristikou Slovanů ze zprávy Prokopiovy Tacitova charakteristika Germánů, zvláště poslušnost k jedinému králi, ctnosti společného soužití, dostává se tím pravděpodobně u starých Slovanů povahová základna individualistická a u starých Germánů celkem kolektivistická. Toto kolektivum jeví se Slovanům cizí, jak snad dosvědčuje jazykozpytná sounáležitost gotského thiuda ve významu lid, něm. deutsch, praslov. *tjudь (štuždь), českého cizí, pol. cudzy, slov. tuj, srbochorv. tudj, rusk. čужой, bulh. čужд atd. Tato osudná a osudová povaha je tedy dána skutečností; sotva by bylo možno vyložití ji jen zpomalením vývoje, zaostalostí, stejně jako ekonomicky, historicky, biologicky, geograficky atd.; z povahy celkem neměnné tak, jako jsou v říši ostatního tvorstva zvířata samotářská a stádní – plyne delší trvání velkorodiny, rodů, plyne neschopnost zakládati státy, tedy vyšší civilizační celky, v nichž zaniká jednotlivec a rod v kolektivu, představeném např. knězem (tj. knížetem, z něm. kuning) a králem (ze jména Karla Velikého).“ (Wollman, *Slovesnost Slovanů*, Praha 1928, s. 5-6). Pro toho, kdo si Slovanů představuje v onom pojetí ruského kolektivismu a protiindividualismu, je to pojetí jistě překvapivé, paradoxní, i když jen zdánlivě; je však zjevně logické a historicky oprávněné.

Na počátku byl zájem o Slovanů vzbuzený osvícenskou vědou a pak katalyzovaný romantismem a nacionalismy 19. století. Právě Frank Wollman v polemice s některými polskými slavisty poukazyval na to, že u kolebky ideje slovanské vzájemnosti a panslavismu nestáli obrozenští Češi či Slováci (Jan Kollár), ale Poláci; je zřejmé, že idea mezoslovanské podpory visela v první polovině 19. století ve vzduchu a byla nahlas vyslovována reprezentanty různých slovanských národů. Vznikala jako všechna národně obrodná hnutí (německo-germánské, resp. později třeba keltské – Celtic Revival) jako reakce na jednosměrný politický a kulturní tlak, který vyvolává protitlak.

Je zřejmé, že například Češi hráli v 19. století často slovanskou nebo všeslovansky zbarvenou ruskou kartou a že to byl postup v podstatě pragmatický (kritický vztah k Rusku měli Češi od časů Havlíčkových Obrazů z Rus; v tom důsledně pokračoval i T. G. Masaryk; současně těchto myšlenek využívali jako protestu proti Vídní, nehledě na známé deziluze: viz českou pouť do Moskvy právě v roce vyhlášeného dualismu 1867). Český filozof, estetik, a rusista Zdeněk Mathauser mluví o bytostné české potřebě přesahu: slovanství chápe jako projev této potřeby, stejně jako přesah česko - slovenský: v pozadí stojí česká snaha zastít vlastní nerozlehlost přináležitostí k většímu celku. Snad se i nově utvářené české evropanství pohybuje v tomto řečišti (dokladem mohou být české reflexe jednotné Evropy za posledních 10 let).

Ve 20. století mělo slovanství a jeho všeliké, již zmíněné odrůdy složité osudy. Na jedné straně se jako vyústění úspěšné slovanské politiky chápal vznik nástupnic-

¹ Frank Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003. 402 s.

kých států po roce 1918 (Československo, Polsko, Jugoslávie). Současně se utvářela představa Československa jako přirozeného centra demokratického Slovanstva, zejména v souvislosti Masarykovou tzv. Ruskou akcí, tj. finanční a institucionální podporou východoslovanské emigrace. V této atmosféře také vzniká Slovanský ústav jako zařízení ministerstva národní osvěty, ale také ministerstva zahraničních věcí. Československo mělo podporovat demokratické ruské emigranty, kteří po pádu bolševismu převezmou v Rusku moc – to by také zřetelně posílilo úlohu Československa ve světě. Slovanství bylo tehdy chápáno jako všeobecné úsilí k zviditelnění a etablování nového státního útvaru na Západě i na Východě (Masarykova aktivita v USA, Velké Británii, Benešova a Štefánikova ve Francii a Itálii, zmíněná Ruská akce, Masarykovy kontakty s demokratickými Rakušany, Němci, s ruskou emigrací apod.) – ze zbytků tohoto olbřímího úsilí těžší dnešní Česká republika v jistém smyslu dodnes. To se změnilo se stabilizací sovětské moci, se vznikem SSSR, jeho světovým uznáním a se světovou hospodářskou krizí – vše vrcholí navázáním diplomatických styků Československa a SSSR, spojeneckou smlouvou a pražskými oslavami 100. výročí smrti A. S. Puškina, které již do značné míry probíhaly v režii Moskvy. Tato linie pak pokračuje za války a po ní, neboť také Stalin hrál slovanenskou kartou (činnost Zdeňka Nejedlého v Moskvě), a stala se módou, jinak řečeno všeobecně závazným diskursem (E. Beneš).

Po roce 1948 se situace prudce mění: slovanství je nastaveno svou odvrácenou stranou, je znovu chápáno jako konzervativní, reakční, pravicové: to se promítlo do osudů Slovanského ústavu zrušeného již Němci roku 1942 a znovu rozptýleného v 60. letech pod tlakem aktuální tzv. novodobé historie socialistických zemí. Je tedy fenomén slovanství jako politický koncept, ale vůbec bádání o Slovanech, tedy slavistika v širokém slova smyslu, jakýmsi horkým bramborem, který se na politické šachovnici ocitá tam i onde, je využíván, zatracován a znovu obnovován.

Slovanství bylo u nás vždy silné a různě se projevovalo: ovšem především jako rusofilství (zakládání Ruských kroužků - například v Brně byl představitelem takového kroužku Leoš Janáček – to mělo svou souvislost v ruských látkách jeho tvorby – ale Ruské kroužky pracovaly na počátku 20. století v podstatě v každém větším českém městě – po válce zájem o Rusko zesílil vlivem legionářů, zejména po jejich návratu v letech 1920-1921). Bezprostředně po roce 1945 i po roce 1948, kdy se motiv slovanství z tehdejší politiky totalitního a posléze autoritářského státu vytrácel, byla slovanská idea všeobecně chápána ještě spíše pozitivně, i když s výrazně slábnoucím nadšením; tato tendence vrcholila v 60. letech. Je v zásadě nesprávné, když se někdy zdůrazňuje, že antisovětiismus, negace všeho ruského a tzv. sovětského jako primitivního a tím nediferencovaně i všeho tzv. slovanského (a je to v jistém smyslu pochopitelné jako reakce na oficiální politiku) nastal až po 21. srpnu 1968: všechno to žilo v české společnosti již dávno a navazovalo na četné kritické výhrady vůči Rusku a na špatné zkušenosti s velkoruským nacionalismem, šovinismem a mesianismem. Tyto rysy byly právem i neprávem ztotožňovány s komunistickým režimem v SSSR. Nutno

si uvědomit, že ani česká společnost nebyla nikdy totálně slavofilská: tyto protislovanské proudy se znovu dostaly na povrch později v jiných souvislostech. Jinak řečeno: nic nelze zcela potlačit, pouze odsunout do nižších vrstev, které jsou hůře vidět; odtud však mohou znovu v příhodných konstelacích vystupovat jako spodní proud, který se však může stát nakonec i proudem dominantním.

Vývojovým paradoxem je fakt, že marxismus v podání Marxe a Engelse i ruský bolševismus směřovaly zcela zjevně proti slovanským tendencím (proti slavjanofilství, velkoruskému šovinismu; nikoli nadarmo hovořili nacionalisté o židobolševismu). Znamé jsou Marxovy negativní postoje k rekonstituování slovanských národů a slovanskému národnímu obrození, známé jsou Leninovy věty o amerikanizaci Ruska. Ruští sociální demokraté obou frakcí (bolševiků i menševiků) byli pokračovateli ruského západnictví, tedy evropské linie ruského myšlení, která stála proti slavjanofilství (většina členů bolševického ústředního výboru, byli, jak známo, ruští Židé, kteří prožili valnou část života ve střední a západní Evropě). Právě Frank Wollman (1888-1969) ve své poslední knize Slavismy a antislavismy za jara národů (Wollman, 1968) vydané jakoby symbolicky roku 1968, prokázal, že idea slovanství byla pro Marxe nepřijatelná. F. Wollman věnoval de facto celý svůj život vědeckému bádání o vnitřních spojitostech duchovních produktů Slovanů a ukázal na jejich vnitřní sepětí, ať již objektivní, nebo subjektivní povahy: slovanské literatury pojímal v kulturně morfologických blocích (Slovesnost Slovanů, 1928). Nicméně 20. století – nehladě na uvedené využívání či zneužívání tzv. slovanské myšlenky či ideje slovanské vzájemnosti – odhalilo spíše krizi pojmu; i slovanská vzájemnost bývá někdy ztotožňována s panrusismem a panslavismem a vzbuzuje obavy.

Pokud jde o fenomén slovanství obecně, doporučoval bych přísně historický pohled, který umožní pochopit funkce tohoto jevu v žhavé současnosti, lépe a jasněji porozumět potencialitě jevu a různým jeho polohám. V současné době bývá tzv. slovanství, panslavismus aj. vtahovány do určitých geopolitických her a strategií, jejichž cílem je zaměření na fenomén Ruska a Balkánu. Ponechejme Balkán stranou, neboť jde o záležitost složitou, která svými kořeny sahá hluboko do minulosti a souvisí s ruskou, prusko-německou a britskou politikou a jejími důsledky. Jedna koncepce chce Rusko z Evropy eliminovat, postavit proti němu nový sanitární kordon a postupně z Ruska územně „ukusovat“ (což se zdůvodňuje historicky). Druhou tendencí – podle našeho názoru zdravější a perspektivnější – je vtáhnout Rusko více do Evropy, a tím pacifikovat jeho agresivní síly. Tento proud – alespoň v široce slavistických (tedy i politologicko-historických) mezinárodních kruzích – dnes převládá (svědčí o tom např. světový kongres ICCEES v Tampere roku 2000). Ani u nás v tom však není jednoty: často se setkáváme s výroky o Slovanech jako o verbeži Evropy, o nutnosti vytlačit Rusko na okraj evropského dění, neboť prý jde o asijskou zemi (na to Rusko reagovalo sblížením s Čínou a Japonskem). V tomto smyslu jsou i podivení světově proslulého česko-francouzského romanopisce Milana Kundery z faktu, že ve francouzské encyklopedii našel Husa vedle Ivana Hrozného, zcela zbytečná: pro svět jsou Češi i Rusové

Slovany a samo srovnání obou mužů (neboť Ivan Hrozný nebyl na svou dobu a své prostředí ignorant – a je – stejně jako Jan Hus – součástí národní literatury) není nijak nepochopitelné. Podle mého soudu je lepší Rusko vtahovat do evropského dění, neboť Evropou i ve smyslu civilizačním nikdy nepřestalo být a jedním z rozhodujících faktorů evropské politiky se stalo bitvou u Poltavy (1709) a zejména napoleonskými válkami (jeho úloha v letech 1812-1814 a 1941-1945 by si zasloužovala samostatného srovnávacího pojednání z dnešního pohledu). Nehledě na tuto digresi nelze však pojmy „slovanství“ nebo „slovanská vzájemnost“, dokonce ani „panslavismus“ ztotožňovat s Ruskem, jeho agresivní politikou a jeho pozdním slavjanofilstvím nebo ruským mesianismem, i když s tím vším souvisejí: v tomto propletení a paradoxnosti je právě veškerá složitost a veškerý půvab tzv. slovanství.

Při zkoumání fenoménu slovanství nutno brát do úvahy také horizontální linii, tedy to, jak tento jev chápou jinde. V tomto smyslu bych se přimlouval za polskou variantu. Nikdo jistě nebude Poláky podezírat z panslavismu nebo panrusismu, i když také oni „slovanské“ myšlenky kultivovali – mají ostatně s Ruskem své zkušenosti. Právě oni však chápou slovanství, Slovany, slovanské země a slovanské kultury jako přirozený integrační stupeň k Evropě, slovanství jako přirozenou součást evropanství, které nelze ztotožňovat se západoevropanstvím. Často se mluví o tzv. evropských hodnotách a jistě se tím myslí třeba křesťanství, euroamerická civilizace, parlamentní demokracie, lidská práva, humanismus apod. To je však zapotřebí explicitně říci, neboť jinak mohou být za tzv. evropské hodnoty pokládány plynové komory, koncentráky, gulagy, přímá či nepřímá genocida jiných ras a kultur či upalování kacířů a čarodějnic. Polské pojetí slovanství jako evropanství je podle našeho soudu nosné a perspektivní. Z úst polských státníků protichůdných politických orientací (Kwaśniewski – Buzek) slyšíme o Sloanech a slovanství často (Kwaśniewski takto mluvil například na mezinárodním kongresu slavistů v Krakově v roce 1998, Buzek tam poslal pozdravný dopis: oba chápou slovanství jako evropanství, každý ovšem poněkud jinak; Buzek vidí hodnotu slovanství jen ve spojitosti s evropanstvím, Kwaśniewski chápe Slovanství i jako hodnotu autochtonní; viz projev Kwaśniewského na Masarykově univerzitě při přebírání velké zlaté medaile, 2000). Poláci se slovanství nebojí, posílají na různá slovanská shromáždění různé politické orientace své zástupce, papež pro ně pořádá sympozia (mluví se o něm ostatně často jako o prvním slovanském papeži) v Castel Gandolfo (Współczesni Slowianie wobec własnych tradycji i mitów, 1996), kde výrazně participuje Polský komitét slavistů v čele s krakovským rusistou Lucjanem Suchankem. Poláci zastávají názor, že je lepší naplňovat pojmy reálným, střídmým, věcným obsahem, než je ponechat napospas politickým šarlatánům. Je tedy slovanství často kluzký a rozporný pojem: záleží na tom, jak se s ním pracuje a jak se využívá. Toto racionální pojetí slovanství vyjádřil snad nejpregnantněji Zdeněk Mathauser, který proti fundamentalismu staví slovanství jako bytostný přesah, proti rasovosti znakový aspekt slovanství – jazykový v první řadě, proti apriorismu, proti slepému předpokladu, že něco obecně slovanského musí být nalezeno při zkoumání kteréhokoli jevu z kultury

slovanských národů a že slovanské má vždy přednost proto, že je slovanské, staví kritérium empiricky aposteriorního, induktivního zjištění, event. společného slovanského znaku a v každém případě naprosté nepředpojatosti při jeho hodnocení. Někdy je slovanská myšlenka chápána jako legitimní součást evropské sebereflexe (V. Svatoň), která je přirozenou protiváhou dominantního racionalismu a technicismu, současně však také jako příliš komplikovaná, než aby se mohla stát živou součástí praktické politiky.

Základním problémem chybného přístupu k nuancím integrace je převaha synchronie, v jejímž znamení probíhalo v podstatě celé 20. století. Je to do značné míry zásluha lingvistiky a českého meziválečného strukturalismu, zvláště Pražského lingvistického kroužku, s jeho pojmy struktura a funkce; v literární vědě se prosazovala přísná depsychologizace, obecně pak synchronie, jejíž hegemonii narušovala jen někdy historičtější pojmovaná komparatistika. Restituce významu diachronních sond ukázaly již dříve výzkumy literárněhistorických epoch, v nichž se nacházely spojitosti mezi jednotlivými poetickými systémy (baroko – futurismus, sentimentalismus – post-moderna). Podobně je třeba pohlížet i na politická období, např. i na dobu tzv. socialismu (také s lidskou tváří nebo reálného): studovat toto důležité a relativně dlouhé období konkrétně historicky, časově i prostorově – a vyhýbat se nevědeckým žurnalistickým frázím, které lze sice chápat jako nutná zkratkovitá vyjádření, ale nikoli jako nástroje skutečného poznání. Nyní je třeba postupovat jemněji, diferencovat mezi jednotlivými zeměmi a obdobími, jinak totiž nelze zjistit, proč je tak silná nostalgické po těchto časech a proč se to výrazně projevuje i ve volebních výsledcích; zde nám „banánové“ a „cestovní“ argumenty příliš nepomohou, je nutné blíže pohlédnout nejen na epochu 1917-1991 (jinde 1945-1948-1989), ale také přesně a sine ira et studio i na to, co se dělo v letech 1989-2002 a proč se to dělo právě tak. Bez diachronie se tu ovšem neobejdeme. Stejně jako si lidé v 70. a 80. letech 20. století představovali, jak budou někdy svobodně analyzovat období 50. a 60. let, musí si nyní klást úkoly a směřovat k projektu, který by studoval období 70. a 80. let 20. stol. jako nutný předstupeň toho, co se stalo po roce 1989: rok nula lze psát pouze ve fantazii sociálních inženýrů a profesionálních revolucionářů.

Tzv. národní karta, která se právě v roce 2002 silně rozehrála v podstatě v celé střední Evropě, je důkazem „návratu historie“, reálné možnosti prožívat podobné nebo blízké věci; to znovu potvrzuje historicky složitou strukturu dnešní Evropy a její dynamické resenty. V tomto prostoru – byť se zde opakují určité modely – není nikdy nic definitivní, i to nejnemožnější je znovu možné, i to nejab-surdnější není dost absurdní, aby nemohlo být znovu reálné.

Evropská integrace postupně se rýsující v jiných podmínkách již desetiletí se urychlila za expandující globalizace, která po pádu železné opony znovu obrátila pozornost k uspokojování osobních potřeb, k všemocné mediální kultuře a novým technologiím – lidský život se radikálně mění, prohlubují se propasti mezi bohatými a chudými, starými a mladými, mezi pohlavími. Paradoxně se jako nutné přemostění objevuje skrytý a nikým nezdůrazňovaný ideál průměrnosti a úporné pracovitosti stavě-

né naodiv. Ideálem již není disident či zdatný finančník, ale loajální úředník s „čistým“ životopisem, tedy s nevýraznou minulostí, která se každému líbí, nebo – přesněji řečeno – která nechává všechny lhostejnými a nebudí rozporné reakce. To ovšem souvisí s krizovými jevy parlamentní demokracie, v níž roste frustrace ze stále menší možnosti ovlivňovat veřejné dění, což může vést až bojkotu politiky vůbec.

V procesu scelování se začíná znovu objevovat zcela netechnologické a nekonzumní téma lidského štěstí a smyslu života: zdá se však, že na to stávající instituce, tj. stát, politické strany, církve, ba ani občanská společnost nejsou připraveny, neboť se také ony ocitly v tlaku globalizovaného světa směřujícího spíše k uniformitě než k individualitě a budování nové osobnosti 21. století, jsou až příliš zaujaty konzumními starostmi. Na jedné straně velké posuny, technologické převraty a masová hnutí, na straně druhé uzavírání individua či diskurzivních entit do sebe, jejich disperze, izolovanost: podle našeho

soudu tu byla přeřata důležitá tepna spojující osobní, jedinečné a obecné. Jedno totiž sankcionovalo druhé, jedno dodávalo sílu druhému, jedincova intimita potřebuje celostní potvrzení, makropohyby musí být dotvrzeny v společenské mikrostruktuře: zprofanovaný výrok o rodině jako základu státu se tu najednou jeví jako vážné a varovné podobenství.

Evropská dimenze, evropská integrace a hledání evropské identity se v průběhu vývoje ocitlo v nepochybně rozsáhlejším integračním procesu – v tzv. globalizaci, která nemá primárně evropský rozměr a vychází z jiných, byť blízkých civilizačních zkušeností. Evropská integrace se tak nevyhnutelně stává součástí těchto technologických makropohybů, v nichž se však může ztratit nebo alespoň výrazně oslabit evropské specifikum. Jedním z důležitých protitahů, v němž může Evropa výrazně uplatnit své specifikum, je kultura, umění, nejbezprostředněji však to umění, které zachází se slovem jako nástrojem komunikace - literatura.

Výběr literatury

- Aufbruch nach Mitteleuropa. Rekonstruktion eines versunkenen Kontinents. Hrsg. von Eberhard Busek und Gerhard Wifflinger. Wien 1986.
- Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Konvoj, Brno 2000.
- Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy. Ed. I. Pospíšil. Brno 1998.
- Busek, E. – Bix, E.: Projekt Mitteleuropa. Wien 1986.
- Busek, E. – Wifflinger: Aufbruch nach Mitteleuropa: Rekonstruktion eines versunkenen Kontinents. Wien 1986.
- Busek, E.: Mitteleuropa: Eine Spurensicherung. Wien 1997.
- Central Europe. Core or Periphery? Copenhagen Business School Press, København 2000.
- Centrisme interlittéraire des littératures de l'Europe Centrale. Literární studie. Práce Slovanského ústavu AV ČR, 5, Masarykova univerzita, Brno 1999. Redacteurs: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka.
- Comparative Studies in Central Europe. Eds.: I. Pospíšil, Michael Moser. Brno 2004.
- Current State and Further Perspectives of Slavonic Studies in Central Europe. Proceedings of the International Workshop, Prague 11th-12th XI 1998. Central European University, Slavonic Institute, Prague 2000. Edited by Vladimír Vavřínek.
- Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15.-21. 8. 2003, editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka.
- Česká slavistika. Osoby a instituce. Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, Slovanský ústav AV ČR, Praha 1999. Zpracovaly PhDr. Zdeňka Rachůnková a PhDr. Michaela Řeháková.
- Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století. Autoři: Milan Kudělka, Zdeněk Šimeček, Radoslav Večerka. Historický ústav, Praha 1995.
- Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918. Autoři: Milan Kudělka, Zdeněk Šimeček, Vladislav Šťastný, Radoslav Večerka. Historický ústav, Praha 1997.
- Česko-slovenská vzájemnost a nezájemnost. Ed. I. Pospíšil, M. Zelenka. Brno 2000.
- Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět. Eds.: I. Pospíšil, M. Zelenka. Brno 2004.
- Dialog o Slovanech, slavistice, Balkánu a o leccěms jiném (Ivo Pospíšil - Ivan Dorovský). Brno, Univerzitní noviny 1998, č. 3, s. 16-18.
- Dorovský, I.: Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie. Brno 1997.
- Đurišin, D. a kolektiv: Osobitné medziliterárne spoločenstvá I-VI. Bratislava 1987-1993.
- Đurišin, D.: Čo je svetová literatúra? Bratislava 1993.
- Humanistyka przelomu wieków. Pod redakcją Józefa Kozieleckiego, Wy-dawnictwo Akademiczne „Żak“, Warszawa 1999.
- Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1999.
- Intelligentsia in the Interim. Recent Experiences from Central and East Europe. Red. Fiona Björling, Slavica Lundensia 14, Lund 1995.

- Johnson, L. R.: *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*. New York – Oxford 1996.
- Kossakowska-Jarosz, K.: *Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umiłowienia*. Uniwersytet Opolski, Opole 1999.
- Literatury v kontaktech (Jazyk – literatura – kultura). Brněnské česko-slovenské texty k slovakistice. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2002.
- Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury. Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil.
- Magris, C.: *Dunaj* (ital. Danubio, 1986). Odeon, Praha 1992, přel. Kateřina Vinšová a Bohumír Klípa.
- Mathauser, Z.: Slovanství jako přesah. In: *K úloze Slovanů v historii a současnosti. Kolokvium u příležitosti 150. výročí Slovanského sjezdu v Praze*. Vydala Česká koordinační rada Společnosti přátel národů východu, Praha 1998, s. 18-20.
- Měšťan, A.: *Česká literatura mezi Němci a Slovany*. Academia, Praha 2002.
- Naumann, F.: *Mitteleuropa*. Berlin 1915.
- Pospíšil, I. (ed.): *Areál – sociální vědy – filologie. Kabinet integrované žánrové typologie*, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2002.
- Pospíšil, I.: *Contemporary Czech Slavonic Studies at the Crossroads*. In: *Current State and Further Perspectives of Slavonic Studies in Central Europe. Proceedings of the International Workshop, Prague 11th-12th XI 1998*. Central European University, Slavonic Institute, Prague 2000. Edited by Vladimír Vavřínek, s. 19-25.
- Pospíšil, I.: *Krise univerzit a literární vědy na sklonku tisíciletí a slavistika*. In: *Slavica Pragensia ad tempora nostra. Konference ke 150. výročí založení stolice slovanské filologie na Karlově univerzitě*. Univerzita Karlova, Euroslavica, Praha 1998, s. 267-271.
- Pospíšil, I.: *Slovanské literatury na počátku nového věku*. In: *K úloze Slovanů v historii a současnosti. Kolokvium u příležitosti 150. výročí Slovanského sjezdu v Praze*. Vydala Česká koordinační rada Společnosti přátel národů východu, Praha 1998, s. 34-37.
- Pospíšil, I.: *13. kongres slavistů v Lublani: na křižovatce*. Slavica Litteraria, X 7, 2004, s.167-168.
- Pospíšil, I. - Zelenka, M.: *Problémy literární vědy na XII. mezinárodním kongresu slavistů*. Slavia 1999, č. 1, roč. 68, s. 184-188.
- Pospíšil, I. - Zelenka, M.: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno 1996.
- Slavica na Masarykově univerzitě v Brně*. MU, Brno 1993 (redigovali Ivan Dorovský, Vlastimil Válek, Radoslav Večerka a Mirek Čejka).
- Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti. Sborník statí. Bibliografie*. Slovanský ústav AV ČR, Nakladatelství Euroslavica, Praha 2000.
- Van Parijs, Philippe: *The Ground Floor of the World: On the Socio-Economic Consequences of Linguistic Globalization*. International Political Science Review 2000, vol. 21, No. 2, s. 217.
- Východoslovanské literatury v českém prostředí do vzniku ČSR*. Ed.: Danuše Kšicová. Brno 1997.
- Wollman, F.: *Duch a celistvost slovanské slovesnosti*. Praha 1948.
- Wollman, S.: *Osudy Slovanského ústavu od jeho zrušení v roce 1963 do současnosti*. In: *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti. Sborník statí. Bibliografie*. Slovanský ústav AV ČR, Nakladatelství Euroslavica, Praha 2000, s. 39-44.
- Zelenka, M.: *Literární věda ve Slovanském ústavu - sedmdesát let činnosti (1928-1998)*. In: *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti. Sborník statí. Bibliografie*. Slovanský ústav AV ČR, Nakladatelství Euroslavica, Praha 2000, s. 70-80.

ZÁPADOSLOVANSKÉ JAZYKY

ROMAN MADECKI

1. Úvod

Skupina západoslovanských jazyků je v současné době reprezentována pěti živými jazyky: polštinou, češtinou, slovenštinou, horní lužickou srbštinou a dolní lužickou srbštinou. K polštině se řadí také kašubština, jež je především v polské lingvistice považována za jeden z polských dialektů. Pro periferní a mimořádně archaický charakter i některé specifické jazykové inovace však někteří jazykovědci považují kašubštinu za samostatný západoslovanský jazyk, který původně náležel do pásu dnes již vymřelých pomořanských dialektů, jež se táhl od Západního Pomoranska a ostrov Rujanu až po oblasti na západ od dolního toku Odry. Tyto původně slovanské oblasti podlely v době od 13. do 16. století germanizaci. Přibližně ve stejné době došlo ke germanizaci rozsáhlého území západně od Lužice, které bylo obýváno lužicko-srbskými kmeny. Svědectvím o těchto dialektech jsou nejen některá místní jména, ale také texty v polabském jazyce, který zcela vymizel až v polovině 18. století. Polabštinu, nejzápadnější slovanský jazyk vůbec, užívali slovanští obyvatelé území na levém břehu Labe v okolí Hannoveru (obce Lüneburg, Lüchow, Süten). S přirozeným tlakem němčiny se dnes potýká území obývané Lužickými Srby, především dolnosrbská jazyková oblast (okolí Chotěbuzi).

I když jsou si západoslovanské jazyky blízké, ostatně jako všechny jazyky ze slovanské skupiny, není pro ně typická tak vysoká vnitřní jednota jako pro jazyky východoslovanské nebo jihoslovanské. V historické době byly v jednotlivých jazycích západních Slovanů provedeny specifické inovace, které jsou příčinou existence mnohdy značných jazykových rozdílů. Z tohoto důvodu západoslovanské jazyky můžeme rozdělit na tři skupiny: česko-slovenskou, lužickou a lechickou. O nejdůležitějších společných znacích západoslovanských jazyků i o charakteristikách tří uvedených skupin bude řeč později.

2. Historický vývoj západoslovanských jazyků v širším kontextu

Skupina jazyků slovanských patří k indoevropské jazykové rodině. Indoevropské jazyky, jimiž hovoří obyvatelé téměř celé Evropy a Indie, mají svůj původ ve společném indoevropském prajazyce. S určitostí nevíme, kdy a kde tento prajazyk vznikl, avšak předpokládáme, že pravlastí praindoevropských plemen bylo rozsáhlé území mezi střední Evropou a střední Asií. Indoevropané byli kočovníci a pastevci - dokazují to četné názvy chovných zvířat. Zemědělská terminologie byla však chudá. Na území lesů a stepí bylo totiž zemědělství při tehdy existující technologii vyloučeno. Na přelomu 4. a 3. tisíciletí př. Kr. nastává rozpad společného prajazyka. Dů-

vodem bylo zřejmě hledání nových teritorií ve vzdálenějších částech Evropy a Asie. Tento rozpad probíhal asi tisíc let a jeho výsledkem byl vznik různých indoevropských dialektů. K nim patřily také dialekty baltoslovanské (slovanské a baltské jazyky - litevština a lotyšština - mají některé shodné znaky), z nichž se přibližně v polovině 2. tisíciletí př. Kr. vydělila praslovanština. Slované původně osídlovali území od Baltu po Karpaty a od Odry po střední Desnu a horní Donec (dnes na území Ukrajiny). Velká teritoriální expanze Slovanů na východ a jih vyvolala pozvolný rozpad jednotného prajazyka, který dal v průběhu 6. - 9. století vzniknout třem jazykovým skupinám: západní, východní a jižní. Do těchto tří skupin spadají také moderní slovanské jazyky (západní: polština, dolní a horní lužická srbština, čeština, slovenština, kašubština; východní: ruština, ukrajinština a běloruština; jižní: bulharština, srbština, chorvatština, slovinština a makedonština). Západoslovanské jazyky se vnitřně dělí, jak již bylo řečeno, na skupinu česko-slovenskou, lužickou a lechickou, přičemž skupina lužická, jež se vyznačuje jen nepočetnými inovacemi, je jakýmsi přechodným stupněm mezi češtinou, šířeji česko-slovenskou skupinou, a polštinou. Existenci dvou nejcharakterističtějších skupin potvrzují četné příklady, z nichž jsou zřejmě specifické jazykové inovace. Například srovnání češtiny a polštiny jasně prokazuje, že každý z jazyků prošel ve své skupině odlišným vývojem: *rěka* - *ruka*; *piěć* - *pět*; *lato*, *w lecie* - *léto*, *v létě*; *biały* - *bielić*, *bílý* - *bílit*; *wilk*, *kark* - *vlk*, *krk*.

3. Společné znaky západoslovanských jazyků

I přes existenci četných rozdílů charakterizuje západoslovanské jazyky řada důležitých společných rysů. Radíme k nim zejména tyto:

- vznik dásňového *š* na místě zadopatrových souhlásek při II. a III. palatalizaci: pol.: *wszystek*, *musze*; čes.: *všechn*, *mouše*; slov.: *všetok*, *muše*; dluž.: *wšen*, *muše*; hluž.: *wšón*, *muše* X rus.: *весь*, praslov.: **vьxь*, st-sl.: *musě*
- přechod praslovanských skupin *tj* a *kt'* v *c* a skupiny *dj* v *dz* (v češtině v *z*): pol.: *świeca*, *noc*, *miedza*, *cudzy*; čes.: *svíce*, *noc*, *meze*, *cizí*; slov.: *svieca*, *noc*, *medza*, *cudzí* X rus.: *свеча*, *ночь*, *межда*, *чужой*; praslov.: **světja*, **nokť*, **medja*, **tjudjь*
- zachování praslovanské skupiny *tl*, *dl*: pol.: *radło*, *mydło*, *wiedli*; čes.: *rádlo*, *mýdlo*, *vedli*; slov.: *radlo*, *mydlo*, *vedli*; dluž./hluz.: *pletl*, *radło*, *mydło* X rus.: *мыло*, *вели*
- zachování praslovanské skupiny *kv'*, *gv'* na počátku slova před předními samohláskami (*ě*, *i*): pol.: *kwiat*, *gwiazda* (L. sg. *kwiecie*, *gwieździe*); čes.: *květ*,

hvězda; slov.: *květ, hviezda*; dluž.: *kwět, gwězda*; hluž.: *kwět, hwězda* X rus.: *цвет, звезда*

- změna praslovanských spojení *pj, bj, mj, vj* na *p/p', b/b', m/m', v/v'* (tvrdé varianty souvisejí s pozdější česko-slovenskou depalatalizací retnic): pol.: *kupię, ziemia*, čes.: *koupím, země*; slov.: *kúpim, zem* X rus.: *куплю, земля*

Jako doplňkové kritérium bychom mohli uvést skutečnost, že všechny západoslovanské jazyky mají dynamický a stálý přízvuk (čeština, slovenština, dolní a horní lužičtina a jižní kašubština na první slabice, polština na druhé slabice od konce slova). Pouze část kašubského území zachovává pohyblivý přízvuk.

4. Zásadní rozdíly mezi západoslovanskými jazyky

Jak již bylo řečeno, nejvíce rozdílů lze najít mezi česko-slovenskou a lechickou skupinou západoslovanských jazyků. Můžeme uvést ty nejcharakterističtější a ilustrovat je na příkladech:

- zachování nosovek v polštině a jejich změna v ústní samohlásky v češtině, slovenštině a obou lužických srbštinách: pol.: *ręka, mięso, pięć*; čes.: *ruka, maso, pět*; slov.: *ruka, máso, päť*; dluž.: *ruka, męso, pęś*; hluž.: *ruka, mjaso, pjęc*
- provedení depalatalizace *'e → 'o* (polština, lužičtina), *ě → 'a* (polština):
- pol.: *żona, czło, biorę, niosę, las, światło, miasto, miara, wiara*; čes.: *žena, čelo, beru, nesu, les, světlo, město, míra, víra* (do 15. stol. *miera, viera*)
- rozdíl v provedení metatezy ve skupinách *tort, tolt, tert, telt*, v polštině a lužické srbštině vznikly skupiny *trot, tlot, tret, tlet*, kdežto v československé skupině spojení *trat, tlat, trět, tlět*: pol.: *krowa, głowa, brzeg, mleko*; čes.: *kráva, hlava, břeh, mléko*; slov.: *krava, hlava, breh, mlieko*
- vokalizace slabikotvorných souhlásek v polštině a lužičtině: čes.: *vrba, vlk, hrnek, vlna*; pol.: *wierzba, wilk, garnek, welna*; dluž.: *w'erba, w'elk, gjarnc, walma*; hluž.: *wjerba, wjelk, hornc, wolma*
- zánik kvantity samohlásek v polštině a lužičtině, naopak její zachování v češtině

Další znaky, kterými se jednotlivé západoslovanské jazyky odlišují a které vznikly jako následek specifických jazykových inovací, je možno vysledovat v připojených textech. Tyto texty jsou určeny ke konfrontační analýze živých západoslovanských jazyků.

5. Texty

Čeština

Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země pak byla nesličná a pustá, a tma byla nad propastí, a Duch Boží vznášel se nad vodami. I řekl Bůh: Buď světlo! I bylo světlo. A viděl Bůh světlo, že bylo dobré; i oddělil Bůh světlo od tmy. A nazval Bůh světlo dnem, a tmou nazval nocí. I byl večer a bylo jitro, den první. Řekl také Bůh:

Buď obloha u prostřed vod, a děl vody od vod! I učinil Bůh tu oblohu, a oddělil vody, kteréž jsou pod oblohou, od vod, kteréž jsou nad oblohou. A stalo se tak. I nazval Bůh oblohu nebem. I byl večer a bylo jitro, den druhý. Řekl také Bůh: Shromážďte se vody, kteréž jsou pod nebem, v místo jedno, a ukaž se místo suché! A stalo se tak. I nazval Bůh místo suché zemi, shromáždění pak vod nazval mořem. A viděl Bůh, že to bylo dobré. Potom řekl Bůh: Zplod' země trávu, a bylinu vydávající símě, a strom plodný, nesoucí ovoce podlé pokolení svého, v němž by bylo símě jeho na zemi. A stalo se tak. Nebo země vydala trávu, a bylinu nesoucí semeno podlé pokolení svého, i strom přinášející ovoce, v němž bylo símě jeho, podlé pokolení jeho. A viděl Bůh, že to bylo dobré. I byl večer a bylo jitro, den třetí. Opět řekl Bůh: Buďte světla na obloze nebeské, aby oddělovala den od noci, a byla na znamení a rozměření časů, dnů a let. A aby svítila na obloze nebeské, a osvětlovala zemi. A stalo se tak. I učinil Bůh dvě světla veliká, světlo větší, aby správu drželo nade dnem, a světlo menší, aby správu drželo nad nocí; též i hvězdy. A postavil je Bůh na obloze nebeské, aby osvětlovala zemi; A aby správu držela nade dnem a nocí, a oddělovala světlo od tmy. A viděl Bůh, že to bylo dobré. I byl večer a bylo jitro, den čtvrtý. (Mat. 1, 1-19; Bible Kralická)

Slovenština

Na počátku stvořil Boh nebo a zem. Zem však bola pustá a prázdna, tma bola nad priepasťou a Duch Boží sa vznášal nad vodami. Tu povedal Boh: „Buď svetlo!“ a bolo svetlo. Boh videl, že svetlo je dobré; i oddelil svetlo od tmy. A Boh nazval svetlo „dňom“ a tmou nazval „nocou“. A nastal večer a nastalo ráno, deň prvý. Potom Boh povedal: „Buď obloha uprostred vôd a staň sa delidlom medzi vodami a vodami!“ I urobil Boh oblohu a oddelil vody, ktoré boli pod oblohou, od vôd, ktoré boli nad oblohou. A stalo sa tak. A Boh nazval oblohu „nebo“. A nastal večer a nastalo ráno, deň druhý. Potom Boh povedal: „Vody, ktoré ste pod nebom, zhromáždite sa na jedno miesto a ukáž sa súš!“ A stalo sa tak. A Boh nazval súš „zemou“ a zhromáždište vôd nazval „morom“. A Boh videl, že je to dobré. Tu Boh povedal: „Zem, vyžeň trávu, rastliny s plodom semena a ovocné stromy, prinášajúce plody, v ktorých je ich semeno podľa svojho druhu na zemi.“ A stalo sa tak. Zem vyhnala trávu a rastliny s plodom semena podľa svojho druhu i stromy, prinášajúce ovocie, v ktorom je ich semeno podľa svojho druhu. A Boh videl, že je to dobré. A nastal večer a nastalo ráno, deň tretí. Tu Boh povedal: „Buďte svetlá na nebeskej oblohe na oddeľovanie dňa od noci! A buďte na znamenie pre obdobia, dni a roky! I buďte svetlami na nebeskej oblohe, aby ste osvetľovali zem!“ A stalo sa tak. A Boh urobil dvoje veľkých svetiel: väčšie, aby vládlo nad dňom, a menšie, aby vládlo nad nocou, a aj hviezdy. Umiestnil ich na nebeskej oblohe, aby osvetľovali zem a aby vládli nad dňom a nad nocou a oddeľovali svetlo od tmy. A Boh videl, že je to dobré. A nastal večer a nastalo ráno, deň štvrtý. (Mat. 1, 1- 19; Sväté Písmo, Rím 1995)

Polština

Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad

powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami. Wtedy Bóg rzekł: Niechaj się stanie światłość! I stała się światłość. Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą. I tak upłynął wieczór i poranek - dzień pierwszy. A potem Bóg rzekł: Niechaj powstanie sklepienie w środku wód i niechaj ono oddzieli jedne wody od drugich! Uczyniwszy to sklepienie, Bóg oddzielił wody pod sklepieniem od wód ponad sklepieniem; a gdy tak się stało, Bóg nazwał to sklepienie niebem. I tak upłynął wieczór i poranek - dzień drugi. A potem Bóg rzekł: Niechaj zbiorą się wody spod nieba w jedno miejsce i niech się ukazuje powierzchnia sucha! A gdy tak się stało, Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. Bóg widząc, że były dobre, rzekł: Niechaj ziemia wyda rośliny zielone: trawy dające nasiona, drzewa owocowe rodzące na ziemi według swego gatunku owoce, w których są nasiona. I stało się tak. Ziemia wydała rośliny zielone: trawę dającą nasienie według swego gatunku i drzewa rodzące owoce, w których było nasienie według ich gatunków. A Bóg widział, że były dobre. I tak upłynął wieczór i poranek - dzień trzeci. A potem Bóg rzekł: Niechaj powstaną ciała niebieskie, świecące na sklepieniu nieba, aby oddzielały dzień od nocy, aby wyznaczały pory roku, dni i lata; aby były ciałami jaśniejącymi na sklepieniu nieba i aby świeciły nad ziemią. I stało się tak. Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące: większe, aby rządziło dniem, i mniejsze, aby rządziło nocą, oraz gwiazdy. I umieścił je Bóg na sklepieniu nieba, aby świeciły nad ziemią; aby rządziły dniem i nocą i oddzielały światłość od ciemności. I widział Bóg, że były dobre. I tak upłynął wieczór i poranek - dzień czwarty. (Mat. 1, 1 - 19; Biblia Tysiąclecia)

Literatura:

- Bednarczuk, L. (red.): Języki indoeuropejskie. Warszawa 1988.
 Erhart, A.: Indoevropské jazyky. Praha 1982.
 Horálek, K.: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962.
 Krajčovič, R.: Slovenčina a slovanské jazyky. Bratislava 1974 (nově 2003).
 Lamprecht, A.: Praslovanština. Brno 1987.
 Lamprecht, A., Šlosar, D., Bauer, J.: Historická mluvnice češtiny. Praha 1986.
 Lehr-Splawiński, T., Kuraszkiewicz, W., Sławski, F.: Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich. Warszawa 1954.
 Večerka, R.: Úvod do slovanské jazykovědy. Brno 1977.
 Večerka, R.: Základy slovanské filologie a staroslověnštiny. Brno 2002.
 Weingart, M. (red.): Slovanské spisovné jazyky. Praha 1937.

Kašubština

Na zôczątkù bëło Słowò, a Słowò bëło ù Bòga i Bògã bëło Słowò. Òno bëło na zôczątkù ù Bòga. Przez Nie wszëtškò sã stało, a bez Niegò nick sã nie stało, co je stoné. W Nim bëło zëcé, a zëcé bëło widã lëdzy, a wid ò cemkù swiëcy, i cemk gò nie przëmógł. Bël człowiek pòslóny òd Bòga. Jan bëło jegò miono. Nen przëszedł na swiòdzenié, bë dól dokòz ò widze, zëbë wszëtccë ùwierzëlë przez niegò. Òn nie bël widã, le zëbë dól dokòz ò widze. Bël pròwdzëwi wid, co òbswiëcywò kòzdegò człowieka, czëj przëchòdò na swiat. Bëło [Słowò] na swiece i swiat sã przez Nie stòł, le swiat Jegò nie pòznòł. Przëszo do swòjich, le swòji Je nie przëjälë, a tim, co Je przëjälë, dało jima mòc, zëbë sã stelë Bòzima dzecama, Tima, co wierzą w Jegò miono, co nié ze krëwi ani z łakòtë całã, ani z wòle chłopa, le z Bòga sã narodzëlë. A Słowò stało sã całã, i zamieszkało midzë nama. I òbzérelë më Jegò chwałã, chwałã, jakã Jednorodzony mò òd Òjca, pòłny łasczi i pròwdë. (J 1, 1-14; Ewanielëjò wedle sw. Jana, Piesniò ò Przedwiecznym Słowie)

Lužičká srbština horní

Hlej, k poľdnju zbëhaju so módre hory,
 K poľnocy čëmna hola stražuje;
 K nim a w njej tuleju so bële dwory
 A zemja tuk a tyče daruje.
 Praj, serbski kraj hač njeje raj?
 Wón kryje nas, wón žiwi nas,
 Wón spochi z nami swjeći kwas.

(Serbski narod, fragment básně)

VÝCHODOSLOVANSKÉ JAZYKY

JIŘÍ GAZDA

Východoslovanské jazyky tvoří skupinu tří blízce příbuzných slovanských jazyků: běloruštiny, ruštiny a ukrajinštiny. V současné době jimi - především na území Běloruska, Ruské federace a Ukrajiny - mluví asi 240 milionů lidí.

Počátky východoslovanských jazyků (stejně jako ostatních slovanských jazyků) sahají hluboko do minulosti. Předpokládá se, že přibližně v období 2.–1. tisíciletí př. n. l. se ze skupiny dialektů indoevropské jazykové rodiny vyčlenil jazykový útvar společný předchůdcům dnešních Slovanů – „protoslovanský“, na přelomu tisíciletí (zhruba do 7. století n. l.) označovaný jako praslovanština. První Slované osídlovali zhruba území od středního toku Dněpru na východě po území horního toku Visly na západě evropského území.

V 6.-7. stol., v době po stěhování národů došlo k rozpadu praslovanské etnicko-jazykové jednoty a zformovaly se tři blízce příbuzné skupiny: východní (staroruská národnost), západní (Poláci, Češi, Slováci, lužičtí Srbové, polabští Slované) a jižní (po složité diferenciaci je dnes současný stav tento: Slovinci, Bulhaři, Charváti, Makedonci, Srbové, Bosňané a Černohorci).

Předkové východních Slovanů, kteří v 6.-7. stol. sídlili na území kolem středního toku Dněpru a přilehlých oblastí, postupně migrovali na sever a východ, částečně na jih a jihovýchod. V 9. století žili východní Slované na rozsáhlém území horních toků Oky, Volhy a Donu, na západě až na území dnešní západní Ukrajiny a historického území Haliče.

Proces přechodu od praslovanštiny k jednotlivým slovanským jazykům byl dlouhý a složitý a souvisel s rozvojem raněfeudálních slovanských státních útvarů na rozsáhlém území jihovýchodní a východní Evropy v posledních stoletích 1. tisíciletí (osídlení rozsáhlého území s různými přírodními a klimatickými podmínkami, obchodní kontakty s různými sousedními národy na různém stupni kulturního vývoje – vliv na lexikální a sémantickou diferenciaci slovanských jazyků).

V průběhu historického vývoje slovanských jazyků došlo k jejich postupné diferenciaci na všech úrovních jazykových systémů (od hláskové podoby, přes gramatické jevy a slovní zásobu až po stylovou rozrůzněnost jazyků) až k dnešnímu stavu.

Východoslovanské jazyky se od západoslovanských a jihoslovanských liší řadou hláskových typologických zvláštností:

- tzv. „plnohlasím“: *-oro-, -olo-, -ere-* (rus. a ukr. *город, молоко*; blr. *горад, малако*)
- souhláskami /č/, /ž/ tam, kde je v zsl. jazycích /c/, /z/ (rus. *свеча*, ukr. *свіча*, blr. *свьяча* x čes. *svíce*, rus. *межа, печь* x čes. *mez, pec*)
- důsledným užíváním tzv. epentetického /l/ po retných souhláskách uprostřed slov tam, kde v psl. bylo spo-

jení retnice s /j/ (rus., ukr., blr. *земля* x čes. *země* pol. *ziemia*)

Do 14. stol. se východoslovanské jazyky lišily pouze na úrovni dialektů, nikoliv samostatných jazyků – mluví se o tzv. staroruském jazyce („drevněrusskij jazyk“ – slovem „Rus“ a jeho deriváty – odtud kořeny „rus“, resp. „ros“ z pův. ruotsi - se původně ugrofinsky označovali vikingové, varjagové, tedy příslušníci severogermánských bojových družin, kteří vlastně vytvořili první stát východních Slovanů), resp. starém jazyku východních Slovanů, který se vyvinul z tzv. obecné východoslovanské (rus. obščevostočnoslavjanskij jazyk).

Staroruský jazyk (9.–14. stol.) se zformoval v období existence Kyjevské Rusi, prvního státního útvaru na východoslovanském území.

Na konci 10. stol. v souvislosti s cyrilometodějskou misí a šířením křesťanství vzniká písemnictví východních Slovanů (písmem je hlaholice a cyrilice – překlady bible a bohoslužebných knih) a současně vznikají dva příbuzné, avšak geneticky a funkčně odlišné jazyky, které se navzájem ovlivňovaly – běžně mluvený staroruský jazyk a staroslověnština (církvní slovanština) – jazyk náboženských obřadů (tzv. diglosie).

Ve 12. stol. začíná proces postupného rozpadu Kyjevského státu, vznikají mocenská centra na severu a severovýchodě východoslovanského území (Vladimir, Suzdal, Rostov), začíná proces nářeční diferenciaci jednotného východoslovanského (staroruského) jazyka. Ve 14.-15. stol. v souvislosti se sociálněhistorickými procesy konsolidace východních Slovanů kolem tří hlavních mocenských center – Moskvy, Kyjeva, a Litevského knížectví - probíhá formování ruského (severovýchodní dialekty – „velkorusové“), ukrajinského (jižní dialekty – „malorusové“), a běloruského (západní dialekty) jazyka.

http://www.lit45.chat.ru/leading/01_02.html

Ruština

Nejrozšířenější vsl. jazyk, je mateřským jazykem asi 150 mil. lidí na celém světě (asi 120 mil. v Ruské federaci, zhruba 25 mil. v USA, Kanadě, Izraeli a evropských zemích).

Od konce období východoslovanské jednoty ve 14. stol. až do 17. stol. se formuje samostatný jazyk Moskevské Rusi, jehož základem byly východoslovanské dialekty středního Ruska.

V 17. stol. se vytvářejí společensko-ekonomické podmínky pro vznik samostatných východoslovanských národů a jejich jazyků.

V 18. a na poč. 19. stol. se začíná rozvíjet světské písemnictví (oddělení „občanského“ a církevního písma), vědeckotechnická, vojenská, námořní a administrativní terminologie – do ruštiny se dostává množství slov

z cizích jazyků. Různost jazykových variet vedla k nutnosti stanovení norem spisovného jazyka (M. V. Lomonosov – teorie tří stylů). Trediakovskij, Fonvizin, Džrjavín, Radiščev, Karamzin a další spisovatelé připravili půdu pro reformu ruského jazyka, dovršenou dílem A. S. Puškina (19. stol. - dotvoření základních norem současné spisovné ruštiny). Na vývoj a formování spisovné ruštiny měli velký vliv ruští spisovatelé 19.-20. stol. (Gribojedov, Lermontov, Gogol, Turgeněv, Dostojevskij, Tolstoj, Čechov aj.).

V 20. stol. v období existence sovětského státu se spisovná ruština stává hlavním dorozumivacím prostředkem nejen příslušníků ruského národa (ústup teritoriálních dialektů), ale také dalších slovanských i neslovanských národů a národností, žijících na území Sovětského svazu. Oficiální jazyk sovětského období trpěl ideologickými deformacemi, jazykový systém se však nepřestával dále rozvíjet a obohacovat, stabilizovaly se jazykové normy. Vzrostla role ruštiny v mezinárodní komunikaci a zájem o její studium v zahraničí (v r. 1975 se ruštině na celém světě učilo asi 18 mil. lidí).

Od poloviny 80. let 20. stol. dochází v ruštině k dramatickým změnám, vyvolaným zásadními společensko-politickými změnami ve střední a východní Evropě (deideologizace a nová ideologizace jazyka, sémantické posuny a změny, změna stylových norem a míšení stylů, nové principy a formy komunikace, nové typy a formy mluvených i psaných textů, živelná demokratizace jazyka a komunikace).

Obecně slovanský základ ruštiny byl v průběhu historického vývoje do značné míry formován cizojazyčnými vlivy (prvky církevněslovanské, vliv řečtiny a latiny, turotatarských a evropských jazyků), v současnosti se prosazuje zejména silný vliv angličtiny (terminologie, jazyk publicistiky, slang mládeže).

Některé typologické zvláštnosti:

- pohyblivý kvantitativní přízvuk
- v minulém čase nemá pomocné sloveso *být* (*ja napisal = napsal jsem*)
- v přítomném čase chybí spona, u sloves používá osobních zájmen (*on durak = je hlupák*)
- v přechodnících nerozlišuje rody
- časté neosobní vyjadřování (*kak nam byt' = co si počneme*)
- produktivita tvoření slov skládáním, častá zkratková slova

Psáno:

Он пишет письмо своему другу.

Výslovnost:

on piš←t pis' mo sv↔j↔mu druhu

Česky:

Píše dopis svému příteli.

<http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008212/1008212a1.htm>

<http://www.primavista.ru/dictionary/lang/russian.htm>

<http://gramota.ru/>

Běloruština

Bělorusky mluví asi 7 mil. osob v Běloruské republice, přibližně 1 mil. mimo Bělorusko.

Běloruština vzniká ve 14. stol., kdy se spolu s ukrajinštinou vydělila ze staroruského jazyka společného všem východním Slovanům.

Písemné památky s rysy b. jazyka se objevují ve 13. stol., staroběloruský spis. jazyk se utvářel od poloviny 15. stol. Počátky spisovné b. spadají do 16. stol., kdy b. byla státním jazykem Litevského velkoknížectví (činnost Franciska/Francišaka Skaryny/Skoriny – zakladatel b. knihtisku, první překlad bible do b. vydaný v Praze). Na literární činnost a jazykové snahy Skaryny navázali v náboženských žánrech S. Budnyj, V. Tjapinskij, S. Zizanij, L. Karpovič, M. Smotrickij. Po připojení Litvy k Rusku ztratila b. svůj význam.

V 17. stol. na území Běloruska dominovala v oficiální psané komunikaci polština (násilná polonizace), novodobý spis. b. jazyk vzniká během 17. stol., souvisle se rozvíjí na přelomu 19.-20. stol. (M. Bogdanovič). Plnoprávnosti dosáhla po r. 1917 v rámci SSSR. Od 30. let 20. stol. – násilný proces další rusifikace b. a úpadek národního sebeuvědomění Bělorusů, zejména po 2. světové válce.

Současná jaz. situace je nepřehledná. Státními jazyky Běloruska jsou běloruština a ruština, většina obyvatelstva ve městech mluví rusky, venkov je spíše běloruský, spisovná b. však nemá prestiž jako jazyk vzdělání a karierního růstu. V samotném Bělorusku nejsou doceněna vynikající bělorusky psaná literární díla V. Bykava, A. Adamoviče, V. Karatkeviče a dalších b. spisovatelů.

B. intelektuálové se snaží pozvednout prestiž běloruského jazyka a kultury, existují bělorusky psaná periodika (Literatura i mastactva, ARCHE), b. webové stránky, poskytující informace o Bělorusku (http://members.nbci.com/_XMCM/nasa_niva), nebo texty nejvýznamnějších literárních děl (<http://www.bk.knihi.com>)

Pracuje se na vytváření b. terminologie v různých vědeckých oblastech, dosahuje se určitých výsledků, nejsou však dostatečně využívány.

Běloruština se dělí na severovýchodní a jihozápadní dialekty, středoběloruská a poleská nářečí. Běloruská nářečí plynule přecházejí do ruš. a ukr. Hláskový systém současné běloruštiny odráží historickou příbuznost s ruštinou. Typické pro b. je tzv. „dzekání“ a „cekání“ (*d' t' > dz, c: děti = dzeci*), „jakání“ (*e > ja: nesu = njasu*), „akání“ (*o > a: noha = naga*), dále zdvojování a předsovování hlásek (*v noci = nočču, jeseň = voseň, útery = autorak*), přechod *g > h* atd. Slovní zásobou se blíží západoslovanským jazykům, slova církevněslovanského (staroslověnského) původu většinou chybí. Přejímky z polštiny, němčiny, latiny, litevštiny. Píše se upravenou azbukou s fonetickým pravopisem, který respektuje akání a jakání.

Psáno: Ён піша пісьмо свайму другу.

Výslovnost: jon piša pis' mo svajmu druhu

Česky: (On) *Píše dopis svému příteli.*

<http://www.krugosvet.ru/articles/80/1008062/1008062a1.htm>

<http://www.primavista.ru/dictionary/lang/byelorussian.htm>

<http://phf.grsu.by/Fakultet/spec/002/spc>

Ukrajínština

Jeden z oficiálních státních jazyků Ukrajiny (společně s ruštinou). U. mluví asi 35 mil. osob na Ukrajině (asi 40 mil. na území bývalého SSSR), 1,5 mil. za hranicemi (Slovensko, Polsko, Moldávie, Rumunsko, Německo, Kanada, USA). Jeden z pracovních jazyků OSN.

U. se formovala na základě teritoriálních dialektů staroruského jazyka v několika etapách. V raném období (14.-16. stol.) u. pokračovala v tradicích spisovného jazyka Kyjevské Rusi. Vedle jazyka, který vznikl na základě místních dialektů, existoval na území dnešní Ukrajiny spisovný knižní jazyk společný pro východní a jižní Slované (staroslověnština). V době, kdy současná ukr. a běloruská území byla součástí Velkoknížectví litevského se na základě starorus. jazyka začal formovat společný spisovný ukrajinsko-běloruský jazyk. Současně se v tomto období začaly utvářet specifické rysy u. jazyka.

V 16.-17. stol. na Ukrajině existovali dva jazyky: „slovansko-ruský“ jazyk vzniklý jako výsledek vzájemného působení církevní slovanštiny a staroruského jaz., používaný jako jazyk církevních obřadů, a tzv. „prosta mova“ („ruska mova“), založená na běžně mluvené ukrajínštině a staré spis. ruštině.

V procesu etnické konsolidace ukr. národa u. získávala specifické rysy při zachování vnitřního nářečního členění (severní, jihozápadní a jihovýchodní nářečí).

Současná u. se zformovala na bázi poltavsko-kyjevského dialektu (střední Podněpří) na přelomu 18.-

19. stol. Utváření specifických rysů spisovné u. ovlivnilo začlenění západoukrajinského území a Zakarpatské Ukrajiny (Podkarpatské Rusi) do etnokulturních a sociálně-politických procesů v rámci Rakousko-Uherska.

Koncem 19. a na začátku 20. stol. bylo oficiální užívání u. omezováno a zakazováno, rozvoj spis. jazyka umožnila až revoluce 1917.

Současná jazyková situace Ukrajiny a postavení u. jsou složité. Na většině území existuje faktický bilingvismus (dvojazyčnost), otázka vztahu ruštiny a u. je dosud předmětem politických a ideologických sporů.

Ukrajinské písemnictví se od 14. stol. rozvíjelo na základě cyrilice.

V ukrajínštině existuje bohatá umělecká literatura, vytvářená od 16. stol. (I. Kotljarevskij, T. Ševčenko, I. Franko, M. Kocjubinskij, J. Janovskij, O. Gončar), vědecká literatura, politické dokumenty atd. Jsou rozpracovány stylistické prostředky pro vědecké, oficiální a další typy textů.

Pro u. je příznačná změna *ě, o, e > i* v jednoslabičných slovech (*bis = bės, pid = pod, lid = led*), neměkčení před původním *i, e* (*nesty = nésti*), zdvojení a předsouvání hlásek (*vin = on*), *g > h* (rus. *Grigorij* – ukr. *Hryhoryj*). Chybí akání, nepřízvučné samohlásky se na rozdíl od r. nemění. Mluvnice je blízká běloruské, slovní zásoba se blíží západoslovanským jazykům. Píše se upravenou azbukou (fonetický pravopis).

Psáno: Він пише листа своєму другу

Výslovnost: vin pyše lysta svojemu druhu

Česky: (On) *Píše dopis svému příteli.*

<http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008242/1008242a1.htm>

<http://www.primavista.ru/dictionary/lang/ukrain.htm>

<http://ukrainian.newmail.ru/>

Literatura

Horálek, K.: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962.

Krupa, V. - Genzor, J.: Jazyky světa v priestore a čase. Veda, Bratislava 1996.

Klégr, A. - Zima, P. a kol.: Světem jazyků. Albatros, Praha 1989.

Leška, O.: Jazyk v strukturním pojetí. Kapitoly ze synchronní a diachronní analýzy ruštiny. Praha 2003.

Petr, J.: Základy slavistiky. SPN, Praha 1984.

JIHOSLOVANSKÉ JAZYKY

PAVEL KREJČÍ

Jižní skupina slovanských jazyků – třebaže v rámci slovanského světa územně i počtem obyvatel nejmenší – se zdá být nejpestřejší. Na území cca 367 tis. km², což je „o Kosovo“ více než rozloha dnešního Německa, se v současnosti nachází šest slovanských státních útvarů, v nichž se hovoří šesti úředními slovanskými jazyky: **srbsky** (v Srbsku a Černé Hoře a v Bosně a Hercegovině), **chorvatsky** (v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině), **bosensky** (v Bosně a Hercegovině), **slovinsky** (ve Slovinsku), **makedonsky** (v Makedonii) a **bulharsky** (v Bulharsku). Počet mluvčích těchto jazyků je v uvedených zemích necelých 29 milionů. Pro nejvíce mluvčích je mateřským jazykem srbsština (српски језик/srpski jezik, asi 10,5 mil.), bulharština (български език, asi 7,5 mil.) a chorvatština (hrvatski jezik, asi 5 mil.). Bosensky (bosanski/bošnjački jezik) hovoří přibližně 2 mil. osob, slovinsky (slovenski jezik) rovněž a makedonsky (македонски јазик) pak asi 1,5 mil. jižních Slovanů.

Slovinci, Chorvati, Bosňáci a Srbové, v menší míře i Černohorci používají latinské písmo, zčásti inspirované českým pravopisem (grafémy s diakritikou: *ć* [měkké č] [vyjma slovin.], *č*, *š*, *ž*, spřežky *lj* [lʲ], *nj* [ɲ], *dž*, zvláštní znak *đ* [měkké dž] [vyjma slovin.], někdy též zapisovaný spřežkou *dj*). Cyrilici užívají Bulhaři, Makedonci, Černohorci a Srbové (vzájemně odlišnosti: bulh. má samostatné grafémy pro hláskové kombinace [št] – *шт*, [ju] – *ю*, [ja] – *ја*, foném [dž] zapisuje spřežkou *дж*, foném [j] zapisuje jako *ј*, grafémem *ъ* označuje temný vokál [ä], grafém *ь* neoznačuje žádný foném, ale jen měkkost konsonantu před *o* /př. *Колъо* „Koljo“; srb. a mak. mají zvláštní grafémy pro fonémy [dž] – *џ*, [ʃ] – *љ*, [ɲ] – *њ*, srb. dále pro [měkké č] – *ћ* a [měkké dž] – *џ*, mak. pro [měkké k] – *ќ*, [měkké g] – *џ* a [dz] – *ѕ*; foném [j] zapisují z latinky převzatým písmenem *j*. Srbsština tedy jako jediná používá víceméně rovnocenně oba grafické systémy, třebaže jako stylově vyšší se chápá cyrilice.

1. Jihovýchodní podskupina

Přehled jihoslovanských jazyků začneme jejich jihovýchodní, bulharsko-makedonskou podskupinou. Je to proto, že z této oblasti pochází též první spisovný slovanský jazyk – *staroslověština* (někdy nazývaná též starobulharština), která v 9. století sloužila k šíření křesťanství na Velké Moravě slovanskými věrozvěsty z Byzance Konstantinem-Cyrilem, jeho bratrem Metodějem a jejich žáky.

1.1. Bulharština

Vývoj **bulharštiny** šel po staroslověnském období zcela jiným směrem, než vývoj ostatních slovanských jazyků. Nejvíce se to projevilo v morfologii a syntaxi.

Zvláštními jevy, které jsou pro bulharštinu specifické, jsou:

- ztráta pádových koncovek pro vyjadřování pádových vztahů a jejich nahrazení analytickým, předložkovým vyjadřováním (*Daj knjigata na Jordan* „Dej tu knihu Jordanovi“);
- ztráta infinitivu (*Ne moga da govorja* „Nemohu mluvit“);
- afirmace určitého členu v postpozitivním postavení, který se vytvořil z postpozitivních ukazovacích zájmen (*kniga/knjigata* „kniha/ta kniha“, *čovek/čovekāt* „člověk/ten člověk“);

Pozn.: makedonská spisovná norma má kromě t-členu ještě v-člen a n-člen (*čovek – čovekov* „tento člověk“, *čovekot* „ten člověk“, *čovekon* „tamten člověk“);

- analytické prefixální vyjadřování komparativu a superlativu u adjektiv a adverbii pomocí formantů *po-* a *naj-* připojených k pozitivu (*visok / po-visok / naj-visok* „vysoký / vyšší / nejvyšší“);
- specifická samohláska, která se v bulharštině zapisuje písmenem *Ѣ*, v přepisu do latinky pak *Ā* a jejíž výslovnost zní [↔], tj. tzv. *temné, zadní a*, které představuje: a) vokalizaci psl. tvrdého jeru *ъ* (*sān* – č. *sen*), b) střídnicí za psl. nosovku *ō* (*pāt* „cesta“ – č. *pout*) nebo c) průvodní vokál u slabikotvorných *r*, *l* (*kārvav*, *pālno* „krvavý, plný“);

Pozn.: v makedonské spisovné normě se vokál [↔] nevyskytuje, tvrdý jer prošel vokalizací na *O* (*son*; určitý tvar *sonot* x bulh. *sānāt*), střídnicí za psl. nosovku *ō* je *A* (*pat*), *r* je slabikotvorné jako v češtině a *l* uprostřed slabiky má u sebe průvodní vokál *o*;

- zdvojení předmětu (*Vidjach go momčeto* „Viděl jsem ho [toho chlapce]“);
- tvoření budoucího času pomocí částice *šte* odvozené od původního modálního slovesa „chtít“, a to jak u nedokonavých, tak i u dokonavých sloves;

Pozn.: makedonská norma má na tomto místě foneticky odpovídající částici *k'e*;

- značně bohatý temporální systém, který se vyznačuje též aktivním užíváním jednoduchých slovesných časů – aoristu a imperfekta (aor. *poglednach*, *pogledna*, *pogledna* – *poglednachme*, *poglednachte*, *poglednacha* „podíval jsem se, ...“ / impf. *gledach*, *gledaše*, *gledaše* – *gledachme*, *gledachte*, *gledacha* „díval jsem se, ...“);
- specifický způsob vyjadřování tzv. nepřímé výpovědi („vyprávěcí způsob“).

To vše bulharštinu odlišuje od ostatních slovanských jazyků a přibližuje ji naopak k okolním neslovanským, ale rovněž navzájem geneticky odlišným jazykům: ru-

munštině, albánštině a řečtině. Na základě těchto shod byl zaveden pojem *balkánský jazykový svaz*, do něhož kromě uvedených jazyků patří ještě spisovná makedonština a zčásti též srbština (ani ne tak její spisovná podoba, jako její jižní dialekty).

Starobulharština (staroslověština) byla jako spisovný jazyk bulharské říše oficiálně přijata roku 893 poté, co bulharský car Simeon přijal ve své říši Metodějovy žáky vyhnané knížetem Svatoplukem z Velké Moravy. Za jeho panování byly vytvořeny dvě významné literární školy (v Preslavi na východě říše a v Ochridu na jejím západě), z nichž vycházelo mnoho spisů především náboženského charakteru (církevní texty, pochvalná slova, ale i životy Konstantina a Metoděje), ale třeba i spis *O písmenech* tak řečeného mnicha Chrabra, což je vlastně ukázkový jazykovědný traktát. Dalšími významnými tvůrci té doby byli Kliment Ochridský (přisuzuje se mu nahrazení původního, Cyrilem vytvořeného písma *hlaholice* upravenými písmeny řecké abecedy – tzv. *cyrilici*), Naum Ochridský, Konstantin Preslavský nebo Joan Exarch. Po definitivním pádu bulharské říše (tzv. prvního bulharského carství) do byzantského područí (1018) končí i období nazvané později zlatým věkem bulharského písemnictví. Z hlediska vývoje spisovné bulharštiny se toto období nazývá starobulharským. Během tzv. druhého carství (1186-1396) je jako spisovný jazyk používána bulharská redakce církevní slovanštiny, třebaže v lehce modernizované podobě, o kterou se snažil trnovský patriarcha Evtimij a jím představovaná tzv. trnovská literární škola (zakladatel Teodosij Trnovský, dále Grigorij Camblak, Konstantin Kostenečki, aj.). Ani jeho snahy však již neodrážely mluvenou podobu bulharštiny té doby, neboť tento jazyk dosáhl od starobulharské doby výrazné proměny směrem k analytismu (proces byl završen koncem 15. století). Po začlenění bulharských zemí do osmanské říše uhasíná veškerý intelektuální život, včetně bulharského písemnictví. Končí také tzv. středobulharské období vývoje spisovného jazyka Bulharů a začíná první fáze novobulharského období.

Bulharské písemnictví se opětovně probouzí až během 17. století v podobě tzv. *damaskinů* – sborníků nábožensko-naučné literatury psané lidu srozumitelným jazykem, po vzoru překladů textů Řeka Damaskina Studita (ze 14. století). Vědomá péče o bulharský jazyk – a tím i druhá a poslední fáze novobulharského období – však přichází až s národněbuditelskou prací mnicha Paisije Chilendarského *Istorija slavjanobolgarskaja* (1762). Tímto spiskem začíná dlouhodobá a strastiplná cesta od zastaralé církevní slovanštiny „ochucené“ mnoha ruscismy, srbismy a výrazy z běžně mluvené bulharštiny k moderní podobě spisovného bulharského jazyka. Dalšími přelomovými díly byly *Nedelnik* Sofronije Vračanského (1806), jehož jazyk se již dá nazvat národním, třebaže ještě obsahoval značné množství církevněslovanských elementů, a především *Bukvar s različni poučenija* (známý jako „riben bukvar“) Petra Berona (1824), který znamená definitivní rozchod s církevněslovanskou tradicí. Souběžně s otázkou míry přechodu od církevněslovanského jazyka k moderní bulharštině bylo třeba vyřešit též otázku nářeční báze, o kterou se bude moderní spisovná bulharština opírat (a s tím související otázku určení bulharského jazykového, tj. i ná-

rodního prostoru), a také problém bulharského pravopisu. Řešení těchto problémů bylo značně ztíženo neexistencí jednoho přirozeného bulharského kulturně-politického centra, které by vahou svého významu toto řešení ovlivňovalo. Úředním jazykem byla turečtina, jazykem obchodu a církve byla řečtina. Bulharština byla po čtyři století pouze jazykem prostého lidu, křesťanské „ráje“.

V první polovině 19. století vznikly na území Bulharska tři školy: 1. *církevněslovanská*, která za spisovný jazyk Bulharů prosazovala ruskou podobu církevněslovanského jazyka; argumentovala všeslovanskou srozumitelností a tradicí. Nevýhodou bylo, že normu tohoto jazyka prakticky nikdo neznal, neboť šlo fakticky o jazyk již mrtvý. Představitel tohoto směru: Christaki Pavlovič (*Gramatika sloveno-bolgarskaja*, 1836), Konstantin Fotinov. 2. *slavjanobulharská*, která viděla východisko v kompromisu mezi církevní slovanštinou („starou bulharštinou“) a lidovou bulharštinou; církevněslovanská norma měla „přemostit“ rozdrobenost bulharských nářečí. Nevýhoda – umělost pravidel, nemožnost použít zásady v praxi. Představitel tohoto směru: Neofit Rilski (*Bolgarska gramatika*, 1835). 3. *novobulharská*, která zřetelně prosazovala příklon k živému lidovému jazyku. Orientace správná, problematické z hlediska vytvoření normy pro celý bulharský jazykový prostor bylo – jak se později ukázalo – opírání se pouze o východobulharská nářečí. Představitel tohoto směru: Petăr Beron, Ivan Bogorov (*Pärvička bälgarska gramatika*, 1844, 1848).

Po definitivním vítězství třetí koncepce se vzdělanci té doby střetli s dalšími problémy – totiž a) jaké nářečí zvolit jako bázi pro spisovný jazyk a b) jaká bude jeho pravopisná podoba. Východím nářečím pro spisovnou bulharštinu mohlo být v té době teoreticky kterékoliv, ale protože významná část (nikoliv však všichni) obrozených pracovníků a vůbec kulturní inteligence 50. až 80. let 19. století pocházela z oblasti centrální a východní Staré planiny, tj. jazykově z oblasti východobulharských nářečí (kterými se také vyjadřovali), je pochopitelné, že důsledkem tohoto stavu bylo postupné prosazování těchto nářečí jako více prestižních a vytěšňování západobulharských nářečí jako méně prestižních. Byl to přirozený důsledek většího hospodářského a kulturního rozmachu východní části bulharského národního území, na rozdíl od té západní. Pokud jde o gramatickou normu, existovaly dvě školy: trnovská a plovdivská, osobitými, leč neakceptovatelnými názory přispíval básník a novinář Georgi Rakovski. S návrhy na uplatnění západobulharských norm přišel například Nikola Pärvanov. Teprve po osvobození Bulharska a po vzniku knížectví se prosadily zásady trnovské školy. Po tomto konečném prosazení východobulharských nářečí coby báze pro spisovnou podobu moderního bulharského jazyka bylo ještě třeba dořešit pravidla pravopisu. Že byla tato otázka velice složitá, potvrzuje i to, že současný bulharský pravopis platí teprve od roku 1945.

1.2. Makedonština

Vznik **makedonské** spisovné jazykové normy byl do značné míry ovlivněn historicko-politickými okolnostmi. Zformování makedonského národního vědomí a makedonské spisovné jazykové normy má svůj politický počátek na Berlínském kongresu (1878), na němž bylo tehdej-

šími evropskými velmocemi rozhodnuto, že území nového bulharského státu nebude korespondovat s územím bulharského jazykového (národního) prostoru v podobě předběžně stanovené při podpisu rusko-turecké mírové dohody v San Stefanu u Cařihradu (přibližně rozsah tehdejšího bulharského exarchátu), ale omezí se jen na území mezi Dunajem a Starou planinou (území tzv. Mizie) a bývalý Sofijský sandžak. Tím došlo k oddělení Makedonie od ostatních bulharských zemí a k oslabení bulharského politického a kulturního vlivu v této oblasti, z čehož ve svých politických plánech těžili Srbové a Řekové. Za první významný plod vědomé snahy o konstituování makedopnské spisovné normy bývá uváděn spis Krsteho Misirkova *Za makedonckite raboti* (1903). K uzavření procesu vytvoření makedonského národního vědomí a k jeho cílevědomému upevňování došlo až po druhé světové válce ustavením Lidové republiky Makedonie jako jedné z šesti republik Titovy Federativní lidové republiky Jugoslávie a zkonstruováním spisovného makedonského jazyka. Ten byl vytvořen na základě tzv. centrálních makedonských nářečí. Na konstituování spisovné makedonštiny má největší zásluhu Blaže Koneski (*Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik 1-2*, 1952, 1954, *Pravopis so pravopisen rečnik*, 1950, *Istorija na makedonskiot jazik*, 1965).

Makedonská spisovná norma se od bulharské liší např. ve střídnicí za psl. *jať* (*e*, v bulh. *e*, *'a*), v absenci fonému [x] a naopak v přítomnosti fonémů [k'], [g'], [dz] a [ň], na jejichž místě má bulharština [št], [žd], [z] a nepalatální [n] (*леб / хляб, дождов / дождох; свека / свеца; меѓу / между; ѕвезда / ѕвезда; патување / патуване*). Pravopis makedonštiny v podstatě kopíruje srbskou pravopisnou normu, namísto srbských grafémů *Ѣ* a *Ђ*, vyjadřujících souhlásky [řš] a [dž] má makedonština znaky pro vyjádření historicky analogických souhlásek [k'] a [g'] (*Ќ, Ѓ*) a navíc ještě grafém *Ѕ*, vyjadřující zvuk [dz]. Foném [dž], který bulharština zaznamenává sprežkou *ДЖ*, je v srbsčině i makedonštině zapisován znakem *Џ*. Se srbskou pravopisnou normou má makedonský pravopis společné i to, že vychází z pravidel foneticko-fonologických („piš, co slyšíš“), kdežto bulharština má pravopis etymologicko-morfologický (jako čeština).

2. Severozápadní podskupina

Do této podskupiny řadíme spisovné normy jazyků srbsko-chorvatského jazykového prostoru a rovněž slovinštinu. Všechny tyto jazyky vykazují flexi, mají zachovaný infinitiv a zjednodušený temporální systém (především slovinština) a svou gramatickou charakteristikou se nijak výrazně neliší od západoslovanských a východoslovanských jazyků. Specifikem je aktivní vyjadřování duálu ve slovinské deklinaci.

Fonetický obraz:

- na místě psl. jerů je *a* (sr/ch – *dan, san* „den, sen“), resp. *e* a *a* (sl – *sen, pasji* „sen, psí“);
- na místě nosovek *ō* a *ę* je *u/e* (sr/ch – *put, pet* „cesta, pět“), resp. *o/e* (sl – *pot, pet*);
- za psl. *jať* je dnes *e* (sr – *dete/deteta*; sl – *ded*) nebo *(i)je* (sr/ch – *dijete/djeteta*);

- likvida *r* ve slabikotvorném postavení se vyvinula do podoby čistého slabikotvorného *r* (sr/ch), resp. slabikotvorného *r* s redukováním průvodním vokálem, který se však nevyjadřuje graficky (sl). Likvida *l* ve slabikotvorném postavení se vokalizovala v *u* (sr/ch), resp. v diftong *ou* (sl – psáno *ol*);
- skupina *kv-/gv-* se změnila na *cv-/zv-* (sr/ch – *cvijet, zvijezda*; sr/sl – *cvet, zvezda*; totéž i v bg – *cvjat, zvezda*; v mk je změna na *cv-/dzv-*: *cvet, dzvezda*).

2.1. Chorvatština

Chorvatština byla ve svých dřevních dobách zapisována hlaholicí a její podoba byla směsí čakavských nářečních prvků a církevní slovanštiny. Ve 12. století se objevuje cyrilice a až ve 14. století latinka. To zapříčinilo, že tzv. církevněslovanské období chorvatštiny, spjaté s hlaholským písemnictvím, ustupuje už koncem 15. století (na rozdíl od srbštiny a bulharštiny). Než se objevili Turci, vyvíjel se chorvatský jazyk vcelku organicky, vývoj směřoval k vytvoření takové reprezentativní podoby chorvatštiny, která by se opírala o čakavská, resp. čakavsko-štokavská nářečí, event. s příměsí kajkavských prvků.

Na tomto místě je třeba vysvětlit základní nářeční dělení srbsko-chorvatského jazykového území, které je dáno používáním různých tázacích zájmen, odpovídajících českému *co?* – jejich podoba je buďto *što?/šta?*, *ča?* nebo *kaj?*; podle toho rozlišujeme **štokavská**, **čakavská** a **kajkavská** nářečí. Štokavská nářečí jsou základem jak pro spisovnou srbštinu, tak i pro chorvatštinu a v 90. letech minulého století deklarovanou bosensčinu. Jejich další dělení je podle střídnic za praslovanské *jať* – buď hovoříme o **ekavské**, **(i)jekavské** nebo **ikavské** podobě (modely: *mleko – dete – pevati* x *mlijeko – dijete – pjevati* x *mliko – dite – pivati*). Štokavská nářečí, kterými hovoří Chorvati a Bosňáci, jsou přítom buď ijekavská nebo ikavská, štokavská nářečí, kterými hovoří Srbové, jsou ekavská nebo ijekavská, Černohorci hovoří pouze ijekavskou štokavštinou. Z toho plyne, že v žádném případě nelze zjednodušeně tvrdit, že ijekavština rozlišuje chorvatštinu od srbštiny. Spíše by se dalo říci, že ekavština je zřejmý příznak srbštiny (i když ani toto tvrzení neplatí zcela). Pokud jde o spisovné varianty, tak spisovná chorvatština je důsledně ijekavská, spisovná srbština má ekavskou a ijekavskou variantu, přednost se přitom dává ekavštině, neboť toto nářečí je nejrozšířenější ve vlastním Srbsku, včetně hlavního města Bělehradu. Čakavština má rovněž ekavskou, jekavskou nebo ikavskou variantu, kajkavština je pouze ekavská, takže tato okolnost není pro další klasifikaci kajkavských nářečí příznaková.

Po obsazení prakticky celého Balkánského poloostrova osmanskou říší a po pádu chorvatských zemí do osmanského područí (1493) došlo k rozsáhlým pohybům obyvatel Balkánu (tedy i Srbů a Chorvatů) a tím k podstatné změně nářeční mapy západního a středního Balkánu, tj. srbsko-chorvatského jazykového prostoru. Politická parcelace chorvatských zemí (osmanská, habsburská a benátská vláda, Dubrovnik s okolím tvořil samostatnou Dubrovnickou republiku) způsobila, že každé z chorvatských nářečních území si postupně rozvíjelo své písemnictví, svou literaturu. Nejvýznamnějším obdobím byl konec 15. a především 16. a 17. století, kdy se

v Dubrovníku a dalších dalmátských centrech rozvinula bohatá renesanční a později barokní literatura. Toto období se v dějinách chorvatské literatury nazývá zlatým věkem.

Do 19. století vstupují jako nejprestižnější chorvatské jazykové útvary ikavská štokavština a kajkavština. Ijekavská štokavština byla v tomto ohledu spíše marginálním jevem. Změnu přinesl Ljudevit Gaj (*Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*..., 1830) – sám původně kajkavec – a jeho obrozenské snahy o národní, a tedy i jazykové sjednocení celého jihoslovanského prostoru. K získání jiných jihoslovanských národů pro tuto myšlenku zvolil Gaj jméno starého balkánského kmene Ilyrů. Sjednocení Jihoslované se měli nazývat *Ilyrové* a Gajovo hnutí se začalo nazývat *ilyrské*. Toto hnutí, třebaže se snažilo být nadchorvatským, zůstalo nakonec jen specifickou chorvatskou podobou národněobrozovacích procesů, které proběhly u všech politicky nesamostatných slovanských národů. Jedinou možnou podobu spisovné „ilyrštiny“ viděl v ijekavské štokavštině, kterou tehdy prosazoval též Vuk Karadžić u Srbů. Oporu sjednocovacím snahám dala tzv. vídeňská dohoda z roku 1850, na níž bylo přítomno pět chorvatských ilyristů (mj. I. Kukuljević, D. Demeter a I. Mažuranić), Srbové V. S. Karadžić a Đ. Daničić a významný slovinský filolog F. Miklošič. Dohoda zněla, že za spisovný jazyk Chorvatů i Srbů by se mělo povýšit jedno z nářečí, že by mělo mít ijekavskou výslovnost, neboť ta byla nejrozšířenější, a že pravopis by měl co nejvíce odrážet skutečnou výslovnost. V poslední čtvrtině 19. století, poté, co se Karadžićova reforma naplno prosadila v Srbsku, se skupina mladých chorvatských jazykovědců, odchovaných tzv. záhřebskou filologickou školou a shromážděných kolem významné slavistické osobnosti Vatroslava Jagiće, rozhodla vytvořit spisovnou podobu chorvatštiny na základě Karadžićových závěrů (odtud jejich pojmenování „vukovci“). Podle Karadžiće a Daničiće byl postupně vytvořen *Hrvatski pravopis* (Ivan Broz, 1892), kterým Chorvaté přijali zásady fonetického pravopisu, Tomo Maretić vypracoval rozsáhlou *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) a Broz s Franjem Ivekovićem zpracovali *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901). Třebaže se sám Jagić neztotožňoval bezvýhradně s pohledy vukovců, nemohl zabránit tomu, aby títo chorvatští jazykovědci, fakticky představitelé „Daničićovy školy“, nezískali rozhodující vliv na další osudy reprezentativní podoby chorvatského jazyka. Svými přelomovými díly, odborně velmi kvalitně zpracovanými, dali Chorvatům potřebnou teoretickou bázi, o kterou se spisovná chorvatština opírá prakticky dodnes. Jednoty chorvatské a srbské spisovné normy však stejně nebylo dosaženo – Srbové kvůli silnému vlivu ekavského Bělehradu a větší části vlastního Srbska ijekavskou podobu nepřijali a začali používat ekavskou štokavštinu.

2. 2. Srbština

Srbština měla značně odlišnou historii, podobající se spíše vývoji východoslovanských jazyků. Památky středověkého a pozdějšího písemnictví (legendy, epicko-historické texty, kroniky, apod.) byly psány zprvu srbskou redakcí církevní slovanštiny, později nazývanou jazykem „slavenosrbským“. V 18. století se do Srbska pro-

střednictvím školních, obřadních, historických a též beletristických knih dostává silně rusifikovaná církevní slovanština, která se na chvíli jako „ruskoslovanský“ jazyk stává mezi vzdělanými Srby oficiálním (patrně je to např. v textech Zahariji Orfelina nebo Jovana Rajiče). První výraznou osobností, která se postavila konzervativnímu pojmání spisovného jazyka (udržovanému především srbskou pravoslavnou církví), byl Dositej Obradović, jenž se snažil propojit kulturní rozvoj Srbů s vývojem v západní Evropě.

Trvalý obrat nastává až počátkem 19. století, a to zejména díky dvěma významným filologům té doby: Slovinci Jerneji Kopitarovi a srbskému všestrannému filologovi-samoukovi Vuku Stefanovići Karadžićovi, jenž se stal zakladatelem moderního srbského jazyka a literatury (*Srpska gramatika*, 1819, *Srpski rječnik*, 1818, rozšíř. 1852, překlad Nového zákona, 1847). Svůj moderní pravopis opřel o zásadu „piš, jak mluvíš“. Za základ nového spisovného srbského jazyka vybral východohercegovské (ijekavskoštokavské) nářečí, kterým podle jeho chápání hovořilo nejvíce Srbů (štokavštinu chápal jako ryze srbské nářečí, chorvatštinu omezoval pouze na čakavštinu, kajkavštinu pojímal jako dialekt slovinštiny). Vukova reforma narazila na odpor především v církevních kruzích, kterým se přičila „vulgarizace“ a „folklorizace“ spisovné srbštiny. Jeho podoba srbského spisovného jazyka se nakonec přece jen prosadila, když byla v roce 1868 přijata jako oficiální jazyk v Srbském knížectví. Její výslovnost se však změnila z ijekavské na ekavskou – ve vlastním Srbsku se totiž rozvinula literatura psaná východní, ekavskoštokavskou variantou srbštiny, která v něm teritoriálně jednoznačně převládá.

Karadžićova koncepce našla zastánce a následovníky u chorvatských ilyristů a zejména tzv. vukovců. Ilyristy sblížoval s Karadžićem předpoklad, že Srbové a Chorvaté jsou dvě větve jednoho národa. Vukův obrovský význam pro konstituci moderní spisovné srbštiny potvrdili srbští a černohorští (zčásti však i chorvatští) spisovatelé, kteří štokavštinu přijali jako svůj vyjadřovací jazyk. V jeho díle pokračoval Đura Daničić (*Rat za srpski jezik i pravopis*, 1847, *Mala srpska gramatika*, 1850, *Srpska sintaksa*, 1858, *Oblici srpskog jezika*, 1863, *Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika*, 1876) a v první polovině 20. století především Aleksandar Belić (mj. *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, 1923, 1950).

2.3. Srbochorvatština

Srbochorvatština je termín, který označoval spisovný jazyk Srbů, Chorvatů, Bosňáků a Černohorců, resp. úřední jazyk v bývalých jugoslávských republikách Srbsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině (BaH) a Černé Hoře. Užil jej už Němec Jakob Grimm v roce 1824. Potřebu společného jazyka pro Srby a Chorvaty deklarovali zástupci obou národů poprvé na již výše zmíněné neformální schůzce ve Vídni roku 1850. Odbornou půdu měla srbochorvatština připravena již z období před vznikem společného jihoslovanského státu – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, od 1929 Jugoslávského království. Byly to práce Karadžiće, Daničiće, Beliče, Maretiće, Broze a Ivekoviće. Tento název se však v meziválečné Jugoslávii neuzíval důsledně – v Srbsku a Černé Hoře se spisovný jazyk nazýval *srpski*, v Bosně a Hercegovině

srpsko-hrvatski a v Chorvatsku *hrvatski ili srpski*, anebo jen *hrvatski*. Po druhé světové válce se otázka spisovné podoby jazyka Srbů, Chorvatů, Černohorců a muslimských obyvatel BaH řešila znovu, avšak tentokrát již v prostředí Titova „národního komunismu“. Přibližně sto let po tzv. vídeňské dohodě došlo k dalšímu setkání srbských a chorvatských jazykovědců a jiných kulturních pracovníků, aby se s konečnou platností vyřešila otázka, jestli hovoří Srbové a Chorvati dvěma rozličnými jazykovými standardy, anebo jestli hovoří pouze variantami jednoho společného spisovného jazyka – srbochorvatštiny. Schůzka se odehrála v roce 1954 v Novém Sadu a organizovala ji Matice srbská. Potřeba jednoty byla nakonec potvrzena, byť za ne zcela svobodných podmínek, a deklarována v závěrečném memorandu. Matice srbská i Matice chorvatská měly začít práce na společném výkladovém slovníku, který by v Novém Sadu vyšel v cyrilici a ekavsky, v Záhřebu naopak latinkou a ijekavsky. Jinak se mělo jednat o zcela identické slovníky. Ve stejném duchu vyšly v roce 1960 nejprve pravopisné příručky. Srbský *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* nakonec vyšel v plánovaných šesti svazcích (1967-1976), kdežto chorvatský *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* se dočkal pouze prvních dvou svazků do písmene K. Po jejich kritice odbornou kroatistickou obcí Matice chorvatská na vydání dalších dílů rezignovala. Politické uvolnění druhé poloviny 60. let s sebou mj. přineslo *Deklaraci o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka* (březen 1967), podepsanou mnoha chorvatskými kulturními i vědeckými institucemi. Tato deklarace fakticky nastartovala proces rozložení uměle udržované „jednotné“ srbochorvatštiny, který vyvrcholil v první polovině 90. let.

Rozpad Jugoslávie a samostatnost Chorvatské republiky (1991) definitivně ukončily smysl existence srbochorvatštiny jako výrazu národní a jazykové jednoty Srbů a Chorvatů. Úředním jazykem v Chorvatsku se stala chorvatština, došlo k vydávání dříve zakázaných jazykových příruček (*Hrvatski pravopis* autorů Babiče, Finky a Moguše) a k vytváření nových (kolektivní *Hrvatska gramatika*, Ragužova *Praktična hrvatska gramatika*, Aničův *Rječnik hrvatskoga jezika*, Brodnjakův *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Mogušova *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, aj.).

Srbové se se srbochorvatštinou jako svým jazykem ztotožnili mnohem více než Chorvaté – je to pochopitelné, neboť podoba srbochorvatštiny byla velmi často výrazně srbská. Ještě Ústava Republiky Srbsko z r. 1990 hovoří o tom, že úředním jazykem v Srbsku je „srpskohrvatski jezik“. Ústava Svazové republiky Jugoslávie z r. 1992 hovoří již o „srbském jazyce ekavské i ijekavské výslovnosti“. Srbský jazyk je zmiňován v zákonu o úředním používání jazyka a písem z r. 1991 („U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi srpskohrvatski jezik, koji se, kada predstavlja srpski jezički izraz, ekavski ili ijekavski, naziva i srpskim jezikom“). Ústava Republiky Černá Hora z r. 1992 rovněž hovoří o srbském jazyce. Dnes je již nepochybné, že spisovný jazyk Srbů je srbský, který vychází z novoštokavštiny a má dvě varianty fonetické (ekavskou a ijekavskou) i grafické (cyrilici a latinku). Pokusy odstranit fonetický dualismus ve prospěch ekavštiny byly učiněny vládnoucí klikou Srbské

republiky v BaH na podzim 1993, avšak nebyly přijaty ani v samotném Srbsku (připomínáme, že ekavská výslovnost je typická pouze pro Srbsko, Srbové v BaH, v Chorvatsku i Černohorci hovoří ijekavsky). Zatím spíše okrajovým problémem srbské jazykovědy jsou snahy konstituovat jazyk Černé Hory jako samostatný *černo-horský* jazykový standard. Tyto snahy mají spíše politický než lingvistický základ.

2.4. Bosenština

Otázka **bosenského** spisovného jazyka je vážnější. Na rozdíl od „černohorštiny“ zasahuje jak srbštinu, tak i chorvatštinu. Nářeční bázi je u bosenštiny ijekavská novoštokavština. Odlišnosti od srbštiny a chorvatštiny hledají tvůrci bosenštiny především v lexikální rovině, kde se snaží poukazovat na vyšší frekvenci výrazů tureckého, arabského nebo perského původu, které byly do jazyka za tím účelem často uměle včleňovány. Původní idea byla, že se jako „bosenský“ označí jazyk všech obyvatel Bosny a Hercegoviny, bez ohledu na národní příslušnost. Tato myšlenka byla ale již v samém zárodku odsouzena k neúspěchu. V době vypjatých nacionalismů na všech stranách bylo nemyšlitelné, aby se chorvatští a srbští obyvatelé Bosny a Hercegoviny zřekli svého chorvatského, resp. srbského jazyka a zcela bezdůvodně přijali „bosenštinu“, kterou prosazovala především muslimská část obyvatel BaH – Bosňáci. Název tak zůstal v podstatě jen pro označení jazykového standardu Bosňáků. Nedořešeno zůstává jméno jazyka – *bosanski* (č. *bosenský*, angl. *Bosnian* – odvozeno od toponyma *Bosna*), nebo *bošnjački* (č. *bošňácký*, angl. *Bosniak* – odvozeno od etnonyma *Bošnjak*)? Úzus preferuje spíše první variantu. Důležitými příručkami jsou *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku* Aliji Isakoviće (1993), *Pravopis bosanskog jezika* (1995) a Užičaninův bosensko-anglický a anglicko-bosenský slovník (1995). Bosenský jazyk se stal jedním z uznaných jazyků při mírových dohodách v Daytonu 1995. V každém případě je kodifikace bosenštiny velmi obtížná – neorientální jazykové prvky jsou fakticky srbské, chorvatské nebo společné oběma jazykům. Nářeční báze pro spisovný jazyk je stejná jako u chorvatštiny a srbštiny. Sami Bosňáci s ohledem na území, kde žijí, hovoří někde spíše „chorvatsky“, jinde spíše „srbsky“. Neustálenost normy je patrná například v publicistice.

2.5. Slovinština

Vývoj spisovné **slovinštiny** je typologicky bližší vývoji západoslovanských jazyků, než jihoslovanských. Nejstarší slovinskou památkou jsou latinkou psané tzv. Frizinské zlomky z konce 10. století, které ale nemají žádnou vazbu na působení Cyrila, Metoděje a jejich pokračovatelů. Přelomovým, a v podstatě odrazovým bodem pro utváření spisovné slovinštiny je reformační hnutí 16. století, které díky myšlence bohoslužby v lidu srozumitelném národním jazyce umožnilo tisk slovinsky psaných náboženských knih. Nejvýraznější osobností té doby je reformátor Primož Trubar, překladatel Nového zákona a autor Katechismu a Slabikáře. Na sklonku 16. století vyšla latinsky psaná gramatika Adama Bohoriče (*Arcticae horulae...*, 1584), na jejímž základě připravil pravopisnou reformu Sebastijan Krelj. Přelom 16. a 17. století však znamená zastavení tohoto procesu. Následná

rekatolizace přinesla sice řadu slovinských knih s náboženským obsahem (kázání a jiné církevní texty), avšak nepodporovala slovinsky psanou literární tvorbu. Literatura a písemnictví vůbec ztratilo slovanský charakter, vše bylo psáno latinsky nebo německy. Až roku 1715 vydali katoličtí vzdělanci opět Bohoričovu gramatiku, čímž dali impuls k rehabilitaci reformační filologie. Slovinské země byly v období mezi reformací a obrozením politicky rozděleny a soustavně germanizovány, kulturní vývoj každého území se ubíral svým směrem, podle vlastních zákonitostí. To mělo za následek značné potíže při zavádění jakékoliv obecně slovinské jazykové normy, literatura byla stavěna na nejrůznějších nářečích (přímořském, goreňském, korutanském, štýrském, aj., zvláštní literární jazyk se začal formovat v Zámuří). Nová gramatika, jejímž autorem byl augustinián Marko Pohlin (*Krañjska gramatika*, 1768), již znamenala předzvěst skutečné a kontinuální obrozené činnosti, která vyústila v definitivní afirmaci spisovné slovinštiny, o což se svým dílem později významně zasloužil největší slovinský romantický básník France Prešeren.

První polovina 19. století je výrazně spjata s činností vynikajícího slovinského jazykovědce a slavisty Jerneje Kopitara, autora moderní slovinské gramatiky nazvané *Gramatika slovanského jazyka v nářečí kraňském, korutanském a štýrském* (1808). Gramatik bylo v té době vydáno více, což bylo odrazem hledání nejpřijatelnějšího reprezentativního výrazu pro moderní slovinštinu (Vodnik, Metelko, Danjko, Murko). Někteří obrození se dokonce ztotožnili s chorvatským ilyrským hnutím (Vraz). Nejednota byla způsobena nejen regionální rozdílností Slovinců, ale i rozličnými filozofickými a obrozeno-didaktickými přístupy. Až Prešeren s literárním teoretikem a estetikem Matijou Čopem vnesli ve druhé čtvrtině

19. století do vzájemných šarvátek rozhodující argumenty. Prešeren svou tvorbou dokázal šíři a schopnosti slovinštiny, v níž se rozdílily mezi jednotlivými slovinskými zeměmi neprohlubují, nýbrž stírají.

Druhá polovina 19. století přinesla opět dvě protichůdné tendence: jednak směr slavizační („ilyrský“, znamenající příklon k chorvatštině a srbštině), který však znamenal jistou archaizaci slovinštiny, a jednak směr úzce národní, který prosazoval Janez Bleiweis. Podoba spisovné slovinštiny se díky mladé spisovatelské generaci (Fran Levstik aj.) nakonec ubírala vlastním směrem, tj. směrem upevňování a konsolidace normy Prešernovy. Pravopis sice ještě nebyl plně stabilizovaný, avšak upřednostněn byl diakritický namísto spřežkového. Významnou osobností té doby byl bezesporu slavista Franc Miklošič, profesor vídeňské univerzity, autor gramatiky staroslověnštiny a slovníku staroslověnštiny. Normu ustálenou díky mladé spisovatelské generaci pomáhali ukotvit Maks Pleteršnik (*Slovensko-nemški slovar*, 1894-95) a Fran Levec (*Slovenski pravopis*, 1899). Přesto však nebyla přijata mimo Kraňsko. Na celém slovinském území byla přijata až gramatika a pravopisy Antona Breznika (1916; 1920, 1935). Normu pomáhaly upevnit též díla I. Cankara, O. Župančiče a jiných mladých autorů. Pro pochopení vývoje spisovné slovinštiny měla velký význam *Kratka zgodovina slovenskega jezika* Frana Ramovše (1936). Z doby federativní Jugoslávie je třeba zmínit kolektivní pravopisné příručky (*Slovenski pravopis*, 1950; 1962), gramatiku (*Slovenska slovnica*, 1956) a reprezentativní pětisvazkový *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970-1991). Období samostatného Slovinska přineslo mj. obsáhlou a modernizovanou pravopisnou příručku (*Slovenski pravopis*, 2001).

Bibliografie

- Běličová, Helena: *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských*. Praha, Karolinum, 1998.
- Čermák, František: *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha, Pražská imaginace 1997.
- Dimitrova, Stefana a kol.: *Bългарски език*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1997.
- Dorovský, Ivan a kol.: *Slovník balkánských spisovatelů*. Praha, Libri 2001.
- Dorovský, Ivan a kol.: *Slovník spisovatelů. Bulharsko*. Praha, Odeon 1978.
- Horálek, Karel: *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha, Academia 1962.
- Kol.: *Hrvatska gramatika*. Zagreb, Školska knjiga 1997.
- Koneski, Blaže: *Istorija na makedonskiot jazik*. Skopje, Detska radost 1996.
- Kucarov, Ivan: *Slavjanite i slavjanskata filologija. Očerk po istorija na slavistikata i bǎlgaristikata ot vtorata polovina na XIX do načaloto na XXI vek*. Plovdiv, Plovdivsko universitetsko izdatelstvo 2002.
- Kvapil, Miroslav a kol.: *Slovník spisovatelů. Jugoslávie*. Praha, Odeon 1980.
- Laškova, Lili: *Sārbo-chǎrvatska gramatika (srǎbski, chǎrvatski, bosnenski)*. Sofija, EMAS 2001.
- Laškova, Lili: *Uvod v sravnitelnata gramatika na slavjanskite ezici*. Sofija, EMAS 2000.
- Lončarić, Mijo a kol.: *Hrvatski jezik*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998.
- Minova-Gjurkova, Liljana a kol.: *Makedonski jazik*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998.
- Moguš, Milan: *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb, Globus 1993.
- Price, Glanville a kol.: *Encyklopedie jazyků Evropy*. Praha, Volvox Globator 2002.

- Radovanović, Milorad a kol.: *Srpski jezik*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1996.
- Sesar, Dubravka: *Putovima slavenskih književnih jezika. Pregled standardizacije češkoga i drugih slavenskih jezika*. Zagreb, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1996.
- Terziev, Veniamin: *Balgarskijat karakter na slavjanskoto naselenie v Makedonija*. Sofija, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“ 1995.
- Videnov, Michail: *Současná bulharština. Kapitoly z jejího vývoje*. Praha, Univerzita Karlova 1978.
- Vidovič-Muha, Ada a kol.: *Slovenski jezik*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998.

LITERATURY ZÁPADNÍCH SLOVANŮ

LUDVÍK ŠTĚPÁN

Jednou z větví slovanských literatur – geograficky i vývojově – jsou literatury západoslovanské, konkrétně **literatura česká, literatura polská, literatura slovenská, literatura lužickosrbská a literatura kašubská**. Všechny kotví v křesťanství (západním, tedy římském), v staroslověnském písemnictví a v odkazu latinsky psané antické literatury. Nesporné jsou jejich vzájemné vazby, např. vliv českého písemnictví na počátky písemnictví polského, a naopak polské romantické literatury na literaturu českou, společná počáteční vývojová etapa literatury české a literatury slovenské, vliv českých obrozenců na tehdejší literaturu lužickosrbskou nebo mateční pozadí literatury kašubské v literatuře polské.

Česká literatura

Počátky vývoje českého písemnictví sahají k staroslověnským textům, které jsou díky Konstantinovi (Cyrilovi) a Metodějovi zachyceny ve staré církevní slovanštině (staroslověněštině) tzv. hlaholským písmem. Na bohoslužebné a náboženské texty pak navazovaly koncem 9. století první legendy a po potlačení staroslověněštiny latinou od konce 10. století další legendy a také kroniky a eposy, i když spojnice slovanské vzdělanosti nikdy nezanikla (viz např. duchovní písně). V této domácí tradici pak ve 13. a 14. století pokračovaly různé skladby legendární, duchovní a světské texty veršované, odborná a naučná literatura, prozaické texty, skladby satirické a milostné a staročeské drama.

Odrazem krize ve společnosti se stala literatura doby husitské i práce autorů z okolí *Jednoty bratrské* (**Jan Hus, Vavřinec z Březové, Petr Chelčický** ad.). Renzanční humanismus, který do českých zemí pronikal ze západní a jižní Evropy, se odrazil zejména v textech odborných (rovněž dějepisných), ale také v cestopisech, herbářích, měšťanské literatuře, méně pak ve skladbách veršovaných (písně, satiry). Nad úroveň těchto prací stojí spisy v emigraci žijícího **J. Á. Komenského**. Hlouběji z evropské inspirace čerpali čeští barokní básníci.

Významným přínosem pro českou literaturu bylo od konce 18. do zhruba poloviny 19. století období národního obrození, které zužitkovalo výtvarky evropského osvícenství a romantismu – viz počátky a další vývoj novočeského dějepisectví, jazykovědy, básnictví, prózy a dramatu (mj. **J. Pelel, J. Dobrovský, V. Thám, J. Puchmajer, V. K. Klicpera, K. H. Mácha, K. J. Erben, J. K. Tyl, K. Havlíček Borovský, B. Němcová, V. Hálek, K. Světlá, J. Neruda, J. Arbes**), aby pak v druhé polovině 19. století česká literatura nabrala rysy realistické (např. ruchovci a lumírovci, **A. Jirásek, Z. Winter, K. V. Rais, T. Nováková, J. Š. Baar**), kosmopolitní (**J. V. Sládek, J. Vrchlický, J. Zeyer** ad.) a modernistické

(třeba Česká moderna, dekadenti, naturalisté), zvláště pak **J. Machar, F. Šrámek, V. Dyk, A. Sova, O. Březina** či **J. Hašek**.

V meziválečném období je třeba vyzdvihnout tzv. le-gionářskou a proletářskou literaturu (mj. **R. Medek, S. K. Neumann, J. Hora, J. Wolker**) činnost autorů období poetismu a surrealismu (hlavně jediný český nositel Nobelovy ceny za literaturu **Jaroslav Seifert, V. Nezval** a **V. Vančura**) i dílo široké plejády prozaiků (od **I. Olbrachta** a **K. Poláčka** přes oba **Čapky** až po **L. Klímu** či katolické autory) i dramatiků (zejména Osvobozené divadlo), včetně literatury psané německy (např. **F. Kafka**), a básníků i prozaiků mladších (**F. Halas, V. Holan, F. Hrubín, J. John, F. Kubka** ad.), jejichž práce pak vyzrálo v období okupace či v letech po druhé světové válce.

Tehdy, po únorovém komunistickém převratu, kdy část autorů emigrovala (např. **J. Čep, E. Hostovský, I. Blatný**) a část nemohla publikovat (mnozí, zejména katoličtí autoři byli ve vězení – mj. **Z. Kalista, J. Kostohryz, F. Křelina, J. Palivec, V. Renč, Z. Rotrekl**), českou literaturu ovlivnil socialistický realismus, který se zpočátku projevil mj. tendenčními verši (třeba **V. Nezval**), tzv. budovatelskou prózou (**V. Řezáč, K. F. Sedláček, T. Svatopluk, B. Říha** ad.) či tvorbou „pro lid“ (**J. Havel, M. Kratochvílová, Vl. Školaudy**). Cestou „k všednímu dni“ prošli autoři kolem časopisu Květen (**J. Brukner, M. Červenka, M. Holub, K. Šiktanc, J. Šotola** ad.) a do literatury vstoupili další spisovatelé s širokým autorským rozletem (namátkou **J. Kainar, M. Kundera, A. Lustig, O. Mikulášek, J. Otčenášek, J. Skácel, J. Škvorecký**, později také **Vl. Páral** a **B. Hrabal**, z mladších pak např. **P. Kabeš, J. Gruša, P. Šrut** ad.).

Po krátkém uvolnění v roce 1968, kdy se objevily knížky některých dříve zakázaných autorů, následovalo dvacetiletí normalizace – další zákazy, další emigrace. K oficiální tvorbě domácí a emigrační přibyl (po roce 1969) i proud samizdatový, takže díla mnohých autorů, kteří se pak podíleli i na vývoji literatury k postmodernismu, se k širšímu kruhu čtenářů dostala až po roce 1989.

Polská literatura

S christianizací souvisí i počátky polského písemnictví, kdy se (od konce 10. století) objevují mj. liturgické kodexy, letopisy, hagiografie a kroniky (např. **Galla Anonyma, Kadlubkova** či později **Długoszova**), při prvních převodech do domácího jazyka pak důležitou roli sehrály texty české (žaltáře a biblické texty). Polská literatura se konstitovala v období renezančního huma-

nismu, zejména díky jeho propagátorům (**Grzegorz z Sanoku, Kallimach**), domácím myslitelům (mj. **F. Modrzewski**) a básníkům-zakladatelům **M. Rejovi** a **J. Kochanowskému** (ten mj. vytvořil národní epigramatický žánr *fraška*), kteří čtenářům představili v polštině pestrou paletu literárních žánrů. Evropskou a antickou literaturou se inspirovali také autoři barokní (hlavně **Morshzynové** a **W. Potocki**), v 17. století pak vznikla stálá divadelní scéna.

Počátky novodobé polské literatury jsou spojeny s rozvojem publicistiky a vědy a nástupem domácího osvícenství. Populární se stávají poemy, lyrické a idylické verše, satiry, bajky, komedie, tragédie i komické opery, **I. Krasicki** přichází s prvními uměleckými prózami. Osobitý je polský romantismus – myšlenkově (propojení prvků evropských a výsostně národních – jako odraz nesvobody) i konkrétními díly (dominuje mezi nimi poema), spojenými hlavně s tzv. básnickou velkou trojkou, resp. čtyřkou – **A. Mickiewicz, J. Slowacki, Z. Krasiński**, resp. **C. K. Norwid**, ale také s prózami **J. I. Kraszewského** či tzv. *gavendami* (specifický polský, prozaický vypravěčský žánr) **H. Rzewuského**. S publicistikou je spojen i nástup naturalistických a realistických tendencí období pozitivismu v druhé polovině 19. století, kdy kralovala hlavně próza (zejména historická prvního polského nositele Nobelovy ceny za literaturu **H. Sienkiewicz** a společenská **B. Pruse** a **E. Orzeszkové**), méně se v té době dařilo básníkům (nejvýznamnějšími byli **A. Asnyk** a **M. Konopnicka**).

Moderní polská literatura je spojena s nástupem modernistických tendencí na přelomu 19. a 20. století, kdy dominují různé evropské směry, ale kdy se autoři vracejí i k odkazu domácího romantismu – v poezii a próze např. **S. Przybyszewski, T. Miciński, J. Kaspruwicz**, ale hlavně **S. Żeromski** a nositel Nobelovy ceny **W. S. Reymont**, v divadle pak **S. Wyspiański**. Novinkou jsou domácí kabarety s tzv. *politickými šopkami*. Období mezi dvěma světovými válkami charakterizují významný nástup literárních skupin (mj. Krakovská avantgarda, Skamander a později kolem časopisu *Żagary* tzv. druhá avantgarda, v níž začínal i nositel Nobelovy ceny **Cz. Miłosz**), např. s výraznými tendencemi expresionistickými, symbolistickými a futuristickými, a široký rozvoj prózy.

Spisovatelé se zapojili i do ilegální činnosti proti fašistické okupaci a těžké válečné zkušenosti se zobrazily v poezii, próze i dramatu, schematická tvorba socialistického realismu se v polské literatuře stala spíše epizodou. Vzdor autorů proti komunistickému režimu se projevil v několika poválečných etapách – jak v literatuře vydávané doma, tak v zahraničí, ale rovněž v silné literatuře tzv. nezávislého oběhu (samizdatového, jenž od konce sedmdesátých let 20. století, a hlavně v době výjimečného stavu, vydával jak časopisy, tak knihy), která nakonec (koncem osmdesátých let) nejvíce přispěla k propojení těchto tří proudů znovu v jeden. Zasloužili se o to jak autoři generace 56 (mezi nimi i nositelka Nobelovy ceny **W. Szymborska**), tak pozdější tzv. Nové vlny i spisovatelé mladší a mladí. Zajímavé je, že už od sedmdesátých let narůstaly v polské literatuře postmodernistické tendence, které pak vyvrcholily na přelomu 20. a 21. století. Důležitou součástí polské literatury je i tvorba

autorů ze Zaolší, tedy žijících a tvořících polsky v příhraničním regionu Moravy a Slezska.

Slovenská literatura

Stejně jako česká sahá i slovenská literatura ke společným staroslověnským památkám. Od 11. století jsou známy latinské legendy a kroniky, v 15. století mělo na vývoj slovenského národa a jeho literatury vliv husitství a od stejné doby se Češi i Slováci společně podíleli na formování kulturního a literárního života (**Rakovský, Silván, Jessenius, Jakobeus** ad.). V národním jazyce (většinou v češtině) začínají autoři psát a vydávat až od 17. století (písně, veršované skladby, memoárová a cestopisná próza). Vlastní slovenská literatura začala vznikat až v 18. století po prvním pokusu kodifikovat slovenštinu jako spisovný jazyk Bernolákovci (**J. Fándli, J. Palkovič, B. Tablic**), i když někdy v těsné součinnosti s literaturou českou (**J. Kollár, J. Hollý**). K rozvoji literatury pak došlo zejména po založení časopisů (*Zora* a *Hronka*) – projevilo se to v próze **K. Kuzmányho** nebo dramatech **J. Chalupky**.

Rozhodujícím momentem ve vývoji slovenské literatury byla v romantismu činnost Štúrovců, kteří definitivně kodifikovali slovenštinu a začali vydávat slovenský tisk a knihy – vycházela např. poezie **S. Chalupky, J. Kráľe, A. Sládkoviče** a **J. Botta**, próza **J. M. Hurbana** a **J. Kalinčiaka**. Další generace autorů připravila přechod slovenské literatury k realismu (mj. **J. Záborský, J. Palárik, G. K. Zechenter-Laskomerský** či **L. Kubáni**) a na ně pak navázaly dvě generace autorů-realistů: nejdříve hlavně **P. Országh Hviezdoslav** a **M. Kukučín**, posléze pak **J. Gregor Tajovský, B. Slančíková-Timrava, J. Jesenský** nebo **L. Nádaši-Jégé**.

Se vznikem Československé republiky v roce 1918 se slovenská literatura rozvíjela sice samostatně, nicméně v přímém dotyku s literaturou českou. Projevilo se to mj. u autorů přejímajících nové evropské proudy (např. **E. B. Lukáč** či **L. Novomeský**) i u celé plejády spisovatelů meziválečných, kteří navazovali na realismus svých předchůdců, nebo akcentovali sociální angažovanost či experimentátorství. Po druhé světové válce po epizodě se socialistickým realismem, jemuž někteří autoři podlehli krátkodobě (mj. **F. Hečko, V. Mihálik, D. Tatarka**), jímí v celé své tvorbě (hlavně **P. Jilemnický, F. Kráľ** nebo **VI. Mináč**), autoři pokračovali v tendencích modernismu, který později přešel v postmodernismus. Podílely se na tom různé generace tvůrců, např. tzv. generace 56 (mj. **J. Beňo, J. Blažková, A. Hykisch, J. Kot**), vlna pozdější (jako **R. Svoboda, V. Šikula** či **P. Vilikovský**), avantgardista **M. Válek**, tzv. konkretisté (např. **L. Feldek, J. Stacho** nebo **J. Mihalkovič**), Osamělí běžci (**I. Laučík, P. Repka, I. Štrpka**), ke slovu přišli i autoři dříve zakázaní (jako **V. Beniák, F. B. Lukáč, L. Novomeský, J. Smrek** či **M. Urban**) a mladší a mladí. Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století semkl některé slovenské autory do společného disentu s českými (především **D. Tatarko**), konec socialistické éry byl pak typický nástupem nové generace spisovatelů (např. **I. Koleniň** nebo **P. Pišťanek**), kteří svou tvorbu plně rozvinuli až po roce 1989.

Lužickosrbská literatura

V kontextu slovanských literatur (především české a polské), ale také literatury německé se od počátku rozvíjela lužickosrbská literatura, tedy tvorba nejzápadnějších Slovanů, a sice ve dvou jazykových verzích: v hornolužické a dolnolužické srbštině. Počátky této literatury sahají do 16. století, k latinské tvorbě **Jana Raka** (Johannes Rhagius) a k překladu *Nového zákona* do dolnolužické srbštiny **Miklawše Jakubici**.

Vlastní lužickosrbská literatura se začíná rozvíjet od 18. století. Napomohly k tomu vznik srbské společnosti při protestantském duchovním učilišti v Lipsku a katolického tzv. Lužického semináře v Praze (tvorba kazatelská, písňová, básnická), ale rovněž práce lidových písmáků – z autorů vynikli mj. **J. B. Rychtař** či **H. B. Šérach**. Literaturu od přelomu 18. a 19. století ovlivňovalo vydávání národního tisku a také národní uvědomění, vydatně podporované českými obrozenci (např. díla **J. P. Jordana**, **K. B. Pfula**, ale zejména **H. Zejlera**).

Mladolužická epocha v srbskolužické literatuře začíná vystoupením **J. Barta-Čišinského** v roce 1884, který ji osobitou poetikou na evropské úrovni dovedl na práh modernismu. V jeho úsilí pak pokračovali např. **A. Muka**, **M. Kosyk**, **J. Winger**, **M. Andricki**, **M. Nawka**, **H. Jordan** a další. Mezi meziválečnými tvůrci vynikli především s Prahou spojený básník a dramatik **J. Nowak**, dále **J. Lajnert**, **J. Lorenc-Zalěski** (ten se zasloužil o rozkvet prózy) či všestranná básnička **M. Witkojc**. Negativně poznamenal srbskolužickou literaturu fašismus, který se snažil zničit vše neněmecké.

O to větší vzepětí následovalo po válce, kdy opět vycházel národní tisk, došlo i k založení stálého srbského divadla, vznikl etnografický ústav v Budyšině a Lužický ústav na lipské univerzitě (do té doby se sorabistka od meziválečného období pěstovala na pražské Karlově univerzitě) a od konce padesátých let začíná nakladatelství *Domowina* vydávat knihy. V literatuře sice na čas převládá socialistický realismus (lužickosrbská území se nacházela v tehdejší NDR), ale v šedesátých letech se vývoj ubíral už jiným směrem, zejména díky pracím **K. Lawrence**, **M. Mlynkové**, **J. Kocha**, **A. Stachowé**, **B. Dyrlicha** či **P. Malinka**. Na ně pak navázali autoři dalších generací (**B. Budar**, **A. Nawka**, **M. Dyrlichová**, **P. Wjeňka** a další).

Zcela novou kapitolou je vývoj lužickosrbské literatury a kultury po roce 1989 ve znovu sjednocené Německé spolkové republice, kdy obě země (Sasko a Brandenburgsko) národní hnutí podporují, i když se skromnějšími finančními prostředky, takže nadále vycházejí srbské noviny, časopisy i knihy a konají se tradiční kulturní a náboženské (katolické i protestantské) akce. Za zmínku rovněž stojí podpora západoslovanských zemí, hlavně České republiky a Polska, byť nyní spíše na úrovni odborné (univerzit a vědeckých ústavů) a občanských iniciativ.

Kašubská literatura

Nejmenší západoslovanskou literaturou (pokud kašubštinu uznáváme za samostatný jazyk, nikoli za dialekt

polštiny) je literatura Kašubů, potomků pomořských Slovanů, kteří obývali prostor mezi dolními toky Visly a Odry a dnes žijí v Polsku na malém území západně od Gdaňsku. Prvními písemnými památkami do polštiny nasycené kašubskými dialektismy jsou překlady *Duchovních písní* (pastor **Sz. Krofey**), Luterova *Malého katechismu* a žaltáře z němčiny v 16. a 17. století (pastor **M. Mostnik**). Kašubskou řečí, kulturou a lidovou tvorbou se badatelé začali zabývat od 19. století, kdy také pod vlivem romantických a slavjanofilských ideálů začali psát první tvůrci v kašubštině. Prvním byl **F. Ceynowa**, který články a brožurami bránil kašubskou svébytnost proti Pruskem vedené germanizaci a rovněž popsal zvyky své rodné vesnice. Jeho nástupcem se stal **H. Derdowski**, který koncem 19. století kromě řady článků a rozprav mj. vydal sbírku kašubských přísloví a populární lidový epos *O Panu Czorlińcim...*, který širší veřejnosti objevil dosud téměř neznámý národ v rámci Polska a přinesl barvitý obraz života regionu.

Pod vlivem těchto dvou autorů začali pak na počátku 20. století tvořit spisovatelé mladší, např. **A. Majkowski**, autor humoristicko-satirických prací, sbírky veršů, která ukázala cestu jeho následovníkům, a zajímavého, prvního kašubského románu. Pod Majkowského vedením se rozvinulo tzv. *mladokašubské hnutí* (s heslem Co je kašubské, to je polské), v němž se angažovali jak spisovatelé (mj. **L. Heyke**, **J. Karnowski**, **F. Sędzicki**), tak etnografové, folkloristé a kulturní činitelé. Přineslo to nejen obrození kašubského lidového umění, ale i založení prvních muzeí a také básně zobrazující tragický život malého národa pod pruským zábořem (Heyke, Karnowski, Sędzicki).

Meziválečné období znamenalo i původní divadelní hry pro kašubská amatérská divadla v městech a na vesnicích a začala vycházet kašubská vědecká a literární příloha pomořských novin a později samostatný časopis. Z kašubského folklóru čerpali jak básníci (píšíci i historické poemy), tak prozaici – např. **L. Roppel**, který vydal obšírnou sbírku povídek *Na jantarovém břehu* (1939) a dramatici (**B. Sychta**). K tradici se v té době vraceli rovněž mladí spisovatelé z tzv. *Kašubského sdružení* (vydávali stejnojmenný časopis s literární přílohou), např. **J. Rompski** nebo **J. Trepczyk**, a tvůrci lidové (mj. **O. Karszny**, **J. Klebba**, **P. Miotk** nebo **W. Rogala**). Přehled kašubské literatury do roku 1939 nastínila publikace **A. Bukowského** *Regionalizm kaszubski* (1950).

Po druhé světové válce se kašubská kultura a tvorba výrazně rozvíjela. Vzniklo muzeum kašubského písemnictví a další instituce, *Kašubské lidové divadlo* a národní časopisy, objevila se řada odborných studií, v šedesátých letech pak zvláštní kašubská edice v nakladatelství *Wydawnictwo Morskie*. V té době vyšly i sedmidílný *Slovník kašubských nářečí* na pozadí lidové kultury kněze **B. Sychty**, slovník kašubsko-polský a polsko-kašubský (**Labuda**, **Trepczyk**), sjednocené zásady kašubského pravopisu a *Kašubská gramatika* (**Breza**, **Treder**). Ke slovu přišly další generace tvůrců, např. **J. Ceynowa**, **K. Derc**, **A. Dominik**, **S. Okoń**, **A. Peiper** ad., kteří vydali svoje knihy, objevily se antologie kašubské literatury (i v zahraničí), vyšly také nové překlady biblických a liturgických textů.

Výběrová bibliografie

Česká literatura

- Balajka, B. a kol., Soldán, L. a kol.: Přehledné dějiny literatury 1-3, Praha 1970, 1995, 1997 ad.
Čulík, J.: Knihy za ohradou, Praha 1990.
Hrabák, J.: Starší česká literatura, Praha 1979 ad.
Putna, M. C.: Česká katolická literatura 1848-1918, Praha 1998.
Slovník českých spisovatelů od roku 1945 1, 2, Praha 1995, 1998.

Polská literatura

- Krejčí, K.: Dějiny polské literatury, Praha 1953.
Pelikán, J.: Nástin dějin polského divadla, Brno 1988.
Štěpán, L. a kol.: Slovník polských spisovatelů, Praha 2000.
Štěpán, L.: Hledání tvaru, Brno 2003.

Slovenská literatura

- Míkula, V. a kol.: Slovník slovenských spisovateľov, Praha 2000.
Mišianik, J. ad.: Dejiny staršej slovenskej literatúry, Bratislava 1958.
Šmatlák, S.: Dejiny slovenskej literatúry 1, 2, Bratislava 2002, 2001.

Lužickosrbská literatura

- Bok, V. ad. a kol.: Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských, Praha 1987.
Frinta, A.: Lužičtí Srbové a jejich písemnictví, Praha 1955.
Páta, J.: Úvod do studia lužickosrbského písemnictví, Praha 1925.

Kašubská literatura

- Drzeżdżon, J.: Współczesna literatura kaszubska 1945-1980, Warszawa 1986.
Neureiter, F.: Historia literatury kaszubskiej, Gdańsk 1982.

LITERATURY VÝCHODNÍCH SLOVANŮ

IVO POSPÍŠIL

Ruská, ukrajinská a běloruská literatura se vyvíjely na východoevropském teritoriu ze společných kořenů spjatých se vznikem prvního státního útvaru východních Slovanů - Kyjevské Rusi - a zejména s tíživě a dlouho se prosazujícím procesem christianizace, který na toto území přinesl písmo a překlady náboženských (v první fázi především liturgických) i světských textů. Bylo by tedy na místě mluvit spíše o staré, starší či středověké literatuře východních Slovanů než o staroruské literatuře, která obvykle v světovém povědomí nesprávně zastupovala nejstarší vývojovou fázi dalších dvou národních literatur (staroukrajinské a staroběloruské). Společné jsou kořeny a další poměrně dlouhá historická etapa zahrnující počátky a kulminaci písemnictví Kyjevské Rusi, i když i zde – stejně jako ve sféře jazykové – jsou patrné regionální rozdíly, které pak vedly k vzniku známé východoslovanské tripartice. Jestliže někdy označení „staroruský“ zastupuje celé teritorium východních Slovanů, má to své příčiny: jednak tu, že slovo „ruský“ neznamenovalo původně Rusy v dnešním slova smyslu, dokonce ani ne Slovany, ale členy vojenských družin skandinávského původu, tedy varjagy, vikiny, kteří později utvořili první kyjevskou dynastii Rurikoviců. Onomastika tento vývoj potvrzuje: kořeny „rus“ a „ros“ odvozené z ugrofinského pojmenování germánských Skandinávců a tyto kořeny v místních jménech, historicky dochovaná jména prvních kyjevských knížat (knędz - knjaz' – od germ. kunig, viz. něm. König a angl. king), jako např. Vladimír (Walde-mar) nebo Olga (Helga) ukazují na rozhodující organizační úlohu tohoto elementu usazeném na staré obchodní cestě „iz varjag v greki“, tedy ze Skandinávie přes teritorium východních Slovanů a jejich řeky do Cařihradu. Další pozoruhodností je vývoj jazyka, jenž lingvisté označují za obecně východoslovanský (rus. obščevostočnoslavjanskij) s tím, že souběžně probíhala permanentní diferenciaci a nové scelování vedoucí nakonec k vzniku jazykové tripartice.

Nicméně prvním spisovným jazykem východních Slovanů, ostatně jako všech Slovanů, byla staroslověnština či církevní slovanština, v podstatě umělý konstrukt vytvořený na základě jihoslovanských dialektů, pravděpodobně egejské Makedonie, a kultivovaný řeckými slovotvornými a syntaktickými modely k tomu, aby obsáhl vše podstatné z tehdejšího života, zejména náboženského, církevního, ale i světského a obecně kulturního. Tento jazyk a určitá společná entita textů spojovala všechny Slovanů od 9. do 12.-13. století v jeden kulturní celek.

Ohledně východoslovanské jazykové a literární diferenciaci zastáváme obezřetný a spíše skeptický názor na její časnost: o samostatných třech národech - Rusech, Ukrajincích a Bělorusech - nelze mluvit v období Kyjevské Rusi; vzato ekonomicky, etnicky, politicky a obecně kulturně lze diferenciaci vztáhnout spíše k 14. a 15. stole-

tí, její stabilizaci pak k období o jedno dvě století později; pokud jde o samotnou literaturu, která vzniká v národním jazyce, je diferenciaci ještě pozdější: u Ukrajinců probíhá v podstatě v 18. století, emancipace běloruská spíše v 19. a počátkem 20. století

Východoslovanská diferenciaci a delimitace přímo souvisela s historickými událostmi, které se na jednotlivých etnikách projevyly různě: utváření etnika dnešní Ukrajiny (Maloruska) souviselo s etablováním kozáctva (Síč), po mongolském vpádu s pohybem karpatské populace a kontaktem s polsko-litevským státem, což souviselo s průnikem latinské kultury a katolictví; podobně probíhaly tyto procesy u Bělorusů. Nutno si také uvědomit, že diferenciaci byla posilována tím, že Ukrajinci a Bělorusové – nebo jejich podstatná část – žila dlouhodobě jinde než ve společném státě s Rusy (Polsko-litevská Rzecz pospolita, habsburské Rakousko a dualitní Rakousko-Uhersko – Halič, Bukovina), že zde probíhala etnická a kulturní disperze (tradiční běloruské centrum ve Vilně [Vilnius] kromě ruského Petrohradu, ukrajinská centra nejen v Kyjevě, Poltavě, Charkivě [Charkově] a Petrohradě, ale také v Krakově, Budě, Praze a Černovicích [Černovcy, Černivcy]). Odtud také tíhnutí ukrajinské a běloruské kultury k středoevropskému areálu a jeho kulturním projevům, což se objevuje zvláště výrazně v baroku, dílem v projevech biedermeieru, secese a jiných jevech moderny a v pravidelném kontaktu – zejména v rámci vídeňského centra - s německou a německorakouskou kulturou, ale také se západními a jižními Slovanů, kteří na území podunajské monarchie žili. Zatímco Rusové se zhruba od 18. století orientují na západní Evropu a přebírají literární podněty přímo odtud (což jejich literatuře později umožnilo stát se na východoslovanském teritoriu dominantní), Ukrajinci a Bělorusové více souviseli se středoevropským specifíkem, v případě Běloruska také zprostředkovaně s areálem baltickým.

Dlouholeté soužití ve velké Ruské říši a pak v SSSR, tedy v širokém i mimoslovanském kontextu, vedlo k podstatným proměnám tří východoslovanských literatur; jinak se zase utvářelo ruské, ukrajinské a běloruské písemnictví v exilu. Tato disperze však současně znamenala schopnost vstřebávat nové podněty: východoslovanské literatury tak svým vnitřním ustrojením, které zasahuje literární tematologii, morfologii a antropologii, sahají od střední Evropy po východní a střední Asii

Po rozpadu SSSR roku 1991 a vzniku tří samostatných států se u Ukrajinců a Bělorusů pochopitelně prosazují silnější delimitační snahy, posilují se mimoruské kontakty těchto kultur a literatur, což je také způsobeno dlouhodobým tlakem ruských oficiálních míst a ruskou a později sovětskou politikou rusifikace, později koncepce tzv. sovětského lidu: u Ukrajinců se posilují

kontakty s vlastní diasporou, zejména v Německu a Kanadě, Bělorusové tíhnou k Litvě a zejména k Polsku; toto tíhnutí má také své politické příčiny a důsledky a reflektuje do značné míry politické pnutí uvnitř nyní samostatných států. I podoba této delimitace má však své peripetie, vzestupné vlny a pozvolné sestupy a stabilizace (to se týká zejména Běloruska, kde se sváří dvě protikladné politické koncepce, jedna směřující k orientaci na Rusko, druhá spojující budoucnost Běloruska s národním a jazykovým obrozením a s kontakty s Polskem, baltskými zeměmi, zejména Litvou, a celkem Evropské unie). Tradice, dlouholeté soužití, jazyková a kulturní blízkost a v neposlední řadě ekonomické faktory však ukazují na to, že vývoj tří východoslovanských literatur bude probíhat spíše v těsném dotyku, i když zřejmě jinak, nikoli tak jednostranně: jsou a budou tu další směry, rozbihavost, disperze, které jsou pro normální vývoj kulturního organismu vždy zdravé.

Ruská literatura

Počátky literatury východních Slovanů, tedy i Rusů, jsou spojeny se vznikem prvního státu východních Slovanů - Kyjevské Rusi a s pozdější christianizací, s níž přišlo písmo a spisovný jazyk.

Počátky Kyjevské Rusi spadají do 7. století, vývojovým vrcholem jsou 10. a 11. století, od 12. století začíná proces drobení a regionalizace, decentralizace s oslabováním kyjevského centra, který dovršuje mongolský vpád v první polovině 13. století (1223 bitva u řeky Kalky - první porážka ruských knížat, 1240 dobytí Kyjeva chánem Batú, rus. Batyj). Proces prostupování a scelování jihoslovanského jazyka (staroslověnštiny) a domácího východoslovanského jazyka (nazývaného obecně východoslovanský, rus. obščevostočnoslavjanskij) probíhal několik staletí: od původní diglosie (stavu faktické dvoujazyčnosti) po Lomonosovovu teorii tří stylů (štil') až po Karamzinovu a Puškinovu syntézu. Lze tedy říci, že vytváření spisovné ruštiny jako literárního jazyka, jímž je psána jedna z nejvýznamnějších světových literatur, probíhalo od 11. do 19. století.

Nejstarší vývojová fáze ruské literatury se tradičně nazývá staroruská literatura (rus. drevnjaja russkaja, častěji drevnerusskaja, dříve také starinnaja russkaja literatura) a v dnes běžné podobě je takto známa vlastně až ve 20. století, kdy ji modelovalo několik generací medievistů s kulminací v díle D. Lichačova.

- 1) Překlady starozákonních a novozákonních textů, apokryfy (Starý zákon, rus. Vetchij zavet: nejpopulárnější z nich pentateuch, zejména Genesis a Exodus, rus. Bytije a Ischod, Kniha proroků, Kniha přísloví, Jób, Kazatel, Píseň písní, z Nového zákona čtveroevangelium, Zjevení sv. Jana na Patmu čili Apokalypsa, apokryfní evangelia sv. Tomáše, Jakuba a Nikodéma, Putování panny Marie po mukách pekelných).
- 2) hagiografie (legendy, životy svatých: např. *Život Borise a Gleba*)
- 3) kázání (metropolita Ilarion: *Slovo o zákonu a požehnaní*, Kirill Turovskij)

4) kroniky, letopisy: *Nestorův*, jinak Povídání o dávných časech (Povest' vremennyh let, 11. stol.). Zachoval se ve dvou verzích v tzv. Lavrentjevském (1377) a Ipatjevském (1420) soupise.

5) vojenská (válečná) povídka (voinskaja povest') – *Slovo o pluku Igorově* (12. stol.)

6) Putování na svatá místa nebo do Palestiny k Božimu hrobu, tzv. palomničeskaja literatura, palomničestvo v svjatuju zemlju, (palomnik, piligrim = poutník na svatá místa, z lat. peregrinus, pův. cizí, cizinec) – jedním z těchto Rusy zbožňovaných míst byl klášter Athos (Afon). Původní je text *Putování igumena Daniila do Palestiny*: autor měl od křižáckého krále takřka neomezenou volnost pohybu, takže podal detailní místopis.

Pád Kyjevské Rusi znamenal velké přesuny obyvatelstva, v podstatě vylidnění centrální části říše s Kyjevem, který se tehdy stal bezvýznamným provinčním městem na okraji stepi: centra se posouvají na severozápad a severovýchod; jedno centrum vytváří nový státní celek s Litvou a Polskem, druhé s jádrem ve Vladimíru a Suzdali a poté v Moskvě buduje základ nové velké Ruské říše, která prochází různými fázemi centralizace a "sbírání ruských zemí", tedy imperiálními výboji na úkor sousedů. Nově budovaný celek se proto ideologicky obrací k příběhům dávných říší; populární jsou např. *Povídka o indickém císařství*: tato tendence sílí zvláště s pádem Cařihradu r. 1452; příčiny a průběh líčí *Vyprávění Nestora-Iskandera o dobytí Cařihradu* Z téže doby pochází *povídka o muňanském vévodovi Drakulovi*, která reflektuje kruté boje s Turky a spleťtá spojenectví spíše než nadpřirozené vlastnosti Vlada Cepeše, jenž je aktualizovaně spojován s Ivanem Hrozným.

V 15. století se objevuje také původní ruský cestopis *Putování tverského kupce Afanasije Nikitina přes tři moře*: cesta byla podniknuta v letech 1466-1472. *Vyprávění o Petrovi a Fevronii Muromských* je syntézou umělé a lidové tvorby (folklórní motivy moudré panny).

Koncepce Moskvy jako třetího Říma (a čtvrtý už nebude) vede k mocenskému tlaku na literaturu, která se v podobě alegorií stává hlasatelkou moskevské velikosti. V 16. století proces politické, ideologické, ale také kulturní centralizace vrcholí územní expanzí Ivana IV. Hrozného: probíhá shromažďování textů, které se pak stávají podloží pro pozdější literaturu, např. *Velikije Čet'ji Minei*, 24 000 stran hagiografických příběhů, základní mravoučný a praktický text *Domostroj*, právní literatura, azbukovník, tedy de facto embryonální encyklopedie, texty oslavující pád tatarské moci (*Historie Kazanského carství*), apologetika autokratické moci z pera Ivana Peresvetova, Byzanc znovu připomínající vyprávění o císaři Konstantinovi (*Skazanije o care Konstantine*) a zejména ideologická a stylově barvitá korespondence Ivana IV. Hrozného s jeho bývalým generálem uprchlým na Litvu Andrejem Kurbským o šlechtické demokracii a autokracii, korespondence, jejíž pravost byla již také v tomto století zpochybněna jako korespondence dvou bojarů pozdějšího období smuty (smutnoje vremja = neklidná doba). Literatura této doby, která následuje po smrti Ivana IV. a dynastických zmátcích a pokračuje několikerým vpádem polsko-litevského vojska do Moskvy, lidovým povstáním a nastolením nové dy-

nastie Romanovců, se vyznačuje elegickými tématy připomínajícími literaturu za mongolského vpádu, např. *Skazanije Avraamija Palicyna a Vyprávění o neklidné době* (1611).

Rusko se znovu postavilo na nohy a expanduje k Baltu a Černému moři: zachycuje to dramatické Vyprávění o obklíčení Azova donskými kozáky (*Povest' ob Azovskom osadnom sidenii donskich kazakov*, 1637), zájem o Východ symbolizuje Vyprávění o Jeruslanovi Lazareviči na motivy básně Firdousiho a především řetězec satir a tzv. světských povídek (povídek ze života, rus. bytovaja povest'), které již patří do 17. století: *Vyprávění o hoří-zlém štěstí*, *Vyprávění o Savvovi Grudcynovi* a *Vyprávění o Frolu Skobejevovi* vyvíjející se od pokory křesťanství k hrdosti a pikareskní zpupnosti nových zohatlíků na pozadí ruského volžského obchodu, multikulturní říše (Savva Grudcyn) k milostné a majetkové nenasytosti (Frol Skobejev) jako manifestací novověkého člověka, jemuž je vše dovoleno. Satiry mají především etický a sociální ráz. Příval překladových povídek jde via Rzecz pospolita, mj. *Velikoje zercalo* (Speculum magnum, čili Velké zrcadlo – renesanční soupis příběhů) a jednotlivé povídky mající spojitosti i s českým prostředím, byť někdy jen hypoteticky: *Vyprávění o Bruncvívovi*, *O Vasiliji Zlatovlasém z České země* apod.

Literárně zdatný starověrec (raskolnik) stavějící se proti reformám patriarchy Nikona protopop Avvakum Petrov napsal vlastní životopis opírající se o poetiku hagiografií (1672-75).

18. století jako tranzitivní zóna evropeizace (reformy Petra I.)

Vývojový algoritmus ruské literatury

M. Lomonosov, A. Sumarokov, F. a N. Eminové, F. Čulkov, A. Radiščev, N. Karamzin a další, zhuštěný vývoj od renesance přes baroko, rokoko, klasicismus, sentimentalismus preromantismus.

Periodizace 19. století:

Romantismus (V. Žukovskij, K. Baťuškov, A. Puškin, M. Lermontov, F. Ťutčev, V. Odojevskij, P. Vjazemskij), poetika třetího stavu (F. Bulgarin), tzv. naturální škola

„Gogolovské období“ (N. V. Gogol a další)

Realismus a „zlatý věk“

Próza a romanopisectví (I. Turgeněv, L. Tolstoj, F. Dostojevskij, I. Gončarov aj.) Naturalismus

Moderna jako předzvěst literatury 20. století

Počátky moderny, „stříbrný věk“, dekadence, symbolismus, secese, akméismus, futurismus, imažinismus aj.

Ruské revoluce a jejich důsledky v literatuře, moderna a avantgarda, literární skupiny

Politika, ideologie, literatura

Velká jména ruské literatury první poloviny 20. století: D. Merežkovskij, V. Brjusov, A. Blok, Vjač. Ivanov, A. Bělyj, M. Gorkij, L. Andrejev, M. Šolocho, M. Bulgakov, A. Platonov, V. Nabokov, I. Bunin, A. Achmatovová, M. Cvetajevová, A. Tolstoj, O. Mandelštam, B.

Pasternak, D. Charms, V. Majakovskij, S. Jesenin, J. Zamjatin, J. Zozulja a další.

Literatura 20. století

Problém ruské literární emigrace a její „vlny“ od r. 1917 po současnost

Rozpor literatury a literárního života 20. a 30. let

Operativnost literatury Velké vlastenecké války

„Podivná peripetie“ 1945-1948

„Tání“ 1956-1969

Nástup nových generací v poezii, próze a dramatu

Šedesátá léta a jejich konec

Paradoxy brežněvismu a gorbačovismu a literatura

Návraty k půdě: vesnická próza, mytologie

Ruský underground

„Navrácená literatura“ glasnosti a perestrojky

Ruský postmodernismus

Literární panoráma ruské současnosti

Z velkých jmen druhé poloviny 20. a počátku 21. století:

Vasilij Šukšin, Vladimir Solouchin, Vasilij Bělov, Valentin Rasputin, Jurij Trifonov, Bulat Okudžava, Andrej Siňavskij (Abram Terc), A. Tvardovskij, V. Aksjonov, A. Bitov, B. Achmadulinová, V. Jerofejev, F. Iskander, V. Někrasov, Josif (Juz) Aleškovskij, A. Solženicyn, Sergej Dovlatov, Vladimir Vojnovič, Georgij Vladimov (1931), Vladimir Maximov (1930-1995), Vasilij Grossman, A. Rybakov, V. Dudincev, J. Dombrovskij, A. Bek, V. Těndrjakov, V. Šalamov, Iosif Brodskij, Čingiz Ajtmatov, Edvard Radzinskij, Grigorij Gorin, Nikolaj Rubcov, Vladimir Vysockij, Gennadij Ajgí, Venědikt Jerofejev, Valerija Narbikovová, Vjačeslav Pjecuch, Viktor Jerofejev, Eduard Limonov, Jevgenij Charitonov, Jevgenij Popov, Michail Ajzenberg, Sergej Gandlevskij, Timur Kibirov, Viktor Pelevina, M. Berg aj.

Ruské myšlení

Spor josifljanů a zavolžských starců, Ivan Peresvetov, ruský merkantilismus: A. Posoškov, spor staroruství a utilitarismu: A. Sumarokov vs. M. Lomonosov, ruské evropanství: N. Karamzin a P. Čaadajev, „milovníci moudrosti“ (ljubomudry), V. Odojevskij, slavjanofilové a zapadníci, revoluční demokraté, narodníci, marxisté, ruská náboženská filozofie: V. Solovjov, N. Berd'ajev, V. Rozanov aj., ruská literární věda: A. Potebňa, A. Veselovskij, ruští formalisté, M. Bachtin, J. Lotman, D. Lichačov, B. Uspenskij aj.

Ukrajinská literatura

Po rozpadu Kyjevské Rusi prožívala literatura ukrajinského národa úpadek. Feudální roztržičnost a mongolský vpád brzdily rozvoj původní tvorby. Přelom nastává v 16. a 17. století.

1) Počátky ukrajinskosti, jazyková delimitace, zachycování evropské renesance a baroka, úloha církevních akademií, „školní drama“, sylabické poezie

- 2) H. Skovoroda a problém ukrajinskosti a jazyka
- 3) Zakladatelem novodobého ukrajinského písemnictví se stal I. Kotljarevskij heroikomickou básní (travestií známé Vergiliovy básně) Aeneida (1798) – vznik burleskní linie ve vývoji ukrajinské literatury.
- 4) Romantismus (20. – 40. léta 19. stol.): charkovská škola romantiků kolem Charkovské (Charkivské) univerzity (L. Borovykovskij, I. Srezněvskij, V. Zabila aj.). Kolem Kyjevské univerzity skupina kyjevských romantiků (M. Kostomarov, A. Metlynskij aj.). Na západní Ukrajině „ruská trojka“ (M. Šaškevyč, J. Holovackij, I. Vahylevyč). Vrcholem ukrajinského romantismu a současně mezníkem v dějinách ukrajinské literatury byl T. H. Ševčenko.
- 5) Potlačování ukrajinštiny (tzv. valujevský oběžník, jímž byla zakázána publikace knih v ukrajinštině).
- 6) Novoromantismus a realismus v druhé polovině 19. století
Nová ukrajinská próza: M. Kvitka-Osnovjankenko, M. Vovčok, P. Kuliš, A. Svydnyckij, P. Myrnyj aj.
- 7) Haličské centrum (po carském výnosu o zákazu užívání ukrajinštiny v tisku a ve školách): Ivan Franko, Bukovina: Jurij Fed'kovyč
- 8) Počátky moderny: M. Kocjubynskij, O. Kobyljanská, V. Stefanyk, M. Čeremšyna, P. Hrabovskij, L. Ukrajinka.

20. století

- 1) Rozvoj moderny: M. Voronyj a jeho programové prohlášení (1901) k posílení estetické funkce ukraj. literatury (O. Oles, P. Karmanskij, B. Lepkyj).
- 2) Symbolismus (P. Tyčyna)
- 3) Futurismus (M. Semenko)
- 4) Neoklasikové (M. Zerov, M. Rylskij, M. Draj-Chmara, J. Klen) – někteří se stali obětí represí, emigrovali nebo se přizpůsobili.
- 5) Lyrika (V. Sosjura, M. Bažan)
- 6) Próza (M. Jackiv, V. Pidmohylnyj, H. Chotkevyče, M. Chvyl'ovyj)
- 7) „Rozstřílené obrození“: rozpor mezi bolševickou revolucí a ukrajinskostí – ztráta iluzí
- 8) Obnova lyrismu a romantismu, prozaický impresionismus (J. Janovskij, V. Vynnyčenko)
- 9) Válka a poválečná literatura: M. Kuliš, O. Kornijčuk, L. Pervomajskij, M. Stelmach, O. Hončar
- 10) Literatura tzv. „šedesátníků“ (60.-80. léta 20. stol.): I. Drač, V. Korotyč, L. Kostenková, V. Symonenko, D. Pavlyčko, B. Olijnyk, J. Hucalo, H. Tjutjunnyk, J. Ščerbak, V. Zemljak, P. Zahrebelnyj
- 11) Problematika ukrajinské literární emigrace („Pražská škola“: O. Oles, J. Darahan, L. Mosendz, O. Olžyč, O. Teliha aj., V. Vynnyčenko, J. Malanjud, V. Barka aj.). Ukrajinská literatura a kultura v meziválečném Československu, v poválečném Německu, Kanadě a USA

Konec 20. a počátek 21. století:

Postmodernismus: BU-BA-BU (Burleska-Balagan-Bufonáda) - J. Andruchovyč, V. Neborak, O. Irvanec
V. Koželjanko (Bukovina)
„Otřesný realismus“ O. Uljanenka
Postmoderní a feministický diskurs O. Zabužko
Nonkonformismus J. Pokalčuka
Polycentrismus ukrajinské literatury: Ivano-Frankivsk, Charkiv

Běloruská literatura

Běloruská národně literární identita vyrůstá z regionalismu literatury Kyjevské Rusi v polocko-smolenském literárním centru.

První texty: hagiografie Avraamije Smolenského a Jefrosinie Polacké (Polocké) z 12.-13. stol. a Choždenije Ihnatija Smoljanina (14. stol.). Ke skutečné a viditelné delimitaci bělorus. celku z východoslovanské kulturní kolébky kyjevskoruské však dochází – podobně jako v případě Ukrajiny, ale nikoli tak výrazně a jednoznačně – ve 14.-16. stol., Letopisec velkoknížat litevských a Bělorusko-litevský letopis 1446, Statuty Velkoknížectví litevského (1529, 1566, 1588), F. Skaryna (pražské vydání bible: Bivlija ruska), polsko-běloruští protestanti Symon Budny a Vasil Cjapinski, Píseň o zubrovi M. Husouského, trojdomý literát Simeon Polockij.

R. 1840 bylo za Mikuláše I. zakázáno označení Bílá Rus a nahrazeno národnostně neutrálním termínem Severozápadní kraj. Porážka polského povstání 1863: polsko-běloruští literáti se tohoto hnutí v značném počtu zúčastnili a carismus jako odvetu zakázal tisknout v běloruštině.

Nové počátky navázaly na ukrajinskou travestiijní tradici klasicisticko-osvěcenského typu konce 18. a počátku 19. století, konkrétně na Kotljarevského Aeneidu (Enejida navyvarat) a anonymní parodickou poému Taras na Parnase. Rozvíjejí se žánry jako bylice, hutarky, balady, vzniká veršovaná dramatika - a to vše v jazykově literárním milieu polském a ruském. Definitivní pozdní národní revitalizace tak povlovně probíhala až v druhé polovině 19. století v sepětí s celkovou liberalizací ruského carského režimu po porážce v Krymské válce v druhé polovině 50. let a později (J. F. Karski napsal syntetický spis Bělorusové, silná byla polsko-běloruská biliterární skupina v čele s U. Syrakomlou, J. Čáčotem, A. Vjaryhou-Dareuskim aj.

Prvním běloruským profesionálním spisovatelem byl V. Dunin-Marcinkevič, později F. Bahuševič a J. Lučyna. K dovršení celého procesu běloruského národního obrození došlo však až v první třetině 20. století; bylo spojeno s první ruskou revolucí 1905 a vznikem čas. Naša niva: J. Kupala a J. Kolas, skupiny Maladnjak a Uzvyšša

Běloruská literatura v diaspoře

První zahraniční běloruské spolky, mj. Kryvicki vjazok (1868), Homan (1884 v Petrohradě), Belaruskaje Studenckaje zjamljactva (ve Varšavě, 1908-1914).

První světová válka a následné ruské revoluce, zejména bolševická, podnítily masovou emigraci na Litvu, do Lotyšska, Polska, USA, Francie, Československa (kde se emigranti stali objektem Masarykovy Ruské akce) .

R. 1939 se řada Bělorusů podílela na sovětské okupaci tehdy polské západní Bělorusí, za války bylo evakuováno 1,5 milionů Bělorusů do Ruska, za války byl pak deportován značný počet do Německa, dobrovolně odešli r. 1944 ti, kteří se zúčastnili kulturního života za německé okupace a uviděli v německé okupaci možnost běloruského národního osvobození; řada z nich pak po válce studovala na Svobodné univerzitě v Mnichově a jinde ve světě. Silná a stále se zvyšující se běloruská menšina Bělorusů žije v Petrohradě. V současnosti se počet Bělorusů žijících mimo území Republiky Bělorusko odhaduje na 3-3,5 milionů. V 90. letech docházelo i k rozsáhlým repatriacím z nástupnických států bývalého SSSR.

Ze současných důležitých center běloruské zahraniční kultury je to nejen Litva a Polsko, ale například také britský Londýn. Diaspora a vnitřní vývoj také souvisí

s bělorus. církevní organizací a s existencí běloruské autokefální pravoslavné církve.

Ze spisovatelů k diaspoře patří N. Arsenneva, M. Kavyl', Al. Salavej, M. Sjadnjou, V. Advažny, L. Henijuš, A. Zmahar', Ch. Ijaševič aj.

Moderna a avantgarda:

M. Čarot, A. Dudar, J. Pušča , M. Aljachnovič, P. Brouka, Z. Bjadulja, U. Žylka, A. Zvonak, T. Kljaštorny, L. Rodzevič, K. Čorny , S. Šuškevič, futuristická poetika M. Čarota, impresionismus U. Dubouki, imażinismus u J. Pušči a T. Kljaštorného, prvky existencialismu K. Čorného a organizátora a politika V. Lastouského.

Literatura po roce 1945:

V. Bykau, A. Adamovič, V. Kazko, U. Karatkevič, I. Ptašnikav, A. Kudravec, A. Makajonak, F. Aljachnovič, A. Razanau, A. Adamovič.

Běloruský postmodernismus

skupina Bum-Bam-Lit (sborník Tazik belaruski), zal. 1995

(A. Hlobus, A. Chadanovič, čas. Nihil).

Dvě politické a kulturní koncepce rozvoje Běloruska
Autoritativní režim, opozice a literatura

Literatura

Honzík, J.: Dvě století ruské literatury. Praha 2000.

Idee w Rosji. Leksykon rosyjsko-polsko-angielski pod redakcją Andrzeja de Lazari. Warszawa– Łódź 1999-2000.

Jehlička, M.: Ruská literatura 19. století (od konce 18. století do začátku 20. století). Praha 1993.

Kasack, W.: Slovník ruské literatury 20. století. Praha 2000.

Kšicová, D.: Ruská literatura 19. začátku 20. století v českých překladech. Praha 1988.

Mathauser, Z.: Nepopulární studie. Z dějin ruské avantgardy. Praha 1969.

Mathauserová, S.: Cestami staletí. Systémové vztahy v dějinách ruské literatury. Praha 1986.

Mikulášek, M.: Literatura mravní odpovědnosti a sebeobnovy. Praha 1987.

Novotný, V.: Odpovědnost tvorby. Praha 1983.

Pospíšil, I. a kol.: Panoráma ruské literatury. Boskovice 1995.

Pospíšil, I.: Ruský román. Nástin utváření žánru do konce 19. století. Brno 1998.

Pospíšil, I.: Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů. LIBRI, Praha 2001.

Pospíšil, I.: Spálená křídla. Malý průvodce po české recepci ruské prózy 70. a 90. let 20. století. Brno 1998.

Pospíšil, I.: Spálená křídla. Malý průvodce po české recepci ruské prózy 70. a 90. let 20. století. Brno 1998.

Putna, M.C., Zdražilová, M.: Rusko mimo Rusko II. Brno 1994.

Putna, M.C.: Rusko mimo Rusko I. Brno 1993.

Richterek, O.: Dialog kultur v uměleckém překladu. Hradec Králové 1999.

Slovník ruských spisovatelů. Od počátků ruské literatury do roku 1917. Praha 1972.

Slovník spisovatelů - Sovětský svaz I-II. Praha 1977.

Sováková, J.: Přehled ruské literatury od Slova o pluku Igorově k postmodernismu. Plzeň 1999.

Sovětská literární věda: vybrané texty k dějinám metodologie (I-II). Praha 1972-1973.

Zdražilová, M.: Ruská literatura přelomu 19. a 20. století. Praha 1995.

Zahrádka, M. - Žváček, D. - Mikulášek M.: Současná sovětská literatura. Praha 1984.

Zahrádka, M.: Současní ruští prozaici. Plzeň 1997.

* * * * *

Hrabovych, H.: Do istoriji ukrajins'koji literatury. Kyjiv 1997.

- Istorija ukrains'koji literatury XX stolittja. U dvoch knigach. Kyjiv 1998.
Istorija ukrajins'koji literatury XIX stolittja. Kyjiv 1995.
Istorija Ukrajiny v osobach 19-20 st. Kyjiv 1995.
Karpulovska, J. A., Tarnovecka, L. O.: Ukrajinska literatura. 11-18 st. Chrestomatija. Kyjiv 1997.
Najenko, M.: Ukrajins'ke literaturoznavstvo. Školy, naprjamy, tendenciji. Kyjiv 1997.
Pavlyčko, S.: Dyskurs modernizmu v ukrajins'koj literaturi. Kyjiv 1997.
Roman, M.: Dejiny a kultúra Ukrajiny. Učebné texty. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 1998.
Roman, M.: Ukrajinská literatúra 11.-18. storočia. Učebné texty. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 1998.
Roman, M.: Ukrajinská literatúra 19. storočia. Učebné texty. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 1999.
Zilynskyj, B.: Ukrajinská literatura v českém kontextu v letech 1965-1994. Materiály k bibliografickému soupisu se souborem dodatků pro období 1814-1964. Praha 2000.
Zilynskyj, B.: Ukrajinci v Čechách a na Moravě: (1894) 1917-1945 (1994), Praha 1995.
Židlický, V., Genyk-Berezovská, Z.: Současná sovětská literatura. Ukrajinská a běloruská. Praha 1966.

* * * * *

- Antalohija belaruskaj paezii, 1-3, Minsk 1993.
Bel'ski, A.: Sučasnjaja belaruskaja litaratura. Minsk 1997.
Belaruskija pis'menniki, Minsk 1994.
Belaruskija pis'menniki I-VI. Minsk 1990-1996.
Historyja belaruskaj litaratury XX st. 1-4, Minsk 1999.
Lazaruk, M. A.: Historyja belaruskaj litaratury. Minsk 1997.
McMillin, A.: A History of Byelorussian Literature: From its Origins to the Present Day. Giessen 1977.
McMillin, A.: Belarusian Literature in the 1950s and 1960s. Release and Renewal. Köln - Weimar - Wien 1999.
Poźniak, T.: Antologia literatury białoruskiej od XIX do początku XX wieku. Wrocław 1993.
Poźniak, T.: Antologia poezji białoruskiej XX wieku. Wrocław 1997.

LITERATURY JIŽNÍCH SLOVANŮ

IVAN DOROVSKÝ

Ve svém výkladu podám stručný přehled nejdůležitějších (klíčových) vývojových období jednotlivých literatur jižních Slovanů: slovinské, charvátské, bosensko-hercegovské (psané srbsky nebo charvátsky), srbské, makedonské a bulharské. V tomto textu jsem načrtl vývoj víceméně heslovitě. Měl by posluchačům posloužit pouze k jejich orientaci. Nejstarší období je však společné pro všechny národní literatury jižních (a nejen jižních) Slovanů. Proto mu věnuji samostatnou pozornost. O jednotlivých literaturách pak pojednám podle tzv. geografického principu: od severu k jihu a jihovýchodu.

I.

Začátky slovanského písemnictví. Vznik hlaholice a cyrilice. Sestavení hlaholského písma (a později na Balkáně vytvoření cyrilice) zahájilo nové stránky jak v dějinách slovanských národností, tak také v dějinách Evropy a celého lidstva. Nová písma zdůrazňovala samostatnost Slovanů a jejich nezávislost a měla epochální význam pro rozvoj slovanské osvěty a slovanského písemnictví, které bylo součástí evropské kultury. První překlady bohoslužebných textů do církevní slovanštiny.

Velkomoravská mise soluňských bratří Konstantina-Cyrila a Metoděje a jejich žáků. Cíl jejich mise: Nahé jsou všechny národy bez knih a nemohou zápolit beze zbraně s protivníkem našich duší. Překlad Bible do staroslověnštiny již v 9. století měl velký literárněhistorický význam, neboť je to dílo s mimořádně bohatým obsahem i z hlediska žánrového. Je v ní historický letopis, lyrika, řečnická próza i tragické sentence a žalmy, jsou v ní novely, povídky i publicistika novozákonních textů.

Výsledky činnosti velkomoravské, preslavské a ochridské literární školy. Činnost a dílo tzv. sedmipočteníků. Nejvýznamnější hlaholské a cyrilské literární památky.

Literární památky vzniklé na Velké Moravě. Předzpěv (Proglas) k Čtveroevangelii - nejstarší doklad slovanského metrického básnictví.

Byzantsko-slovanské obecně kulturní společenství. Na jeho počátku by pak mohla stát Cyrilova myšlenka, kterou se hájil proti tzv. trojjazyčnickům: „Zdaž nepadá déšť od Boha na všechny stejně? Nebo slunce nesvítilo na všechny? Nedýcháme na vzduchu všichni stejně? Jak se tedy vy nestydíte připomínat jen tři jazyky a chcete, aby všechny ostatní jazyky a národy byly slepé a hluché?“

Staroslověnština měla svou vlastní myšlenkovou, etickou, sociální a výtvarnou barvu, svou grafiku, [...] jedním slovem svůj vlastní způsob umělecké tvorby (M. Krleža). Byzantská kulturní tradice totiž již připouštěla liturgii také v církevní slovanštině, která se tak zařadila k hebrejštině, řečtině a latině a stala se mj. čtvrtým evropským bohoslužebným jazykem.

Soluňští bratři dovedně využili živý materiál makedonského soluňského nářečí a slovtvornou zkušenost řečtiny a překladem Bible do staroslověnštiny uvedli do duchovního života Slovanů svět obrazů, mýtů a legend, který zanechal nesmazatelné stopy ve slovanských literaturách i v literatuře světové. Staroslověnština byla po staletí jediným nebo téměř jediným komunikačním prostředkem četných slovanských i neslovanských národů. Hagiografické, homiletické, rétorické a jiné byzantské texty i folklorní stereotypy byly výchozím modelem veškeré literární i překladatelské činnosti v areálu Slavia Orthodoxa. Tento model sloužil jako prototyp, jako vzor, jako kánon nejen v jazyce a ve stylistice, nýbrž také v postupech, v přístupu k textu a jeho výkladu, v etice i ve stylu při tvorbě originálních i překladových děl.

Vývoj jednotlivých „přednárodních“ literatur a kultur a formování středověkých slovanských národností vedly k rozvoji styků Slovanů mezi sebou i ke kontaktům s jinými etniky a jejich kulturou uvnitř i vně byzantské říše, k slovanskému kulturnímu a jazykovému rozvrstvení a k některým dalším etnickým, jazykovým a kulturním procesům.

II.

Ačkoli literárněhistorický vývoj žádné národní literatury nelze přesně chronologicky stanovit, podle již přijaté terminologie bychom pro lepší orientaci mohli říci, že **SLOVINSKÝ literární vývoj** prošel těmito obdobími:

1. středověk : od sídlení do roku 1550
2. reformace: od roku 1550 přibližně do roku 1630
3. baroko: od roku asi 1630 do roku 1750
4. osvícenství: od roku 1750 do roku 1830
5. romantismus: od roku 1830 do roku 1854
6. realismus: od roku 1854 do roku 1892
7. moderna: od roku 1892 do roku 1918
8. expresionismus: od roku 1918 do roku 1930
9. sociální realismus: od roku 1930 do roku 1952
10. modernismus: od roku 1960 do 80. let 20. stol.
11. současná literatura

Každé z uvedených období je charakterizováno některými významnými uměleckými díly a činnostmi některých tvůrčích osobností, o nichž pohovořím podrobněji.

III.

Obdobná periodizace jako u Slovinců by mohla platit s jistými opravami, terminologickými úpravami a doplň-

ky i časovými posuny také pro **CHARVÁTSKÝ literární vývoj:**

1. 10. - 15. století: středověké písemnictví (Baščanská ploča).
2. 15. - 16. století: Humanismus, renaissance (Dubrovnik aj.)
3. 16. -18. století: Reformace, protireformace, baroko, stylový pluralismus 18. stol. (mj. Mauro Orbini, Pavao Ritter Vitezović, Andrija Kačić Miošić aj.)
4. 19. století: charvátský literární romantismus
pozdní romantismus, raný realismus
August Šenoa a léta jeho tvorby
literární realismus
5. 19.- 20. stol.: První moderna (mj. I.Vojnović, AGM, V. Nazor aj.)
6. 20. století: Modernismus po moderně
Převaha expresionismu (A. B. Šimić, expresionistické manifesty, M. Krleža aj.).
sociální objektivismus a tendence
7. Přelomový rok 1952: lublaňský sjezd spisovatelů
Druhá moderna
Postmoderna

IV.

BOSENSKO-HERCEGOVSKÁ LITERATURA

Stejně jako dějiny Bosny je také bosensko-hercegovská literatura u nás bohužel nejméně známá. Uvedu proto aspoň základní informace.

Přibližně rozsahem dnešní území Bosny bylo až do 12. stol. pod byzantskou nadvládou nebo bylo součástí srbského nebo charvátského státu. Od 12. do 14. stol. si Bosna postupně vydobyla samostatnost. Z 12. stol. se dochovaly první zmínky o šíření bogomilského heretického učení, z něhož vznikla tzv. bosenská církev. Stoupenci tohoto hnutí šířili rovněž bogomilské apokryfní texty. Turci roku 1463 dobyli Bosnu a 1481 Hercegovinu. Vládli zde pak až do roku 1878.

První staroslověnské texty psané hlaholicí a cyrilicí se dostaly na území Bosny a Hercegoviny s prchajícími bogomily. Významný je soubor bohoslužebných hlaholských textů známý jako Hvalův sborník (1404) a též opisy některých dalších evangelií.

Expanze Osmanů na přelomu 15. a 16. stol. do charvátských území a do Bosny. Postupná islamizace, která vytlačila bogomilské náboženství. Více než tři čtvrtiny obyvatelstva Bosny přijalo islámskou víru. Pomohl tomu rychlý rozvoj měst, intenzivní rozvoj obchodu, stavitelství a vzdělanosti a v neposlední řadě také hospodářské důvody.

K pravoslaví, katolictví a islámu přibylo ještě čtvrté náboženství, které si přinesli tzv. sefardští židé, vyhnání koncem 15. stol. ze Španělska. Od 17. stol. vznikaly v jedné z variant španělštiny písně, romance a lidová rčení.

Další vývoj bosenské literatury lze rozdělit do několika základních období:

1. staletí osmanské nadvlády, která přinesla kulturu islámského Východu (formování slovansko-islámského etnosu), 2. rakousko-uherské období (pronikání evropské kultury), 3. meziválečná desetiletí Království SHS. 4. období téměř padesáti poválečných let. Počátkem 70. let byl bosenský lid uznán jako samostatný národ.

Psaný literární jazyk islamizovaných Slovanů se rozvíjel paralelně ve třech vertikálních prouděch různě dlouho a s nestejnou intenzitou. Jeden z těchto proudů vycházel ze starého písemnictví, texty byly psány lidovým bosenským jazykem a bosančicí. Svým obsahem, stylem i atmosférou byly spjaty s muslimskou lidovou epikou. Byl to určitý druh tzv. epistolární literatury.

Druhý literární proud tvořila orientální literatura Bosňanů psaná turecky, persky nebo arabsky. Tzv. alhamijado-literatura tvořila třetí proud. Vznikala v lidovém bosenském jazyce a byla psána arabským písmem. Jazyk alhamijado-literatury obsahoval mnoho turcismů z různých oborů.

Staré bosenské písemnictví vycházelo v poetice, ve stylu, tvaru i ve výrazu z literatury psané turecky, persky nebo arabsky tak, jako např. staré bulharské, srbské nebo makedonské písemnictví v mnohém vycházelo z byzantských tradic a charvátská, dubrovnická literatura měla své vzory v literatuře italské.

Bosenská lidová slovesná tvorba a její charakteristika. Erotika čekání a neuskutečněné touhy v sevdalinkách, které tvoří jednu z nejčistších a nejdrmatičtějších milostných lyrických projevů ve světové literatuře.

Bosenské letopisy 17. až 19. stol., františkánské kroniky a srbské pravoslavné letopisy v Bosně a Hercegovině. Mehmed Hevaji Uskufi dokončil bosensko-turecký slovník ve verších (1631), jeden z nejstarších slovníků v balkánské lexikografii.

Bosenské národní obrození proběhlo o půl století později než charvátské nebo srbské obrození. Základ obrození přitom tvořilo rovněž vědomí o národním jazyce. Orientální jazyky postupně ustupovaly a orientální literatura byla považována za anachronismus.

V posledních desetiletích 18. a v první polovině 19. stol. vznikala bosenská literatura, která čerpala ze zdrojů lidové slovesnosti. Rakousko-uherská okupace Bosny a Hercegoviny 1878. Bosenské národní, literární a kulturní obrození se obvykle vymezuje vydáním sborníku M. Kapetanoviče Kulturní bohatství (1887) a posledního ročníku čas. Behar (1910).

Z Bosny pocházeli srbsští básníci P. Kočić, A. Šantić, J. Dučić, S. Ćorović aj. i charvátský dramatik a básník A. Muradbegović. V prvních desetiletích 20. stol. vydal své romány Abdurezak Hifzi Bjelevec, vznikají romanticko-historická dramata i hry ze současnosti.

Prozaik a dramatik Borivoje Jevtić (1894-1959) a literáti Mladé Bosny. Nositel Nobelovy ceny za literaturu Ivo Andrić a obraz Bosny v jeho prozaickém díle. Specifika bosenského židovského prostředí. Meziválečná literatura (H. Humo, M. Marković, H. Kikić aj.).

Tvorba v rámci poválečného jugoslávského meziliterárního společenství (M. Dizdar, M. Selimović, D. Sušić, B. Ćopić, M. Oljača, S. Kulenović aj.).

Nejvýznamnější představitelé poválečné bosensko-hercegovské poezie a prózy (mj. H. Tahmišćić, Izet Sarajlić, Vuk Krnjević, Nedžad Ibrišimović, Dževad Karahasan aj.)

V.

SRBSKÁ A ČERNOHORSKÁ LITERATURA

Uvádím jednotlivá hlavní vývojová období, o nichž pak ve svém ústním výkladu podám podrobnější charakteristiku:

1. Středověké písemnictví (Miroslavovo evagelium - 12. stol., úloha klášterů, Athos, zábavná četba mediteránně asijského světa: Kniha o Varlaamovi a Joasafovi, Fyzilog, legenda o Alexeji, člověku Božím aj.),

Sv. Sáva a počátky srbských biografických děl,

Přechod od hagiografického modelu k jiným formám

2. Lidová slovesnost: lyrika, epika, prozaické útvary

3. Literatura renesance a baroka (Dj. Branković, Z. Orfe-
lin, J. Rajić aj.)

Velké stěhování Srbů do jižních Uher

4. Hlavní představitelé srbské a černohorské literatury v 18. a 19. stol.:

a) Osvícenství (D. Obradović aj.)

Romantismus (Vuk St. Karadžić, Sima Milutinović Sarajlija, Petar Petrović Njegoš, B. Radičević aj.)

b) Realismus

5. Literatura 20. století

a) Moderna

b) Avantgarda a meziválečná literatura

6. Literatura 2. poloviny 20. století -

periodizace a charakteristika

některé zvláštnosti postmoderny

VI.

MAKEDONSKÁ LITERATURA

Tak jako u jiných slovanských národů, také počátky makedonské literatury jsou spojeny s činností dvou vynikajících filozofů ze Soluně Konstantina a Metoděje a jejich četných žáků. Pro potřeby své mise mezi Slovany na Velké Moravě Konstantin sestavil první slovanskou abecedu hlaholici a ještě v Cařihradě přeložil z řečtiny do makedonského slovanského nářečí z okolí Soluně evangeliář a další nejnmutnější biblické texty. Soluňské slovanské nářečí se stalo základem staroslověnštiny, která v té době plnila funkci všeslovanského spisovného jazyka.

Pro zachování povědomí kulturní kontinuity také na makedonském území sehrála svou pozitivní úlohu středověká skriptoria v mnoha makedonských kláštřech. Opisy textů spolu se stále živými projevy lidové slovesnosti, později pak v 16. -18. stol. také se sborníky přeložených textů „lidového čtení“ zvanými damaskiny tvořily základ kulturního života mnoha vrstev obyvatelstva.

Joakim Krčovski a Kiril Pejčinović. Jejich kompilační díla. Makedonská literatura a kultura tohoto období stála zcela na periferii kulturního rozvoje sousedních zemí.

Partenij Zografski a jazyková otázka. Konstantin Miladinov - první skutečný makedonský obrozenský básník.

Rajko Žinzifov, jeho dílo a jeho názory na jednotný makedonský-bulharský jazyk. Grigor Prličev - nejvzdělanější makedonský tvůrce 2. poloviny 19. stol. a jeho nejvýznamnější epická poéma napsaná řecky.

Poslední desetiletí 19. stol. a kombinace romantických, realistických a folklorních prvků. V rozvoji makedonské národní kultury plnila lidová slovesná tvorba po celé 19. stol. také funkci umělecké literatury. Ve sběratelské aktivitě bratří Miladinovových a St. Verkovice pokračovala plejáda dalších sběratelů (K. Šapkarev, M. Cepenkov, E. Karanov aj.).

Aktivizace četných makedonských spolků, kroužků a učených společností v Bělehradě a v Petrohradě koncem 19. a na počátku 20. stol., z nichž nejvýznamnější byla Makedonská učená společnost sv. Klimenta, kterou roku 1902 v Petrohradě založili D. Čupovski a K. Mirkov, jenž syntetizoval předcházející separatistické tendence a jazykové názory a svým spiskem O makedonských záležitostech (1903) položil základy současné makedonské jazykové normy. Literární tvorba, včetně dramatu, která vznikla v prvních desetiletích 20. stol., byla velmi skromná a až na výjimky (drama V. Černodrinského Krvavá makedonská svatba) nepříliš umělecky výrazná.

Vývoj makedonského divadla a dramatu v meziválečném dvacetiletí se vyznačoval mj. větším počtem autorů (V. Iljoski, A. Panov, R. Krle aj.) a pestřejší dramatickou produkcí. Vedle dialogizovaných textů a her s historickými náměty se dostala do popředí sociální dramata a hry se zpěvy a tanci s náměty ze současného života. Jejich děj býval zasazován nejčastěji do místního prostředí a zobrazoval především těžké osudy lidí, odcházejících za prací do zámořských zemí.

Expresionistická a sociální lyrika, která se rozvíjela u ostatních jižních Slovanů mezi dvěma světovými válkami, se nejvýrazněji odrazila především v poezii dvojdomého tvůrce K. Racina a v slovesné tvorbě členů Makedonského literárního kroužku v Sofii (1938-1941) K. Nedelkovského, M. Bogoevského a dvojdomého V. Markovského.

Vývoj makedonské literatury po roce 1945, kdy se vytvořily zcela odlišné politické, hospodářské, národnostní a kulturní podmínky, nejvíce poznamenalo makedonsky psané básnické, prozaické i literárně kritické dílo K. Racina a tehdejší i pozdější tvorba V. Markovského. Makedonská literatura (poezie, próza, drama) se zapojila do vývojových tendencí ostatních jugoslávských národních literatur, které pak v poválečném téměř půl století vytvořily meziliterární a obecně kulturní společenství.

Teprve v druhé polovině 50. let však začala skutečná vývojová fáze makedonské literatury. Námětově i formálně se obohacovala, stylově se ustalovala a spojila se s určitými literárně teoretickými postuláty. Básnická tvorba položila základy nové poetiky a zahleděla se do do-

máciho prostředí (G. Todorovski, S. Ivanovski, M. Matovski aj).

Počátkem 50. let vstoupila do literatury skupina básnických tvůrců, která poznamenala další vývoj svou estetickou pozicí, poetikou, emocionální výpovědí, obrazností a lyričností i expresivním rytmem Svým svébytným programem a životním postojem ke světu, vztahem k minulosti svého lidu a ke slovu, k básnickému výrazu, k folkloru i k evropskému kulturnímu dědictví se vyznačuje tvorbou C. Andreevského, A. Popovského, R. Pavlovského, B. Gjuzele aj.

Básnická tvorba střední a mladé generace je méně metaforická, s volnějším vztahem k jazyku, s větší dávkou grotesknosti a s větším pochopením pro styčné body básnického slova s jinými druhy umění.

První povídky se objevily již v roce 1945. Tematicky čerpaly z let národně osvobozené války, obnovy a výstavby. Po nich se autoři (G. Abadžiev, I. Točko aj.) v prvních prozaických textech vracejí do prvních let 20. stol., kdy vypuklo protiturecké povstání (1903). S. Janevski napsal pak první makedonský román z let zdruštevňování vesnice.

V další poválečné vývojové fázi došlo k rozvoji románu. V díle S. Popova je zobrazen makedonský venkovan na pomezí dvou století. Vznikl též román o maloměstšácké mentalitě (J. Leov). Další prozaici (K. Čašule, V. Maleski, T. Georgievski) pak nabídli čtenářům moderní psychologické, historické, fantastické, sociální i defabulační romány, novely a povídky, svědectví o hrdinství v bojích proti fašismu (V. Maleski, S. Janevski), o eskalaci moci, o tzv. pečalbarské tradici, o odcizení, o problémech městského člověka i jeho surrealistických vizích. Jedním z výrazných úspěchů makedonské prózy je román P. M. Andreevského Pýr, pojednávající vysoce umělecky o období první světové války. Osudy člověka z egejské Makedonie, jeho utrpení a úsilí o lidskou emancipaci jsou předmětem románů T. Georgievského a několika dalších autorů. Nový, originální, neotřelý pohled na léta války a těsně poválečný život podal ve svých novelách a románech Ž. Čingo. Moderní vyprávění J. Pavlovského se svou dokumentarností v mnohém podobá italskému neorealistickému filmu. Emigrantská tematika i zvrácenost zbyrokratizované a odcizené osobnosti jsou ve středu pozornosti próz B. Pavlovského.

Dramatická literatura mohla navázat na meziválečné tradice. Teprve v dalších čtyřech desetiletích vznikly hry různých tematických okruhů a žánrů (historické drama, komedie, fraška) trvalejších uměleckých hodnot. K nejvýraznějším a neplodnějším makedonským poválečným dramatikům patří Kole Čašule, Tome Arsovski, Branko Pendovski, Mile Nedelkovski, Goran Stefanovski, Rusomir Bogdanovski aj.

Skutečná umělecká díla pro děti a mládež vznikla teprve po roce 1945. Literatura pro mládež se vyvíjela v několika generačních etapách. V první etapě se kromě několika méně významných autorů prosadil S. Janevski, v druhé etapě Olivera Nikolovová a Ž. Čingo, ve třetí etapě, která od počátku 60. let dodnes prodělala několik časově kratších fází, se dětská literatura stylově, žánrově i Moderně a její zvláštní rysy v bulharské literatuře

autorsky značně rozšířila a obohatila. Tvorba pro děti a mládež S. Ivanovského, G. Popovského, C. Andreevského, S. Tarapuzy, V. Podgorce, J. Pavlovského, M. Bebekovského aj. je neodmyslitelnou součástí makedonské moderní literatury. Pluralismus vývoje a myšlenek v makedonské literatuře zejména v posledních desetiletích 20. stol. lze pochopit v širším evropském kontextu.

VII.

BULHARSKÁ LITERATURA

Počátky bulharské literární tvorby jsou spjaty s přijetím křesťanství roku 865 za vlády knížete Borise (852-889). Po Metodějově smrti (885) se část jeho žáků dostala také do tehdejší Bulharské říše. V Preslavi vznikla další slovanská literární škola. Zde se nejdéle udrželo cyrilské písmo, které vytvořil pravděpodobně Konstantin Preslavski.

Překládová a původní homiletická, hagiografická a hymnická díla. Apokryfy - díla, která nebyla pojata do kanonických starozákonních a novozákonních textů. Bogomilská hereze a bogomilská literatura psána latinsky, okcitanšsky a slovansky. Tzv. Tajná kniha (asi z 11. stol.).

Rozvoj písemnictví za druhého bulharského carství (1187-1396) a poté za vlády Ivana Alexandra (1331-1371) a jeho syna Ivana Šišmana (1371-1393). Z řecké Svaté Hory (Athosu) pronikl k Bulharům hésychasmus. Zde jej šířil zejména Teodosij Tárnovski (+ 1363), jenž spolu s Eutymijem patřil k vedoucím osobnostem tzv. Trnovské literární školy. Odtud vyšli také dvojdomí nebo mnohodomí tvůrci Kiprian, Gr. Camblak, K. Kostenecki aj., kteří rozvíjeli svou činnost také v Srbsku, Rumunsku a v Rusku.

Bulharsko pod tureckým panstvím. K výraznějšímu oživení literárního a kulturního života v Bulharsku došlo teprve od 2. pol. 18. stol. Dějiny slovanských Bulharů (1762) Paisije Chilendarského, jež předznamenaly začátek bulharského národního obrození.

V období tzv. slovanského národního obrození zesílil zájem o lidovou slovesnou tvorbu. Svěrázný slabikář (1824) Petra Berona, zakládání světských škol a vydávání učebnic a mluvnic, první krůčky periodického a denního tisku. V zahraničí (rumunská knížectví, Srbsko, Rusko) vznikla důležitá bulharská kulturní střediska.

Od poloviny 50. do konce 70. let 19. stol. vyvrcholil národně osvobozený boj bulharského lidu získáním církevní nezávislosti (1871) a osvobozením z turecké nadvlády (1878). V tomto období došlo k dalšímu rozvoji školství, periodického tisku, poezie, prózy, dramatu i literární kritiky. V roce 1869 byla v rumunské Braile založena Bulharská učená společnost (zárodek pozdější BAV). Nejvýznamnější představitelé bulharské literatury a kultury tohoto období. Básnická tvorba Ch. Boteva a prozaická tvorba L. Karavelova.

Ivan Vazov a jeho rozsáhlé dílo.

Rozvoj lit. historie a literární kritiky koncem 19. stol.

(P. Javorov, T. Trajanov, D. Debeljanov, N. Liliev, Chr. Jasenov, G. Milev, N. Rajnov aj.).

Orientace Bulharska na Rakousko-Uhersko a Německo.

Literární vývoj po 1. svět. válce výrazně poznamenaly některé důležité faktory: nastolení fašistické vlády počátkem června 1923, které vedlo v září téhož roku k prvnímu protifašistickému povstání na světě, jež bylo sice potlačeno, zanechalo však nesmazatelné stopy ve společnosti, v literatuře a kultuře. Mnozí významní literární tvůrci (G. Milev, Ch. Jasenov, S. Rumjancev aj.) se stali jeho obětmi.

„Zářijová literatura“ navázala na sociální poezii a satiru Ch. Smirnského, D. Poljanova aj. Tradice „zářijové literatury“ nadále rozvíjeli básniční tvůrci 30. let Ch. Radevski, N. Vapcarov, N. Chrelkov, K. Kjuljavkov aj.

Kromě básnické tvorby se v 30. letech rozvíjel také román a povídka (G. Karaslavov, K. Velkov, G. Stamatov, Elin Pelin, J. Jovkov, St. Kostov, R. Stojanov, O. Vasilev aj.)

Literatura v letech 2. světové války (N. Vapcarov aj).

Vývoj po roce 1944 v odlišných společenských podmínkách. Od počátku 50. let rozkvět románu

(D.Dimov, D. Talev, E. Stanev, G. Stoev, A. Dončev, V. Mutafčievová, N. Chajtov, J. Radičkov, B. Rajnov, I. Petrov, B. Dimitrovová, P. Vežinov).

60.-80. léta 20. stol. a obohacení o nové žánry (detektivně dobrodružné, dokumentární a vědeckofantastické prózy).

Poválečná dramatická tvorba.

Na přelomu 50. a 60. let vstup do dramatiky tzv. lyrického dramatu (mj. G. Džagarov, I. Radoev, V. Petrov, I. Pejčev).

Divadelní hry např. N. Chajtova, D. Asenova, K. Strandževa, K. Georgieva, N. Jordanova, St. Stratieva, S. Caneva aj., čerpající náměty ze soudobého všedního života i z války, spojovaly prvky heroické dramatiky a lyrického dramatu. Někdy byly označovány kritikou jako „prozaická vlna“.

Současná bulharská literatura (stejně jako mnohé jiné evropské národní literatury) uzavřela téměř půlstoletý poválečný vývoj koncem 80. let 20. stol., kdy došlo ke změně společenského systému. Zároveň s tím ovšem došlo také ke změně hodnotového žebříčku. Faktem však zůstává, že literární proces posledního desetiletí 20. století poznamenávají díla autorů různých generací. Jsou v něm přítomni autoři, kteří vstupovali do literatury ve 20. letech, ve 40. a 50. letech i tvůrci, kteří svými díly obohatili literaturu v průběhu 90. let 20. stol.

V bulharské literatuře konce druhého tisíciletí se tak prolínají četné protikladné tendence, z nichž mnohé pokračují v předchozích tradicích různých časových období, zatímco jiné je zcela odmítají. Je to jistá názorová a estetická různorodost, která je vyjádřena aktivním soužitím literárních tvůrců různých generací rozličné ideové a umělecké orientace.

SLOVANÉ A BALKÁN

VÁCLAV ŠTĚPÁNEK

V květnu 2004 vstoupilo do Evropské unie 60 milionů Slovanů. Podle tradičního etnologického i filologického členění šlo v podstatě o jejich kompletní západoslovanskou větev a Slovince, kteří tvoří jakýsi svorník mezi západoslovanskou a jihoslovanskou skupinou. Vně unie zůstala a - jak to tak vypadá - ještě dlouho zůstane větev východoslovanská a prozatím také větev jihoslovanská, byť některé optimistické prognózy předpovídají, že Bulharsko (spolu s Rumunskem) by do EU mohlo být přijato již v roce 2007. Co však bude s ostatními jihoslovanskými národy, resp. jejich státy? Vznikne nová železná opona, dělicí nás, členy EU, od nám blízkých balkánských slovanských národů, s nimiž nás pojí mnohé kulturní i historické vazby? Zatím tomu vše nasvědčuje. Bylo by ovšem velkou chybou Evropu znovu dělit a odsoudit balkánské slovanské národy k životnímu okraji, odsoudit je k roli evropských páriů, marně se dožadujících vstupu do elitního evropského klubu. Přitom se do stávajícího nelichotivého mezinárodního postavení tyto slovanské balkánské národy dostaly často jen shodou složitých historických okolností. S Českou republikou se často uvažuje jako s prostředníkem, který by mohl těmto národům při cestě do EU pomoci otevřít patřičná vrátka. Je proto samozřejmě nutné znát minulost těchto národů, složité peripetie jejich etnogeneze, náboženského i státního vývoje, ale také všech politických konotací posledních desetiletí, k čemuž ovšem tato přednáška může přispět pouze velice povšechně a v těch nejhrubších a nejobecnějších rysech.

Mezi **jihoslovanské balkánské národy** dnes patří Srbové, Charváti, Bulhaři, Černohorci, Makedonci a Bosňané, přičemž etnické povědomí prvých tří uvedených národů se začalo formovat již v raném středověku a souvisí vlastně s příchodem Slovanů na Balkán, zatímco zbývající tři jihoslovanské národy se začaly národnostně uvědomovat až v době relativně nedávné. Černohorské národní povědomí se začalo vydělovat ze společného srbského základu v průběhu 18. století, jakkoli se část Černohorců dodnes cítí být spíše Srby. Makedonské národní vědomí sílilo zhruba od poslední třetiny 19. století, avšak plné národní satisfakce se mu dostalo vytvořením Makedonské republiky v rámci jugoslávské federace a s konstituováním spisovně makedonštiny teprve po druhé světové válce. Bosenský národ se vlastně vyvíjí doposud. Jde o islamizované Slovany, žijící v Bosně a Hercegovině a dále na území bývalého tzv. Novopazarského sandžaku v dnešním Srbsku a v okolí Prizrenu v Kosovu, kteří v průběhu minulých staletí přijali islám a s ním spojené kulturní vzorce, a odlišili se tak od okolního křesťanského slovanského obyvatelstva. V bývalých státních útvech (Království Jugoslávie i v prvních desetiletích komunistické Jugoslávie) byla jejich národní svébytnost popírána, teprve v 60. letech 20. století došlo k vypracování nešťastné koncepce tzv. muslimského náro-

da (Muslimové), založené výhradně na náboženské příslušnosti, která se tak dostala do zásadního rozporu s obvyklými pojmy a definicemi národa. Tato koncepce začala být přehodnocována ve prospěch bosenské národnosti teprve v průběhu 90. let minulého století.

V životě balkánských slovanských národů lze vydělit několik významných historických předělů, z nichž zásadní je samozřejmě **příchod Slovanů na Balkán**.

Území Balkánského poloostrova bylo na počátku středověku součástí východořímské říše, resp. Byzance. Slované začali pronikat ze své pravlasti, rozkládající se východně od Karpat, na balkánské byzantské území od počátku šestého století, později se na tomto území také trvale usazovali, čemuž Byzanc nedokázala vojensky zabránit. Koncem 7. století tak byla většina Balkánského poloostrova obsazena Slovany a postupně zde začaly vznikat první slovanské státy. Území, na němž se slovanské obyvatelstvo usazovalo, ovšem nebylo pusté. Žily zde zbytky románského obyvatelstva a částečně romanizovaného, částečně však neromanizovaného ilyrsko-thráckého a keltského obyvatelstva, které Slované v průběhu věků často asimilovali, částečně zejména v horských oblastech, si ale toto obyvatelstvo zachovalo svoji svébytnost (Albánci, Vlaši, Aromuni čili Cinacari aj.).

Dalším významným mezníkem v historickém vývoji balkánských slovanských národů byl **vznik jejich státních útvarů**.

První skutečně významný nový stát, v němž hráli balkánští Slované důležitou roli, vznikl na sklonku sedmého století na východě Balkánu jako důsledek spojení několika slovanských kmenů s kmenovým svazem turkoaltajských Bulharů, kteří z podkavkazských stepí vtrhli na území Byzantské říše. Slovanské obyvatelstvo ovšem v průběhu historicky poměrně velmi krátké doby kočovně Bulhary asimilovalo, takže **Bulharsko** začalo být již záhy považováno za zemi slovanskou. Koncem 9. století za vlády cara Symeona (893—927), dosáhl tento stát svého prvního mocenského vrcholu. Později, v době tzv. druhého bulharského carství, dosáhlo Bulharsko největšího územního i mocenského rozmachu za panování cara Ivana Asena II. (1218—1241). Rozkvět Bulharska ukončil až turecký výboj v 90. letech 14. století. Od té doby až do roku 1878 zůstávalo Bulharsko pod vládou osmanské říše.

Na západě Balkánského poloostrova se usídlily srbské a charvátské kmeny, které si byly zpočátku velmi blízké, a teprve v souvislosti s vytvářením státních struktur a prohlubováním diferencí mezi východním a západním křesťanstvím docházelo k jejich výraznějšímu vymezování. Nejstarší **srbský státní útvar** vznikl ve vnitrozemí – v Rašce, později se centrum srbského státu přesunulo do přímořské Zety (zhruba oblast dnešní Černé

Hory), aby se konečně ve druhé polovině 12. století definitivně stabilizovalo opět v Rašce, když její župan Štěpán Nemanja (panoval v letech 1169—1196) sjednotil obě srbská území. Položil tak základy mocného středověkého srbského státu, který k vrcholu územního i mocenského rozšíření dovedl v letech 1331—1355 car Štěpán Dušan. Jeho carství ovšem nemělo dlouhého trvání, po jeho smrti se stát rozpadl na několik částí, z nichž mnohé se vzápětí staly poměrně snadnou kořistí tureckých dobyvatelů. Významným mezníkem srbské historie byla bitva na Kosově poli v roce 1389, která skončila pravděpodobně srbskou porážkou, a přestože neznamenal okamžitý konec srbského státu, byla předzvěstí jeho pozvolného zániku, k němuž došlo v roce 1459.

Nejvýznamnějším panovníkem velice složitě vznikajícího raného charvátského státu byl Tomislav (910—930), za jehož vlády se **Charvátsko** stalo výrazným mocenským činitelem na západě Balkánského poloostrova. Nikdy později již nedosáhlo podobného mocenského rozkvětu. V roce 1102 byl za krále Charvátska korunován uherský král Koloman a Charvátsko se tak dostalo do státního svazku s Uhrami a nadále se vyvíjelo v rámci uherského státu. Vždy si však zachovalo svá historická práva a mělo zaručeno jisté autonomní postavení, které přetrvávalo i poté, co se Uhry po smrti českého a uherského krále Ludvíka Jagellonského v nešťastné bitvě u Moháče v roce 1526 dostaly do svazku habsburské říše. Pod císařskou korunou pak Charvátsko zůstalo až do roku 1918, byť zpočátku některá jeho území dočasně padla do rukou osmanské říše.

Svébytným vývojem procházela **Dalmácie**. Dalmatská přímořská města, založená v době rozkvětu římské říše a osídlená románským obyvatelstvem, se v době rozmachu charvátského státu začala postupně poslovanšťovat. Bez ohledu na to, kdo dalmatská města a ostrovy právě vlastnil, však byla většina z nich svéráznými městskými komunami, ovládanými samosprávnými orgány, vzešlými z volených zástupců bohatého patriciátu a místní šlechty. Zvláštní postavení mezi nimi měl **Dubrovník**, který zbohatl obchodem s okolními státy a na počátku 15. století se o něm hovoří již jako o svobodné republice. Svébytnost Dubrovníku a jeho blahobyt také umožnily mimořádný kulturní rozkvět města, který svého vrcholu dosáhl v 16. a 17. století, kdy se dubrovničtí literáti zapsali zlatým písmem do dějin slovanských literatur. Samostatný zůstal Dubrovník až do obsazení Napoleonem v roce 1808, v roce 1814 pak přešel pod vládu habsburské monarchie, v níž, jako součást Království Dalmácie, setrval do jejího zániku v roce 1918.

K dalším mezníkům v životě jihoslovanských národů patří jejich **christianizace**. K rozkvětu křesťanství mezi balkánskými Slovany dochází zejména v důsledku působení žáků Cyrila a Metoděje, kteří se po smrti prvního moravského arcibiskupa v roce 885 uchýlili na Balkán. Staroslověnské písemnictví a staroslověnská liturgie, jimž dalo základ epochální dílo slovanských apoštolů, kvetlo nejprve ve dvou centrech tehdejší bulharské říše – v Preslavi a v Ochridu, odkud se šířilo mezi balkánské Slovany a dalo vzniknout jejich svébytné středověké kultuře. Zásadním způsobem poznamenalo balkánské Slovany velké církevní schizma (1054), které definitivně rozdělilo křesťanskou církev na západní (římskokatolic-

kou) a východní – ortodoxní, pravoslavnou. Schizma se promítlo do církevní organizace jak Bulharů a Srbů, kteří zpočátku často kolísali mezi oběma církevními centry a tradicemi, i když u nich nakonec převážila východní orientace, tak Charvátů, kteří zcela přijali římský rítus. Balkánské slovanské národy se tak v rámci obecného historického vývoje dostaly a zapojily do odlišných kulturních i politických sfér.

Jak Bulhaři, tak Srbové si časem vytvořili **samo- statné církevní organizace**, které jejich panovníci a velmožové podporovali zakládáním klášterů a kostelů, z nichž mnohé dnes tvoří vlastně jediné významné památky na středověkou historii těchto států. Při jejich stavbách docházelo mísením řeckých a italských architektonických vlivů k vzniku pozoruhodných přechodných slohů, specifických právě a jen pro balkánské slovanské státní útvary. O mimořádné kulturní vyspělosti prostředí středověkého bulharského a srbského státu svědčí i fresková výbava těchto staveb. Mistrná výmalba některých chrámů z 12. a 13. století bývá často považována za první signály nastupující renesance. Svěbytný kulturní rozvoj na tomto území ovšem přerval turecký vpád.

Již od svých počátků se musely církevní organizace balkánských Slovanů potýkat s významným a jedinečným heretickým hnutím – bogomilstvím – dualistickou křesťanskou herezí, jejíž kořeny lze spatřovat v manichejském učení. Bogomilství proniklo z východu v 10. století nejprve do Bulharska a pak se přes Srbsko dostalo do Bosny, kde dosáhlo největšího rozmachu a kde také bylo chápáno jako státní církev. Bogomilové, tvrdě pronásledovaní jak západní, tak východní církví a nemající pevné ideové opory, ovšem poté, co Bosna definitivně padla do rukou Osmanské říše, v poměrně krátké době přijali Mohamedovu víru a tím samozřejmě také celou **islámskou kulturu**. Od té doby lze o Bosně, kde se střetalo a také vzájemně koexistovalo srbské pravoslaví, charvátské katolictví a islám, hovořit jako o zemi tří kultur a tří náboženství.

Pád slovanských balkánských křesťanských států a **nastolení osmanského panství** nad Balkánem měly pro balkánské Slovany **důsledky** především **kulturní**, nastartovaly však také **proces migrací**, jehož dědictví Balkán pociťuje dodnes.

Kultura slovanských balkánských států pozvolna, o to však hlouběji upadala. Vysoká kultura se soustředila výhradně za zdi klášterů a minimalizovala se na dlouhá staletí téměř výhradně na přepisování starých textů; lidové prostředí však dalo vzniknout mistrným dílům **ústní lidové slovesnosti**, mezi nimiž vyniká především jihoslovanský hrdinský epos – junácké a hajducké písně, opěvující desetislabičným veršem boj Jihoslovanů proti islámskému dobyvateli. Lidové prostředí však vstřebávalo a přetvářelo i vše dobré, co s islámskou kulturou přicházelo – architekturou počínaje a oděvem a kuchyní konče, stopy východního melosu jsou patrné také ve folklórních projevech, všechny balkánské slovanské jazyky dodnes obsahují četné turcismy a arabismy.

Proti tureckému panství propukala četná, vesměs neúspěšná **povstání**, která také byla, tu více, tu méně podporována okolními křesťanskými státy. Hlavní tíži bojů

s osmanskou expanzí nesla v šestnáctém, sedmáctém i větší díl osmnáctého století habsburská monarchie. Na její hranici proto začal vznikat svébytný teritoriální útvar – **Vojenská hranice**, nárazníkové pásmo vůči turecké říši, které absorbovalo uprchlíky z Turecka, vesměs zdatné válečníky. Do oblastí dříve etnicky charvátských (Slavonie, Lika, Kordun) nebo na území válkou zpusťošená (Báčka, Banát, Srem) tak začalo po neúspěšných povstáních v obavách před tureckou represí houfně prchat srbské obyvatelstvo, obdařené později habsburskými vladaři četnými privilegii. Bývalá centrální území srbského státu – Kosovo a Metochie – se ovšem těmito odchody začala vyliďňovat a na uprázdněná území začalo pronikat z okolních hor albánské obyvatelstvo, které se postupně islamizovalo a získávalo naopak privilegia od tureckých sultánů. Bulharsko, obklopené ze všech stran tureckým nebo alespoň vazalským tureckým územím (Valašské a Moldavské knížectví), zůstávalo dlouho stranou těchto migračních procesů, k nevýznamným migracím tam začalo docházet teprve tehdy, kdy se na politické scéně objevil nový mocný hráč – Rusko, pronikající na pobřeží Černého moře. Zatímco Srbové měli na území habsburské monarchie možnost seznamovat se s novými kulturními proudy, a za Dunajem tak začalo postupně vznikat jejich nové kulturní centrum, Bulhaři tuto možnost neměli, což se mimo jiné projevilo i v daleko pozdějším a povlnnějším nástupu národního obrození.

V závěru 18. století začíná osmanská říše, zmítaná protitureckým hnutím jednotlivých potlačených národů i vzpourami a povstáními odbojných pašť, nezadržitelně upadat. Turecko se stalo „nemocným mužem na Bosporu“ a toho začaly využívat i balkánské slovanské národy. Pozvolným vývojem směrem k novodobé státnosti se již od 18. století ubírala **Černá Hora**, která ostatně do přímého tureckého područí vlastně ani nikdy neupadla. Evropského věhlasu dosáhl její vladyka (církvní a zároveň světský vládce) Petar II. z rodu Petrovićů Njegošů, mimořádně vzdělaný a sečtělý myslitel (vládl v letech 1830—1851). Černohorská státnost sice do značné míry závisela na finanční i politické podpoře Ruska, přesto si však tato malá země dokázala v bojích s Turky rozšířit své původní minimální území a vytyčit také pevné hranice se sousedním Rakouskem. Do rodiny evropských monarchií ji začlenil Nikola I. Petrović (od roku 1910 král), během jehož dlouhého panování (1860—1918) získala Černá Hora v podstatě svoji dnešní rozlohu.

V roce 1804 vypuklo pod vedením Jiřího Petroviće, zvaného Karadjordje, povstání v Srbsku, které po mnoha peripetiích vyústilo díky obratné diplomacii dalšího srbského vůdce Miloše Obrenoviće i politickému a vojenskému tlaku Ruska ve vyhlášení malého autonomního **srbského knížectví**. Kulturním centrem Srbů však i nadále zůstávalo území na sever od Dunaje a teprve velmi postupně a znenáhla se přesouvalo do Bělehradu. Ve čtyřicátých letech devatenáctého století vznikl také známý plán srbského ministra vnitra Ilji Garašanina, směřující k sjednocení všech Srbů do jednotného státu (tedy nejen těch, kteří ještě zůstávali v rámci osmanské říše, ale i Srbů, žijících za Dunajem), který bývá často pokládán za základ tzv. **velkosrbské myšlenky**, v průběhu následujících sto padesáti let mnohokrát politicky zneužívané.

Charvátské národní hnutí se od počátku 19. století zaměřilo na snahu zamezit pronikání maďarštiny do škol a úřadů, rehabilitovat a vytvořit spisovný jazyk a také na úsilí o zachování charvátských historických státních práv, která byla z maďarské strany nebezpečně ohrožována. Později, v myšlence ilyrismu, jejíž vůdčí osobností se ve 30. a v průběhu 40. let 19. století stává Ljudevit Gaj, se v charvátském prostředí projevují také ideové snahy o jazykově literární a později i politické sjednocení všech jižních Slovanů, které však nebyly ze strany tehdy již vyspělejšího srbského státního vědomí, ani ze strany slovinské přijímány. K myšlence vzniku jihoslovanské federace, resp. jihoslovanství, se v 60. a 70. letech 19. století přikláněl i biskup Josip Jurij Strossmayer. V té době však již byla v Charvátsku silná také koncepce úplné národní a státní suverenity charvátského národa a státu a jeho národního prostoru, který byl podle jeho tvůrců – Ante Starčeviče a Eugena Kvaternika – ovšem o mnoho širší, než kam ve skutečnosti sahaly charvátské etnické hranice. Tato **velkocharvátská idea** se pak v průběhu dalšího historické vývoje nutně musela střetávat s ideou velkosrbskou. Jihoslovanská, charvátská i velkocharvátská koncepce se nadále ve vývoji charvátského státu prolínaly, střídaly a často i sblížovaly a ovlivňovaly tak nejen vývoj charvátského národa, ale celého srbskocharvátského prostoru.

Za první vlašťovku **bulharského národního obrození** lze bezesporu považovat sepsání díla Istorija slavenobolgarskaja (Dějiny slovansko-bulharské) chilendarského mnicha Paisije (Paisija Chilendarski) z roku 1762, o skutečném národním probouzení však lze hovořit teprve od 60. let 19. století, kdy také vrcholil politické snahy o znovuoobnovení samostatné bulharské církve a začínají se objevovat myšlenky na ozbrojené povstání, které by vyvedlo Bulhary z pětisetletého období turecké poroby. Úsilí revolucionářů Georgiho Savy Rakovského či Vasilu Levského o zosnování celobulharského povstání však nebylo úspěšné a teprve po jejich smrti vypuklo v roce 1876 tzv. dubnové povstání, jež ovšem, nedobře připraveno, skončilo obrovským krveprolitím. Již v následujícím roce však vstoupila do Bulharska vojska ruského cara Alexandra II., která se zastavila až nedaleko Cařihradu. Tam, v San Stefanu, pak byl podepsán mír, předpokládající vznik **velkého Bulharska** zahrnujícího také celou **Makedonii**. Nakonec však byl po Berlínském kongresu v roce 1878 rozsah Bulharska redukován (Makedonie zůstala nadále v rámci Turecka), v roce 1908 se pak Bulharsko i formálně oprostilo od vazeb na Turecko a jeho kníže – Ferdinand z rodu Sachsen-Koburg-Gotha – se prohlásil bulharským carem. V tomto novém, osvozeném bulharském státě začala bulharská kultura, za vydatného přispění českých vzdělanců, rychle dohánět zpoždění, které měla za svými sousedy.

Berlínský kongres byl vůbec důležitým přelomem ve vývoji balkánských Slovanů. Dohoda mocností totiž umožnila Srbsku a Černé Hoře nejen významně rozšířit svá území na úkor Turecka, ale potvrdila i jejich státní suverenitu. Významným mezníkem bylo také ustanovení o rakousko-uherské **okupaci Bosny a Hercegoviny**, která sice bezesporu přispěla ke kulturnímu vzestupu této zaostalé a islámsky konzervativní části osmanské říše, na druhé straně však Rakousko-Uhersko svojí politikou pro-

sazování ideje jednotného bosenského národa vnašela neklid mezi všechny tři bosenskohercegovské národnosti. Tuto politiku, která ostatně v prostředí národně se emancipujících Srbů a Charvátů neměla valné naděje na úspěch, kritizoval v rakouských delegacích v 90. letech minulého století i T. G. Masaryk. Rakousko-uherská anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908 pak způsobila napětí jak v samotné Bosně a ve vztazích mezi Srbskem a Rakouskem, tak i radikalizaci Jihoslovanů, žijících na území monarchie, a ve svém důsledku vedla i k osudným sarajevským výstřelům.

Po Berlínském kongresu nebylo sice Turecko ještě zcela vytlačeno z Balkánského poloostrova, bylo však jasné, že kongresem mezinárodně uznané balkánské slovanské státy a také Řecko budou usilovat rozdělit si zbylé území mezi sebe. Vhodná mezinárodní situace však nastala teprve na počátku druhého desetiletí 20. století. V roce 1912 smetla **protiturecká koalice** tvořená Bulharskem, Srbskem, Černou Horou a doplněná Řeckem během několika málo měsíců kdysi neporazitelnou osmanskou říši definitivně z Balkánského poloostrova. Srbské oddíly po mnoha staletích opět vkráčely na mytizované **Kosovo**, považované za kolébkou srbské státnosti a vzhledem k velkému množství zachovaných středověkých klášterů a chrámů i za centrum srbské duchovnosti. Změněná etnická situace v této provincii jim ovšem již nikdy neumožnila návrat úplný. Kosovo v té době totiž považovalo za svůj nezczizitelný domov i islamizované obyvatelstvo albánské. Celá provincie se proto po celý zbytek 20. století stává svědkem snahy o dominanci jednoho i druhého etnika a působí jako neuralgickým bodem srbské státnosti.

Zájmy spojenců na ovšem nad bohatým plnem střety. Příčinou byla nebohá **Makedonie**. Bulharsko, nespokojené svým dílem válečné makedonské kořisti, považující navíc slovanské obyvatelstvo obývající Makedonii za bulharské, se proto rozhodlo sjednat nápravu a zaútočilo na bývalé spojence. Toto carovo nešťastné rozhodnutí otevřelo v roce 1913 **druhou balkánskou válku**, v níž ovšem bylo Bulharsko na hlavu poraženo. Z Makedonie tak na něj i do budoucna zůstala nejmenší část – Makedonie pirinská, Srbsko získalo Makedonii vardarskou, která se později stala základem dnešního samostatného makedonského státu, Řecku pak připadla Makedonie egejská se Soluní.

Sarajevský atentát a krajně neúspěšný rakousko-uherský útok na Srbsko předznamenal konec i druhé evropské mnohonárodní říše – habsburské monarchie. Z kataklyzmat první světové války se totiž zrodil velký jihoslovanský stát – **Království Srbů, Charvátů a Slovinců**, později přejmenovaný na **Království Jugoslávie**. Rakousko-uherská Slované – Charváti, Slovinci i zadunajští Srbové – se v přelomových říjnových dnech roku 1918 nakonec rozhodli připojit k Srbsku, které po mnoha útrapách vyšlo z války jako vítězná síla s velkým morálním kreditem, a uznat za svou i srbskou panovnickou dynastii Karadjordjevičů, reprezentovanou králem Aleksandrem. Zdálo se, že jihoslovanská idea nakonec zvítězila. Tento velký slovanský balkánský stát ovšem dostal do svého vínku řadu jen velmi těžce přemostitelných rozporů: stal se státem tří náboženství, dvou píšem, rozdílných kulturních tradic, státem kontrastu mezi po-

měrně vyspělým severem a chudým jihem a konečně i státem řady velkých (a nespokojených) menšin (německé, maďarské, albánské, italské aj.). A tyto rozdíly nemohlo překonat ani vědomí slovanské příbuznosti, ani marná snaha o vytvoření jakéhosi jednotného jihoslovanského národa. Jako zásadní se pro fungování státu ukázal rozpor srbsko-charvátský: charvátská politická reprezentace se nechtěla a nemohla vzdát svého pojetí historického práva, které, přinejmenším posledních sto let usilovně hájila před maďarizačními centralizačními tlaky, větší část srbské politické reprezentace naopak prosazovala unitární systém, v němž by měla vrch srbská byrokracie, což považovala, vzhledem k srbským válečným obětím, za oprávněné. Do toho začaly zaznívat šovinistické a nacionalistické tóny, rozpracovávající již zmíněné velkocharvátské a velkosrbské koncepce. Vznik charvátské bánoviny s rozsáhlými autonomními právy a částečná decentralizace Jugoslávie v roce 1939 tak již jihoslovanský stát nemohla nadlouho zachránit. Dne 6. dubna zaútočily na Jugoslávii vojska nacistického Německa, k němuž se později přidali jeho spojenci – Bulharsko, Maďarsko a Itálie – a v několika dnech zemi obsadila. Na území Charvátska vznikl loutkový nezávislý stát, v okupovaném Srbsku vládla kolaborantská vláda, Makedonii obsadilo Bulharsko.

Nahromaděné antagonismy daly na povrch vylout politickým existencím z toho nejspodnějšího patra lidské společnosti. Etnické a sociální napětí, dlouho doutnající v předválečné Jugoslávii, tak mělo možnost vybuchnout plnou silou ve formě těch nejhrůznějších masakrů, nejprve na území Nezávislého charvátského státu, později i jinde.

Do čela odboje proti okupantům se postavili v předválečné Jugoslávii v ilegálně působící, marginální a nepřilíživní komunisté, v jejichž čele stál Kominternou vyškolený **Josip Broz**, řečený **Tito**. V nacionalistickém běsnění zmítané zemi měl nový program komunistů – vytvoření národnostně rovnoprávné federální republiky – větší přitažlivost než rezistence nekomunistická, vedená generálem **Dragoljubem Mihailovićem**, prosazující návrat k předválečným pořádkům. Obě odbojové organizace se proto záhy dostaly do ostrého konfliktu a v celé zemi tak vedle národněosvobozovacího boje probíhala také krutá, mnohdy vyhlazovací občanská válka, z níž jako vítězové vyšli Titovi komunisté. Jejich podíl na osvobození země od nacismu a fašismu byl ovšem zásadní. Komunistické vítězství tak předurčilo vývoj v této oblasti na dalších padesát let.

Bulharsko se v první světové válce postavením na stranu Trojspolu rozhodlo napravit svoji porážku a územní ztráty z druhé balkánské války, v konečném výsledku však z války vyšlo na straně poražených s ještě bolestnějšími územními ztrátami. Hovořilo se přímo o národní katastrofě. Radikalizace bulharské společnosti po roce 1918 přivedla k moci mírně socializující agrární režim Bulharského zemědělského svazu, převrat v roce 1923 a dvouletá vláda „bílého teroru“ ovšem v Bulharsku zahájil dlouhé období nestability, během něhož se země zmítala v politických krizích a projevovaly se v ní začasté i fašizující tendence. Politická situace na počátku 40. let pak Bulharsko opět pozvolna přivedla ke spolupráci s Německem. Již záhy po počátečním nadšení z územ-

ních zisků však začalo být zřejmé, že země opět vsadila na špatnou kartu. Vláda (která ovšem v žádném případě nebyla otevřeně fašistická) a po smrti cara Borise III. i regentská rada se snažila z nepříjemné situace vycouvat, bylo však již pozdě. V zemi v té době již operovaly partyzánské jednotky, v nichž, podobně jako v Jugoslávii, měli hlavní slovo komunisté, v září 1944 pak proběhl v Bulharsku převrat, usnadněný i tím, že na jeho území začala vstupovat sovětská vojska. Nová vláda, vytvořená ze tří nekomunistických stran (mj. agrárníků a sociálních demokratů) a komunistů, byla ovšem jen loutkou v rukou komunistů, kteří začali krvavé účtování se svými protivníky. Bylo zřejmé, že v Bulharsku se politické kyvadlo vychyluje extrémně nalevo.

Vývoj Bulharska a Jugoslávie se v prvních poválečných letech ubíral velmi podobným směrem. Obě země se začlenily do **sféry sovětského vlivu**. Jugoslávští komunisté, vedeni **J. B. Titem**, a bulharští komunisté, vedeni neméně slavným **Georgi Dimitrovem**, velmi rychle převzali do svých rukou veškerou moc ve státě a po brutálním vypořádání se se všemi protivníky (při němž zahynuly desetitisíce lidí) se oba státy vydaly na cestu budování socialismu. Na území Jugoslávie vzniklo šest nejprve tzv. lidových, později socialistických republik (Srbská republika měla i dvě autonomní oblasti – Kosovo a Metochii a Vojvodinu, jejichž statut se od republik příliš nelišil), v čele jugoslávské federace stanul pochopitelně doživotní prezident maršál Tito. Tito s Dimitrovem dokonce uvažovali o celobalkánské federaci, tato myšlenka však nenalezla u sovětského vůdce Stalina dostatečné pochopení. Příliš samostatně vystupující Tito ostatně začal být brzy trnem v oku sovětského diktátora a po známé roztržce s Kominternou v roce 1948 se Jugoslávie ocitla v postavení komunistické země mezi dvěma mocenskými bloky. Aby vůbec mohla válkou hospodářsky zcela vyčerpaná země přežít, musel Tito zmírnit rigidnost komunistického systému a vydat se na cestu spolupráce se Západem. Dovednou politikou, aniž by přitom příliš opouštěl komunistické principy, pak jugoslávský prezident dokázal z postavení mezi dvěma zneprátelenými bloky těžit, a Jugoslávie se tak postupně stala jakousi výkladní skříní socialismu, zatímco Bulharsko, které zůstalo pevně zakotveno v sovětské sféře, se ubíralo cestou kolektivizace zemědělství a reálného socialismu.

Brzy po **Titově smrti** v roce 1980 se však ukázalo, na jak křehkých pilířích jugoslávská socialistická federace spočívala. Slabost federální vlády, partikularismus republikových oligarchií, nutnost splácet mezinárodní půjčky, pocity nerovnosti a rozpory mezi bohatým severem Jugoslávie a chudým jihem, reminiscence na nepotrestané válečné zločiny, silící nacionalismus v obou největších jugoslávských republikách (Srbsku a Charvátsku), rozpad mezinárodního socialistického systému v roce 1989 a tím i ztráta výlučného postavení Jugoslávie mezi dvěma mocenskými bloky a konečně i rozpad jednotné a dříve všemocné Komunistické strany Jugoslávie v roce 1990 – to vše byly hřebíky do rakve velkého jihoslovanského státu a zároveň výtahy, které postupně vyvezly k moci populistické politiky typu Slobodana Miloševiče, Franja Tuđmana, Aliju Izetbegoviče, Radovana Karadžiče aj. Ti pak s pomocí jimi pečlivě vybraných spolupracovníků

a stranického aparátu, zmanipulovaných médií, služebních intelektuálů aj. dokázali rozpoutat ve svých republikách nacionalistickou euforii. Populismus, nacionalismus, resentment, etnická promíšenost území, neústupnost a neochota domluvit se na územních či politických ústupcích, vítězství nacionalistických stran v prvních svobodných volbách – to vše se pak stalo, podporováno národní euforií, cestou do pekel **krvavého rozpadu Jugoslávie**.

Rozpadem Jugoslávie a zejména sankcemi OSN uvalenými na Svazovou republiku Jugoslávii (jak se v roce 1992 nazval zbytkový jugoslávský stát – federace Srbska a Černé Hory), bylo také vážně poškozeno hospodářství **Bulharska**, které se od konce roku 1989 postupně vydalo na cestu parlamentní demokracie, v roce 1990 získalo prvního nekomunistického prezidenta (Željku Želeva) a po volbách v roce 1991 i pravicovou vládu. Ekonomické reformy, které s sebou přinesly také rozpad zemědělských družstev, ovšem probíhaly v Bulharsku více než bolestivě. V roce 1997 se tak stát ocitl na pokraji bankrotu, ježmuž zabránila pouze intervence zahraničních finančních ústavů. Postupně se však i hospodářská situace v Bulharsku začala zlepšovat. V roce 2004 bylo Bulharsko přijato do NATO a podaří-li se mu splnit všechny přístupové podmínky, mohlo by být již v roce 2007 přijato do EU.

Stabilizovat se ovšem začala i situace ve státech, vzešlých z krvavého rozpadu Jugoslávie. Obecně se považuje stálost demokratických poměrů v **Charvátsku** za natolik nezvratnou, že ani loňské vítězství posttudjmanovského Charvátského demokratického společenství (HDZ) nevyvolalo v Evropě znepokojení. Ve vztazích zahraničněpolitických se Charvátsko potýká především s nátlakem mezinárodního společenství na vydání osob, obžalovaných Tribunálem OSN pro vyšetřování válečných zločinů v bývalé Jugoslávii (Haagský tribunál) z válečných zločinů či zločinů proti lidskosti. Většina z nich, zejména pak generálové a jiní vojenští velitelé, jsou totiž charvátskou společností chápáni jako hrdinové „vlastenecké války“, jak bývá v Charvátsku označováno bojové vystoupení jeho jednotek v letech 1991–1995, a jde tak o situaci vnitropoliticky velmi choulostivou. Ve vztahu k svým sousedům je pro Charvátsko zásadním problémem návrat srbských uprchlíků, vyhnaných během dvou válečných operací v roce 1995 ze západní Slavonie a tzv. Krajiny (tedy z bývalé rakouské Vojenské hranice), kdy tato území opustilo více než 200 000 osob. Pozvolné oteplování vztahů mezi Srbskem a Charvátskem sice již přispělo k částečnému návratu uprchlíků, je však jasné, že masový návrat exulantů je spíše iluzorní.

Stát Srbsko a Černá Hora je tzv. minimální federací, která má jen několik společných státních funkcí. Snahou Černé Hory je obnovit v roce 1918 ztracenou státnost, je však ve svém úsilí brzděna vlivnými západními zeměmi, zejména s ohledem na nevyjasněný statut Kosova. Srbsko, největší ze současných jihoslovanských zemí, se musí vyrovnávat s nejtíživějším dědictvím nedávné minulosti. Již tak zdevastované hospodářství, poškozené sankcemi OSN z let 1992–1995, bylo během kosovské krize v roce 1999 dále zdecimováno sedmdesátidenním bombardováním NATO, a silně tak pokulhává za demokratickými přeměnami, které se v zemi udály po

svržení režimu Slobodana Miloševiče a jež nezbrzdila ani vražda jejich hlavního strážce – premiéra Zorana Djindjiće. I pro Srbsko je, podobně jako pro Charvátsko, velkou zahraničněpolitickou zátěží spolupráce s tribunálem v Haagu, který většina srbského obyvatelstva považuje za nespravedlivý a jednostranný. Prubířským kamenem srbské politiky ovšem je a do budoucna zůstane řešení traumatizující kosovské otázky, resp. nutnost smířit se s realitou jeho postupné ztráty.

Také **Bosna a Hercegovina** má před sebou budoucnost značně nejistou. Válka v první polovině 90. let 20. století v ní zanechala tíživé dědictví – 200 000 mrtvých, stovky tisíc běženců, zničené kulturní památky a nenávisť, nedůvěru a strach v duších jejich obyvatel. Formálně jednotná země, byť Daytonskou dohodou rozdělená na tzv. Bosensko-charvátskou federaci a Republiku srbskou, přežívá jen díky protektorátu OSN a mezinárodním jednotkám SFOR, které zde budou muset ještě dlouho zůstat.

Důsledky krvavého rozpadu Jugoslávie na sobě pocítila i **Makedonie**, byť její cesta z federace byla nejméně bolestná, i když provázená jinými protivenstvími (neochota Řecka uznat Makedonii jakož i vůbec existenci makedonského národa). Ani ona se, vzhledem ke svému etnickému složení, nevyhnula drobné válce s albánskými vzbouřenci, podporovanými krajany z Kosova a toužícími, podobně jako oni, po změně statu quo a teritoriální autonomii. Ta by ovšem, v případě Makedonie, byla jen prvním krokem k rozdělení státu. Přestože je konflikt zatím zažehnan, nelze jej do budoucna vyloučit, tím spíše, že oblast západní Makedonie se postupně stává etnicky čistě albánskou.

I to jsou důvody, proč se balkánské nástupnické státy bývalé Jugoslávie, snad s výjimkou Charvátska, jen stěží mohou v nejbližší době dočkat alespoň jednání o připojení k EU. Při řešení jejich vnitropolitických, hospodářských, ale i zahraničněpolitických problémů jim proto musíme být o to více nápomocni.

Základní monografická literatura v češtině:

RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*. Praha 2000.

RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Makedonie*. Praha 2002.

ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan – *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998.

PIRJEVEC, Jože: *Jugoslávie 1918—1992*. Praha 2000.

Češi a Jihoslované v minulosti. Praha 1975.

WEITHMANN, Michael W.: *Balkán. 2000 let mezi východem a západem*. Praha 1996.

DVORNÍK, František: *Byzantské misie u Slovanů*. Praha 1970.

HAVLÍK, Lubomír E.: *Slovanské státní útvary raného středověku*. Praha 1987.

SLOVANÉ A NÁRODNOSTNÍ MENŠINY

LUDVÍK ŠTĚPÁN

Slovanský svět se neliší od ostatního – většinou jeho jednotlivá státní společenství nevytvářejí monolitní národy, nýbrž většinové národy a národnostní menšiny. Asi nejbližší k multikulturnosti mají jihoslovanské státy (po integrační snaze v bývalé Jugoslávii a nyní vyznívající z rázných dezintegračních zásahů v jejich nástupnických státech), výrazné menšiny jsou i ve východoslovanských zemích (mj. v důsledku historického vývoje a také stalinské národnostní politiky).

U *jižních Slovanů* jde zejména o otázky mezislovanské, ale také turecké ingerence do vývoje jednotlivých národů. Tak např. v **Bulharsku** žije asi deset procent Turků a čtyři procenta Romů, v **Chorvatsku** desetiprocentní menšiny tvoří hlavně Srbové, Maďaři a Italové (v Istrii), ve **Slovinsku** nepočtené menšiny vytvářejí Srbové a Chorvati, ale také Maďaři a Italové. Ve státní koexistenci **Srbska a Černé Hory** tvoří v oblasti Vojvodiny menšiny Maďaři, Slováci a Rusíni, v oblasti Srbska v tzv. Sandžaku existuje náboženská muslimská menšina a na jihu menšina albánská, v Černé Hoře pak početné menšiny Albánců a Muslimů a nevýrazná menšina srbská. V **Bosně a Hercegovině** spolu žijí Srbové, Chorvati a dominantní neslovanští muslimové.

U *východních Slovanů* jde o problémy buď neslovanské, nebo vnitroslovanské: u Rusů hlavně vlivem asijských národů, u Ukrajinců a Bělorusů o překonávání ruské dominance a problémy slovanských menšin. Tak v **Ruské federaci** tvoří sice Rusové naprostou většinu, ale tu doplňuje přes sto národních a národnostních menšin, z nichž nejpočetnější jsou Tataři, Ukrajinci, Čuvaši a Baškirové. Na **Ukrajíně** je dvaadvacetiprocentní menšina Rusů, a dále tam žijí Rusíni, Krymští Tataři, Maďaři, Poláci a Rumuni. V **Bělorusku** existují kromě dvanáctiprocentní menšiny ruské také menšiny další, mj. ukrajinská a polská.

Ani u *západních Slovanů* není národnostní situace jednoduchá. Některé slovanské národy koexistují s menšinami slovanskými i jinými (Češi, Poláci, Slováci), další jsou menšinami v rámci národů slovanských (Kašubové v Polsku) či neslovanských (Lužičtí Srbové v rámci germánského Německa s mnoha dalšími menšinami). Konkrétně v **České republice** jsou největší menšinou Slováci (asi 315 000 obyvatel), Romové (145 000), Poláci (60 000), Maďaři (20 000) a dále Rusové, Ukrajinci, Rusíni, Bulhaři, Chorvati, Řekové a jiná etnika (mj. Vietnamci, Číňané, Arabové ad.). Na **Slovensku** existuje asi desetiprocentní menšina maďarská a dále romská (zhruba dvě procenta obyvatel), ruská, ukrajinská, rusínská a nevýrazné menšiny česká, polská a německá. V **Polsku** jsou menšiny málopočetné – nejvíce zastoupeny jsou ruská, ukrajinská a německá, v rámci státu pak existuje národ Kašubů s vlastním jazykem, ale s přímou návazností na polské podloží. A konečně jediný slovan-

ský národ – **Lužičtí Srbové** – existuje v rámci neslovanské Spolkové republiky Německo, navíc v rámci státu, v němž žijí další cizinci: devět procent tvoří hlavně příchozí z Turecka, bývalé Jugoslávie, Itálie, Řecka a Polska.

Nám asi nejbližší jsou otázky národnostních menšin v České republice, nejzajímavější jsou pak existenční a kulturní problémy Lužických Srbů a Kašubů. Podívejme se tedy na ně blíže.

Největší menšinu v České republice, *slovenskou*, takto chápe spíše mladá generace, pro starší to byl po desetiletí partnerský národ se společnou historií a obdobným vývojem, později navíc v jednom, československém státě. Situace se změnila po rozdělení Československa v roce 1992, kdy se mnohdy zpětrhaly kulturní a literární vztahy, které se nyní jen pomalu obnovují. Např. slovakistika existuje na Karlově univerzitě v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně, v Praze působí Slovenský kulturní institut, pořádají se společné akce (literární, divadelní, filmové, kulturní atd.), ale povědomí jednoho národa o druhém je oproti stavu před rokem 1992 o hodně slabší. Nicméně malá geografická vzdálenost a dostupnost informací a kulturních realit je pro slovenskou menšinu v České republice výhodou – v podstatě si nemusí (kromě společenských krajanských sdružení) vytvářet náhradní instituce pro uspokojování národnostních potřeb.

Poněkud jiná je situace u minority *romské*, která nemá zázemí v žádném státě a vytváří si tedy vlastní regionální společenství s vlastní kulturou (to platí i o Romech na Slovensku). V ČR pracuje *Romská občanská iniciativa*, romština se studuje na některých vysokých školách (Praha, Olomouc, Brno, České Budějovice, Ústí nad Labem), v Praze existuje specifický seminář romistiky, v Brně také *Muzeum romské kultury*, vycházejí romské časopisy. Např. romská literatura, i když je psaná romsky, vychází většinou dvojjazyčně (tedy navíc česky nebo slovensky). Od šedesátých let tiskli romští spisovatelé v různých bulletiních (např. **T. Fabiánová, F. Demeter, A. Giňa**), ovšem převážně ve slovenštině. První publikace v romštině se objevily v roce 1979 v básnickém almanachu *Romane gil'a / Romské písně – B. Daniela, F. Demetera, V. Fabiána, T. Fabiánové, E. Lackové a O. Pešty*. A v osmdesátých letech vyšla sbírka romských přísloví a sbírka romských hádanek a anekdot.

Teprve po roce 1989 však vzniklo *Sdružení romských autorů* a také romská nakladatelství, která vydávají (většinou dvojjazyčně, v romštině a češtině) původní i přeložené práce. Tak se objevily mj. původní knihy **M. Reznarové, A. Rusenka, G. Demetera, Š. Červeňáka, I. Ferkové** nebo **H. Demeterové** a překlady prací **E. Lackové** nebo **T. Fabiánové**. Do romštiny také byly přelo-

ženy některé příběhy *Starého zákona* a *Evangelium podle svatého Jana*. Knihy v té době začali publikovat i autoři narození po druhé světové válce, mj. **V. Oláh**, **E. Cina**, **V. Fabián** nebo **J. Horváth**.

Odlíšnou situaci žila a žije *polská* menšina v ČR. Na rozdíl od romské je soustředěná převážně do jednoho regionu u hranic s Polskem na severu Moravy a ve Slezsku (omezené komunity žijí rovněž jinde – např. v Praze, kde má menšina *Polský klub* a vydává časopis *Kurier Praski*, nebo v Brně, kde také působí agilní *Polský klub*). I když Poláci mají blízký dotyk s vlastní, přesto mají potřebu vlastních institucí a iniciativ. V tzv. Zaolší, tedy v regionu po české straně řeky Olše, existuje už od roku 1947 *Polský kulturně-osvětový svaz* se sídlem v Českém Těšíně, který má síť asi devadesáti místních poboček, při nichž působí řada kulturních souborů a různé sekce. Od roku 1945 vychází v polštině deník *Głos Ludu*, dlouhou dobu i měsíčník *Zwrot*, dětské časopisy a *Slezský kalendář*, populární je profesionální polská scéna Těšínského divadla a loutkové divadlo *Bajka*.

Polsky psaná literatura se z utilitárních úkolů vymaňovala až v šedesátých letech 20. století, kdy začal publikovat **H. Jasiczek**, kdy do literatury vstoupila generace, jež se představila v almanachu *Pierwszy lot* – **W. A. Berger**, **A. Dostal**, **W. Przewczek**, **W. Sikora** a další, a kdy v Trinci začala pracovat literární skupina *Grupa Literacka 63* (mj. v ní působili či působí **J. Gaudyn**, **G. Palowski**, **J. Pyszko**, **G. Sajdok**). Poněkud jiný start a také strategii měla generace mladší, která v roce 1976 vydala sbírku veršů *Światłocienie* (básníci **K. Kaszper**, **T. Wantula** a **J. D. Zolich**) a k nimž patří i prozaik **K. Jaworski**, a generace autorů ještě mladších, např. těch, kteří se představili v almanachu *Spotkanie* koncem osmdesátých let a mají za sebou již několik samostatných knížek (**R. Putzlacher-Buchtová**, **L. Przewczek**, **L. Przewczek-Waszkowa**), anebo těch, kteří publikovali v roce 1990 v antologii *Z biegiem Olzy*, či někdejších studentů polských gymnázií, jejichž práce známe z almanachu *Budka psa Burka* (1994). Specifikou polsky psané literatury na Zaolší je tzv. lidová tvorba – např. **W. Młynka**, **A. Filipek**, **E. Milerské** a **A. Kupiec**.

Zcela jiné problémy má malý slovanský národ, žijící na západní výspě slovanského světa, dlouhodobě obklopen německým živlem, tedy *Lužičtí Srbové*, výrazná minorita ve Spolkové republice Německo – dnes je jich asi 60 000 a jsou i menšinou ve své původní vlasti. V ní, tedy v Horní a Dolní Lužici, žijí od 6. století, v současné době na území kolem řeky Sprévy, s centry v Budyšině (Bautzen) a Chotěbuzi (Cottbus). I když hovoříme o jednom jazyce a literatuře, ve skutečnosti jde o dva spisovné jazyky (a tedy i literatury) – hornolužickou a dolnolužickou srbštinu – a o přechodné dialekty (jimi se hovoří na území mezi oběma oblastmi). Historicky existuje několik období, kdy Lužičtí Srbové museli bojovat za svou národní svébytnost a kdy vzdorovali silným tlakům (např. fransko-germánských kmenů v 10. a 11. století, později pruského státu a hitlerovské moci).

I když většina lidí v Lužici je dnes bilingvních, stále se tam udržují staré zvyky a obyčeje, ve svátky a o slavnostech se nosí národní kroje, existují katolické i evangelické spolky a instituce, vycházejí noviny, časopisy a knihy, v Lipsku je na univerzitě sorabistika. Počátky

lužickosrbšského písemnictví sahají do 16. století, k latinské tvorbě **Jana Raka** (Johannes Rhagius) a k překladu *Nového zákona* do dolnolužické srbštiny **Mikławše Jakubici**. Vlastní lužickosrbšská literatura se začíná rozvíjet od 18. století. Napomohly k tomu vznik srbšské společnosti při protestantském duchovním učilišti v Lipsku a katolického tzv. Lužického semináře v Praze (tvorba kazatelská, písňová, básnická), ale rovněž práce lidových písmáků – z autorů vynikli mj. **J. B. Rychtař** či **H. B. Šerach**. Literaturu od přelomu 18. a 19. století ovlivňovalo vydávání národního tisku a také národní uvědomění, vydatně podporované českými obrozenci (např. díla **J. P. Jordana**, **K. B. Pfula**, ale zejména **H. Zejlera**).

Mladolužická epocha v srbskolučické literatuře začíná vystoupením **J. Barta-Čišinského** v roce 1884, který ji osobitou poetikou na evropské úrovni dovedl na práh modernismu. V jeho úsilí pak pokračovali např. **A. Muka**, **M. Kosyk**, **J. Winger**, **M. Andricki**, **M. Nawka**, **H. Jordan** a další. Mezi meziválečnými tvůrci vynikli především s Prahou spojený básník a dramatik **J. Nowak**, dále **J. Lajnert**, **J. Lorenc-Zalěski** (ten se zasloužil o rozkvet prózy) či všestranná básnička **M. Witkojc**. Negativně poznamenal srbskolučickou literaturu fašismus, který se snažil zničit vše neněmecké. O to větší vzepětí následovalo po válce, kdy opět vycházel národní tisk, došlo i k založení stálého srbšského divadla, vznikl etnografický ústav v Budyšině a Lužický ústav na lipské univerzitě (do té doby se sorabistka od meziválečné doby pěstovala na pražské Karlově univerzitě) a od konce padesátých let začíná nakladatelství *Domowina* vydávat knihy. V literatuře sice na čas převládl socialistický realismus (lužickosrbšská území se nacházela v tehdejší NDR), ale v šedesátých letech se vývoj ubíral už jiným směrem, zejména díky pracím **K. Lorence**, **M. Mlynkové**, **J. Kocha**, **A. Stachowé**, **B. Dyrlicha** či **P. Malinka**. Na ně pak navázali autoři dalších generací (**B. Budar**, **A. Nawka**, **M. Dyrlichová**, **P. Wjeňka** ad.).

Zcela novou kapitolou je vývoj lužickosrbšské literatury a kultury po roce 1989 ve znovu sjednocené Německé spolkové republice, kdy obě země (Sasko a Brandenbursko) národní hnutí podporují, i když se skromnějšími finančními prostředky, takže nadále vycházejí srbšské noviny, časopisy i knihy a konají se tradiční kulturní a náboženské (katolické i protestantské) akce. Za zmínku rovněž stojí podpora západoslovanských zemí, hlavně České republiky a Polska, byť nyní spíše na úrovni odborné (univerzit a vědeckých ústavů) a občanských iniciativ.

Nejmenším západoslovanským národem, menšinou ve většinovém Polsku jsou *Kašubové*, potomci pomořských Slovanů, kteří obývali prostor mezi dolními toky Visly a Odry a dnes žijí na malém území západně od Gdaňsku. Lingvisté se dodnes přou, zda je kašubština specifickým dialektem polštiny, nebo svébytným jazykem – v poslední době, kdy ve sjednocené Evropě nabývají na významu regiony, se veřejnost přiklání k národní samostatnosti Kašubů v rámci polského státního celku (samozřejmostí je bilingvnost obyvatel). Stejně jako Lužičtí Srbové i Kašubové museli v minulosti bojovat proti germanizaci, zejména v obdobích vlády křižáků a pruského záboru v 19. století.

Prvními písemnými památkami do polštiny nasycené kašubskými dialektismy jsou překlady *Duchovních písní* (pastor **Sz. Krofey**), Luterova *Malého katechismu* a žaltáře z němčiny v 16. a 17. století (pastor **M. Mostnik**). Kašubskou řečí, kulturou a lidovou tvorbou se badatelé začali zabývat od 19. století, kdy také pod vlivem romantických a slavjanofilských ideálů začali psát první tvůrci v kašubštině. Prvním byl **F. Ceynowa**, který články a brožurami bránil kašubskou svěbytnost proti Pruskem vedené germanizaci a rovněž popsal zvyky své rodné vesnice. Jeho nástupcem se stal **H. Derdowski**, který koncem 19. století kromě řady článků a rozprav mj. vydal sbírku kašubských přísloví a populární lidový epos *O Panu Czorlińcim...*, který širší veřejnosti objevil dosud téměř neznámý národ v rámci Polska a přinesl barvitý obraz života regionu.

Pod vlivem těchto dvou autorů začali pak na počátku 20. století tvořit spisovatelé mladší, např. **A. Majkowski**, autor humoristicko-satirických prací, sbírky veršů, která ukázala cestu jeho následovníkům, a zajímavého, prvního kašubského románu. Pod Majkowského vedením se rozvinulo tzv. *mladokašubské hnutí* (s heslem Co je kašubské, to je polské), v němž se angažovali jak spisovatelé (mj. **L. Heyke**, **J. Karnowski**, **F. Sędzicki**), tak etnografové, folkloristé a kulturní činitelé. Přineslo to nejen obrození kašubského lidového umění, ale i založení prvních muzeí a také básně zobrazující tragický život malého národa pod pruským zábořem (Heyke, Karnowski, Sędzicki).

Meziválečné období přineslo i původní divadelní hry pro kašubská amatérská divadla v městech a na vesnicích a začala vycházet kašubská vědecká a literární příloha pomořských novin a později samostatný časopis. Z kašubského folklóru čerpali jak básníci (píšíci i historické poemy), tak prozaici – např. **L. Roppel**, který vydal obširnou sbírku povídek *Na jantarovém břehu* (1939) a dramatici (**B. Sychta**). K tradici se v té době vraceli rovněž mladí spisovatelé z tzv. *Kašubského sdružení* (vydávali stejnojmenný časopis s literární přílohou), např. **J. Rompski** nebo **J. Trepczyk**, a tvůrci lidové (mj. **O. Karaszny**, **J. Klebba**, **P. Miotk** nebo **W. Rogala**). Přehled kašubské literatury do roku 1939 nastínila publikace **A. Bukowského** *Regionalizm kaszubski* (1950).

Po druhé světové válce se kašubská kultura a tvorba výrazně rozvíjela. Vzniklo muzeum kašubského písemnictví a další instituce, *Kašubské lidové divadlo* a národní časopisy, objevila se řada odborných studií, v šedesátých letech pak zvláštní kašubská edice v nakladatelství *Wydawnictwo Morskie*. V té době vyšly i sedmidílný *Slovník kašubských nářečí na pozadí lidové kultury* kněze **B. Sychty**, slovník kašubsko-polský a polsko-kašubský (**Labuda**, **Trepczyk**), sjednocené zásady kašubského pravopisu a *Kašubská gramatika* (**Breza**, **Treder**). Ke slovu přišly další generace tvůrců, např. **J. Ceynowa**, **K. Derc**, **A. Dominik**, **S. Okoń**, **A. Peiper** ad., kteří vydali svoje knihy, objevily se antologie kašubské literatury (i v zahraničí), vyšly také nové překlady biblických a liturgických textů.

Výběrová bibliografie

- Bolduan, T.: Nowy bedekr kaszubski, Gdańsk 1997.
 Bukowski, A.: Regionalizm kaszubski, Poznań 1950.
 Drzeżdżon, J.: Współczesna literatura kaszubska 1945-1980, Warszawa 1986.
 Frinta, A.: Lužičtí Srbové a jejich písemnictví, Praha 1955.
 Neureiter, F.: Historia literatury kaszubskiej, Gdańsk 1982.
 Horváthová, J.: Základní informace o dějinách a kultuře Romů, Praha 1998.
 Horváthová, J.: Kapitoly z dějin Romů, Praha 2002.
 Jasiński, Z.: Mały leksykon nadolziański, Poznań 1990.
 Kultura Zaolzia 1920-1990. Od regionalizmu do uniwersalizmu, Cieszyn 1992.
 Leksykon jako koncepcja badań nad zbiorowością polonijną w Czechosłowacji, 1986.
 Leksykon PZKO, ZG PZKO, Czeski Cieszyn 1997.
 Národy, národnosti a etnické skupiny v demokratickej spoločnosti, Bratislava – Praha 1991.
 Nečas, C.: Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti, Brno 1992.
 Ottova všeobecná encyklopedie A-L, M-Ž, Praha 2003.
 Páta, J.: Úvod do studia lužickosrbského písemnictví, Praha 1925.
 Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej (red. M. Bobrownicka), Kraków 1996.
 V bratskej dôvere. Dvadsaťpäť rokov vzájomnosti českej a slovenskej kultúry v Prahe v rokoch 1969-1993, Praha 1994.
 Zderzenia i przenikanie kultur na pograniczach, Poznań 1989.

POLITIKA ZEMÍ SLOVANSKÉHO AREÁLU

IVO POSPÍŠIL

- 1) Vývoj politického uspořádání zemí slovanského areálu: včera a dnes
- 2) Politická situace - politické systémy - mezinárodní situace a země slovanského areálu
- 3) Úloha východoslovanského areálu, úloha Ruské říše a SSSR
- 4) Období po roce 1945
- 5) Slovanská otázka, socialismus a komunismus
- 5) Slované a utváření tzv. sovětského bloku
- 6) Krizové jevy v slovanském areálu po roce 1945
- 7) Sovětská glasnost' a perestrojka a jejich úloha ve studené válce
- 8) Konec 20. století, rozpad sovětského bloku, zánik SSSR, střední Evropa a Balkán
- 9) Politický vývoj slovanského areálu v 90. letech 20. století a na počátku 21. století
- 10) Evropská unie a slovanský areál: diferenciaci a reintegraci
- 11) Náznačky nových trendů po rozšíření EU 1. 5. 2004

Zahraníční politika zemí slovanského areálu

Zdroj: Political Resources on the Net
<http://www.politicalresources.net>

1. Bělorusko

<http://www.politicalresources.net/belarus2.htm>
<http://www.mfa.gov.by/eng/index.php?id=1&d=policy>
<http://www.mfa.gov.by/rus/index.php?id=1&d=policy>

2. Bosna a Hercegovina

<http://www.politicalresources.net/bosnia3.htm>
<http://www.mvp.gov.ba/>
http://www.mvp.gov.ba/index_eng.htm

3. Bulharsko

<http://www.politicalresources.net/bulgaria3.htm>
<http://www.mfa.government.bg/>
http://www.mfa.government.bg/index_en.html

4. Česká republika

<http://www.czechembassy.org/wwwo/mzv/default.asp?ido=218&idj=1&amb=1&ikony=True&trid=3&prsl=True&poc1=5>

5. Chorvatsko

<http://www.politicalresources.net/croatia3.htm>
<http://www.mvp.hr/eng/1-1-vanjska-politika.htm>
<http://www.mvp.hr/eng/1-2-bilateralni.htm>
<http://www.mvp.hr/eng/1-3-multilateralni.htm>
<http://www.mvp.hr/eng/1-4-medunarodni-ugovori.htm>

6. Makedonie

<http://www.politicalresources.net/mk3.htm>
<http://www.mnr.gov.mk/>

7. Polsko

<http://www.politicalresources.net/poland3.htm>
<http://www.msz.gov.pl/start.html?PHPSESSID=80f299793492a5e9f9b3df9bdde11d54>
<http://www.msz.gov.pl/start.php?page=1000000001>

8. Rusko

<http://www.politicalresources.net/russia3.htm>
<http://www.rian.ru/yakovenko/>
<http://www.mid.ru/>
http://www.ln.mid.ru/bul_newsitem.nsf/kartaflat/02

9. Srbsko a Černá Hora (Jugoslávie)

<http://www.politicalresources.net/serbia-montenegro3.htm>
<http://www.smip.sv.gov.yu/Srpski/Foreinframe.htm>
<http://www.smip.sv.gov.yu/Foreinframe.htm>

10. Slovensko

<http://www.politicalresources.net/slovakia3.htm>
<http://www.foreign.gov.sk/>
<http://www.foreign.gov.sk/En/index.html>

11. Slovinsko

<http://www.politicalresources.net/slovenia3.htm>
<http://www.sigov.si/mzz/index.html>
<http://www.sigov.si/mzz/ang/>

12. Ukrajina

<http://www.politicalresources.net/ukraine3.htm>
<http://www.mfa.gov.ua/diplomacy/>
<http://www.mfa.gov.ua/eng/diplomacy/>
<http://www.mfa.gov.ua/eng/diplomacy/?tradition>

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE K EVROPĚ A EVROPSKÉ UNII

- Adamová, K.: K historii evropského federalismu. Karolinum, Praha 1997.
- Allen, D.: Competition Policy. In Wallace, H., Wallace, W. (eds.), *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 157-183.
- Amsterdamská smlouva: Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1999.
- Anderson, J.: *German Unification and the Union of Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Apel, E.: *European Monetary Integration 1958-2002*. Routledge, London 1998.
- Archer, C.: *Organizing Western Europe*. Edward Arnold, London 1990.
- Armstrong, H.: Community Regional Policy. In Lodge, J. (ed.), *The European Community and the Challenge of the Future*. St. Martin's Press, New York 1993, p. 131-151.
- Avery, G., Cameron, F.: *The Enlargement of the European Union*. Shefeld Academic Press, Sheffield 2001.
- Axford, B., Huggins, R.: Towards a Post-National Polity. In Smith, D., Wright, S. (eds.), *Whose Europe?* Blackwell, Oxford 1999, p. 173-206.
- Baimbridge, M., Darcy, D.: European Electoral Systems and Disproportionality. In: Lodge, J. (ed.), *The 1999 Elections to the European Parliament*. Palgrave, Houndmills 2001, p. 252-262.
- Banchoff, T., Smith, M. P. (eds.): *Legitimacy and the European Union*. Routledge, London 1999.
- Barbé, E., Izquierdo, F.: Present and Future of Joint Actions for the Mediterranean Region. In: Holland, M. (ed.), *Common Foreign and Security Policy*. Pinter, London 1997, p. 120-135.
- Bardi, L.: Transnational Trends. In: Steunenberg, B., Thomassen, J. (eds.), *The European Parliament*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2002, p. 63-83.
- Barták, K.: Průvodce Evropskou unií. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha 2000.
- Bédarida, F.: France and Europe. From Yesterday to Today. In: Mommsen, W. J. (ed.): *The Long Way to Europe*. Edition Q, Chicago 1994, s. 32-47.
- Berthold, N., Hilpert, J.: Wettbewerbspolitik, Industriepolitik und Handelspolitik in der EU. In: Ohr, Renate (Hrsg.), *Europäische Integration*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart/ Berlin/Köln 1996, s. 77-109.
- Beyme, K. von: Die Renaissance der Integrationstheorie: Zentripetale Kräfte und funktionale Sachzwänge in der Maastricht-Runde der Europäischen Einigung. In Eichener, V., Voelzkow, H. (Hrsg.), *Europäische Integration und verbandliche Interessenvermittlung*. Metropolis Verlag, Marburg 1994, s. 27-43.
- Bílý, J.: Estonsko na vytožené cestě zpět do Evropy. Směr Evropské unie, příloha Mezinárodní politiky č.10/2000, s.22-23.
- Boer, M. den: Justice and Home Affairs. In Wallace, H., Wallace, W. (eds.), *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 389-409.
- Bonvicini, G.: Making European Foreign Policy Work. In Westlake, M. (ed.), *The European Union Beyond Amsterdam*. Routledge, London 1998, p. 61-75.
- Branner, H.: Small State on the Sidelines: Denmark and the Question of European Political Intergration. In: Wilkes, G. (ed.): *Britain's Failure to Enter the European Community, 1961-63: the Enlargement Negotiations and Crises in European, Atlantic and Commonwealth Relation*. Frank Cass, London/Portland 1997, s.144-163.
- Búrca, G. de, Scott, J. (eds.): *Constitutional Change in the EU*. Hart Publishing, Oxford/Portland 2000.
- Burgess, M.: *Federalism and European Union*. Routledge, London 1998.
- Busch, K.: Spill-over-Dynamik und Spill-back-Potential in der europäischen Währungsintegration - ein Beitrag zur Integrationstheorie. In Jachtenfuchs, M., Kohler-Koch, B. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Leske+Budrich, Opladen 1996, s. 281-312.
- Busch, K.: Wirtschaft und Währung. In: In Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union*. Lexikon der Politik (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 292-299.
- Butler, F.: The EC's Common Agricultural Policy (CAP). In Lodge, J. (ed.): *The European Community and the Challenge of the Future*. St. Martin's Press, New York 1993, p. 112-130.
- Castronovo, V.: Italian Europeanism in the Twentieth Century. In Mommsen, W. J. (ed.): *The Long Way to Europe*. Edition Q, Chicago 1994, s. 85-104.
- Cecchini, P.: *Europa '92. Nomos*, Baden-Baden 1988.
- Cini, M.: *The European Commission*. Manchester University Press, Manchester 1996.
- Cini, M.: *The European Commission: Leadership, Organisation and Culture in the EU Administration*. Manchester University Press, Manchester/New York 1996.
- Cisaf, O.: Teorie mezinárodních vztahů a evropská studia. Politologický časopis, č. I/2002, roč. IX, s. 50-57.
- Coffey, J. I.: WEU After the Second Maastricht. In: Laurent, P.-H., Maresceau, M. (eds.): *The State of the European Union. Deepening and Widening*. Lynne Rienner Publishers, Boulder/London 1998, p. 113-132.
- Coffey, P.: *The Future of Europe*. Edward Elgar, Aldershot 1995.
- Collignon, S. et al.: *Europe's Monetary Future*. Pinter, London 1994.

- Colman, D.: The Common Agricultural Policy. In: Artis, M., Nixon, F. (eds.): The Economics of the European Union. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 97-124.
- Corbett, R.: The European Parliament's Role in Closer EU Integration. Palgrave, Houndmills 2001.
- Cornish, P.: Joint Action, 'The Economic Aspects of Security' and the Regulation of Conventional Arms and Technology Exports from the EU. In: Holland, M. (ed.): Common Foreign and Security Policy. Pinter, London 1997, p. 73-91.
- Coudenhove-Kalergi, R. N.: Pan-Evropa. Panevropa, Praha 1993.
- Cram, L.: Integration Theory and the Study of the European Policy Process. In: Richardson, J. (ed.): European Union. Power and Policy-Making. Routledge, London 1996, p. 40-58.
- Cram, L.: Policy-Making in the European Union. Routledge, London 1999.
- Dalton, R. J., Eichenberg, R. C.: A People's Europe: Citizen Support for the 1992 Project and Beyond. In: Smith, D. L., Ray, J. L. (eds.): The 1992 Project and the Future of Integration in Europe. M. E. Sharpe, New York 1993, p. 73-91.
- Daltrop, A.: Politics and the European Community. Longman, London/New York 1986.
- Daltrop, A.: Politics and the European Community. Longman, London 1986.
- Dančák, B., Pospíšil, I., Rakovský, A.: Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska, Masarykova univerzita - Mezinárodní politologický ústav, Brno 1999.
- Debbasch, C.: Administrations nationales et intégration européenne. Centre de recherches administratives, D'Aix-Marseille 1987.
- Dinan, D.(ed.): Encyclopedia of the European Union. Macmillan, London 1998.
- Dinan, D.: Encyclopedia of the European Union. Macmillan Press, Houndmills 2000. Docksey, C., Williams, K.: The Commission and the Execution of Community Policy. In: Edwards, G., Spence, D. (eds.): The European Commission. Cartemill, London 1995, p. 117-145.
- Dinan, D.: Ever Closer Union. Palgrave, Houndmills 1994.
- Donat, M. von: To je summit. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997.
- Donnelly, M., Ritchie, E.: The College of Commissioners and their Cabinets. In: Edwards, G., Spence, D. (eds.): The European Commission. Cartemill, London 1995, p. 31-61.
- Dostálová, I.: Problémy integrace země Diový, Ekonom, č.37/1999, s.42-43.
- Drost, H.: What's What and Who's Who in Europe. Cassel, London 1995.
- Druláková, R.: Slovinská cesta do Evropy, Mezinárodní vztahy, č. 4/2000, s.85-91.
- Duff, A.: Britain and Europe. In Westlake, M. (ed.): The European Union beyond Amsterdam. Routledge, London 1998, p. 34-46.
- Dyson, K., Featherstone, K.: The Road to Maastricht. Oxford University Press, Oxford 1999. Edwards, G.: National Sovereignty vs Integration? In: Richardson, J. (ed.), European Union. Power and Policy-Making. Routledge, London 1996, p. 127-147.
- Edwards, G., Pijpers, A. (eds.): The Politics of European Treaty Reform. Pinter, London 1997.
- Edwards, G., Spence, D.: The Commission in Perspective. In: Edwards, G., Spence, D. (eds.): The European Commission. Cartemill, London 1995, p. 1-30.
- Eichener, V., Voelzkow, H. (Hrsg.): Europäische Integration und verbandliche Interessenvermittlung. Metropolis Verlag, Marburg 1994.
- Eichener, V.: Das Entscheidungssystem der Europäischen Union. Institutionelle Analyse und demokratietheoretische Bewertung. Leske+Budrich, Opladen 2000.
- Eichener, V.: Die Rückwirkung der europäischen Integration auf nationales Politikmuster, In: Jachtenfuchs, M., Kohler-Koch, B. (Hrsg.): Europäische Integration. Leske+Budrich, Opladen 1996, s. 249-280.
- En faktabok om moderaterna in Europa. Moderata samlingspartiet, Stockholm 1994.
- Engel, C.: Evropa regionů. In: Weidenfeld, W., Wessels, W. (eds.): Evropská unie od A do Z. Karolinum, Praha 1997, s. 93-96.
- Farrell, M.: Spain in the EU. Palgrave, Houndmills 2001.
- Featherstone, K., Infantis, K.(eds.): Greece in Changing Europe. Manchester University Press, Manchester/NewYork 1996.
- Fennel, R.: The Common Agricultural Policy. Oxford University Press, Oxford 1997.
- Fiala, P., Mareš, M. (eds.): Evropské politické strany. Masarykova univerzita, Brno 2001. Fiala, P., Pitrová, M. (eds.): Rozšiřování ES/EU. Masarykova univerzita, Brno 2001.
- Fielder, N.: The Origins of the Single Market. In Bornschieer, V (ed.): State-Building in Europe. Cambridge University Press, Cambridge 2000, p. 75-92.
- Finnish EC Opinion: Autumn EVA, Helsinki 1993.
- Finnish EU Opinions: Autumn. EVA, Helsinki 1994.
- Finnish EU Opinions: Spring. EVA, Helsinki 1994.
- Forsyth, M.: Unions of State: The Theory and Practice of Confederation. In O'Neill, M.: The Politics of European Integrations. A Reader. Routledge, London 1996, p. 237-241.
- Franklin, M.: European Elections and the European Voter. In Richardson, J. (ed.), European Union. Power and Policy-Making. Routledge, London 1996, p. 187-199.
- Fries, F.: Velké evropské rozpravy. HZ Editio, Praha 1998.
- Gahrton, P.:Frågor och svar om EU. Miljöpartiet De Gröna, Stockholm 1993.

- Galloway, D.: *The Treaty of Nice and Beyond*. Sheffield Academic Press, Sheffield 2001. George, S.: *Politics and Policy in the European Union*. Oxford University, Oxford 1996.
- George, S.: *Politics and Policy in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1996.
- Gerbet, P.: *La construction de l'Europe*. Imprimerie nationale Éditions, Paris 1994.
- Geremek, B.: *Polsko a spol. tváří v tvář nebezpečí marginalizace v Evropě*, *Mezinárodní politika*, č.12/1997, s.8-10.
- Giljam, M., Holmberg, S.: *Sveriges första Europaparlaments val*. Norstedts, Stockholm 1998.
- Ginsberg, R. H.: *The EU's CFSP: the Politics of Procedure*. In: Holland, M. (ed.): *Common Foreign and Security Policy*. Pinter, London 1997, p. 12-33.
- Goněč, V.: *Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938), II. (1938-1950)*. Masarykova univerzita, Brno 2000, 2001.
- Grabbe, H., Hughes, K.: *Enlarging the EU Eastwards*. Pinter, London 1998.
- Grabbe, H., Hughes, K.: *Enlarging the EU Eastwards*. Royal Institute of International Affairs, London 1998.
- Grahl, J.: *After Maastricht*. Lawrence and Wishart, London 1997.
- Grant, W.: *The Common Agricultural Policy*. Pilgrave, Houndmills 1997.
- Greenwood, J.: *Representing Interests in the European Union*. Macmillan Press, Houndmills 1997.
- Greenwood, S.: *Britain and European Cooperation since 1945*. Blackwell, Oxford 1992.
- Had, M., Pikna, B.: *Druhý a třetí pilíř Evropské unie. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001.
- Had, M., Urban, L.: *Evropská společenství. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 1997.
- Hallstein, W.: *Europe in the Making*. W.W. Norton & Company, New York 1972.
- Ham, P. van: *The EC, Eastern Europe and European Unity*. Pinter, London 1995.
- Ham, P. van: *The EU and WEU: From Cooperation to Common Defence?* In: Edwards, G., Pijpers, A. (eds.): *The Politics of European Treaty Reform*. Pinter, London 1997, p. 306-325. Harrop, J.: *Structural Funding and Employment in the European Union*. Edward Elgar, Cheltenham 1996.
- Hayes-Renshaw, F., Wallace, H.: *The Council of Ministers*. Macmillan Press, London 1997. Heffernau, R.: *Building the European Union*. In Bromley, S. (ed.): *Governing the European Union*. Sage Publications, London 2001, p. 27-52.
- Heidinger, F. et al.: *Introduction to the Law and Language of the European Union*. Orac, Wien 1994.
- Hesse, J. J., Wright, V. (eds.): *Federalizing Europe?* Oxford University Press, Oxford 2000. Hewitt, A.: *Development Assistance Policy and the ACP*. In Lodge, J. (ed.): *The European Community and the Challenge of the Future*. St. Martin's Press, New York 1993, p. 300-311.
- Hindley, B., Howe, M.: *Better Off Out*. The Institute of Economic Affairs, London 2001.
- Hix, S.: *The Political System of the European Union*. Palgrave, Houndmills 1999.
- Hoffmann, S.: *The European Process at Atlantic Cross Purposes*. In O'Neill, M., *The Politics of European Integrations. A Reader*. Routledge, London 1996, p. 213-216.
- Hooghe, L.: *The European Commission and the Integration of Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Hummer, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union nach dem Vertrag von Amsterdam*. Mainz, Wien 1998.
- Chrysochoou, D. N.: *Theorizing European Integration*. Sage publications, London 2001. Jachtenfuchs, M.: *Politikwissenschaftliche Europaforschung*. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union. Lexikon der Politik* (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 214-219.
- Jachtenfuchs, M., Kohler-Koch, B. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Leske+ Budrich, Opladen 1996.
- Jakš, J.: *Quo vadis Evropská unie*. ETC Publishing, Praha 1998.
- Johanson, K. M., Zervakis, P. (eds.): *European Political Parties between Cooperation and Integration*. Nomos, Baden-Baden 2002.
- Kaniok, P.: *Čtvrté rozšíření: Rakousko, Finsko, Švédsko*. In: Fiala, P., Pitrová, M. (eds.): *Rozšiřování ES/EU*. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 88-107.
- Katz, R. S., Wessels, B.: *Parliaments and Democracy in Europe in the Era of the Euro*. In: Katz, R. S., Wessels, B. (eds.): *The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration*. Oxford University Press, Oxford 1999, p. 231-247.
- Kenen, P. B.: *Economic and Monetary Union in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Kintis, A. G.: *The EU's Foreign Policy and the War in Former Yugoslavia*. In: Holland, M. (ed.): *Common Foreign and Security Policy*. Pinter, London 1997, p. 148-173.
- Klausen, K. K., Goldsmith, M. J. F.: *Conclusion: Local Government and the European Union*. In: Goldsmith, M. J. F., Klausen, K. K. (eds.): *European Integration and Local Government*. Edward Elgar, Cheltenham 1997, p. 237-254.
- Kohler-Koch, B., Schmidberger, M.: *Integrationstheorien*. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union. Lexikon der Politik* (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 152-161.
- Krutílek, O.: *Třetí rozšíření: Španělsko, Portugalsko*. In: Fiala, P., Pitrová, M. (eds.): *Rozšiřování ES/EU*. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 67-87.
- Kubát, M. (ed.): *Výhodní rozšíření Evropské unie*. Masarykova univerzita, Brno 2001. Kurzer, P.: *The European Community and the Postwar Settlement*. In: Smith, D. L., Ray, J. L. (eds.): *The 1992 Project and the Future of Integration in Europe*. M. E. Sharpe, New York 1993, p. 126-142.
- Laffan, B.: *Finance and Budgetary Processes in the European Union*. In: Bromley, S. (ed.): *Governing the European Union*. Sage Publications, London 2001, p. 191-220.

- Laffan, B.: *Integration And Cooperation in Europe*. Routledge, London/New York 1993.
- Lang, K.: *Polská šance a rizika. Směr Evropské unie, příloha Mezinárodní politiky, č. 8/2000, s. 22-23.*
- Lange, P.: *The Politics of the Social Dimension*. In: Sbragia, A. M. (ed.), *Euro-Politics*. The Brookings Institution, Washington 1992, p. 225-256.
- Laursen, F., Vanhoonacker, S. (eds.): *The Intergovernmental Conference on Political Union*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1992.
- Laursen, F., Vanhoonacker, S. (eds.): *The Ratification of the Maastricht Treaty*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1994.
- Leibfried, S., Pierson, P.: *Social Policy*. In: Wallace, H., Wallace, W. (eds.): *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 185-207.
- Leslie, P.: *Abuses of Asymmetry: Privilege and Exclusion*. In: Neunreither, K., Wiener, A. (eds.): *European Integration After Amsterdam*. Oxford University Press, Oxford 2000, p. 192-217.
- Levitt, M., Lord, C.: *The Political Economy of Monetary Union*. Macmillan Press, Houndmills 2000.
- Lintner, V., Mazey, S.: *The European Community: Economic and Political Aspects*. MacGraw-Hill, London 1991.
- Lippert, B., Hughes, K. et al.: *British and German Interests in EU Enlargement*. Continuum, London/ New York 2001.
- Lippertová, B.: *Strategické otázky rozšiřování Evropské unie na východ po lucemburském summitu. Mezinárodní vztahy, č.2/1998, s.17-27.*
- Lister, M.: *The European Union and the South*. Routledge, London 1997.
- Lodge, J.: *Internal Security and Judicial Cooperation*. In: Lodge, J. (ed.); *The European Community and the Challenge of the Future*. St. Martin's Press, New York 1993, p. 315-339. Lodge, J. (ed.): *The 1999 Elections to the European Parliament*. Palgrave, Houndmills 2001.
- Lord, C.: *Democracy and Democratization in the European Union*. In: Bromley, S. (ed.): *Governing the European Union*. Sage Publications, London 2001, p. 165-190.
- Loth, W.: *The Germans and the European Unification*. In: Mommsen, W. J. (ed.): *The Long Way to Europe*. Edition Q, Chicago 1994, s. 48-69.
- Louis, J.-V.: *The Rule of Law*. In: Westlake, M. (ed.): *The European Union Beyond Amsterdam*. Routledge, London 1998, p. 99-115.
- Luňák, P.: *Západ*. Libri, Praha 1997.
- Lundestad, G.: „*Empire*“ by Integration. Oxford University Press, Oxford 1998.
- Lyons, C.: *The Limits of European Union Citizenship*. In: Bankowski, Z., Scott, A. (eds.): *The European Union and Its Order*. Blackwell, Oxford 2000, p. 149-167.
- Macků, V., Šafaříková, V.: *Řecko, Španělsko na okraji? Mezinárodní politika, č 11,12/1992, s. 26-28.*
- MacMullen, A.: *European Commissioners: National Routes to a European Elite*. In: Nugent, N. (ed.): *At the Heart of the Union*. Macmillan Press, Houndmills 2000, p. 28-50.
- Maher, D. J.: *The Tortuous Path: The Course of Ireland's Entry into the EEC 1948-73*. Institute of Public Administration, Dublin 1986.
- Majone, G.: *Redistributive und sozialregulative Politik*. In: Jachtenfuchs, M., Kohler-Koch, B. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Leske+Budrich, Opladen 1996, s. 225-248.
- Malá encyklopedie Evropské unie. *Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997.*
- Malterre, J.F.-Pradeau, C.: *L'Union européenne en fiches*. Bréal, Rosny 1997.
- Marjolin, R.: *Architect of European Unity: Memoirs 1911-86*. Weidenfeld & Nicolson, London 1989.
- Marks, G., Wilson, C.: *National Parties and the Contestation of Europe*. In: Banchoff, T., Smith, M. P. (eds.): *Legitimacy and the European Union*. Routledge, London 1999, p. 113-133.
- Marks, G.: *Structural Policy in the European Community*. In: Sbragia, A. M. (ed.): *Euro-Politics*. The Brookings Institution, Washington 1992, p. 191-224.
- Martin, S.: *Competition Policy*. In: Artis, M., Nixon, F. (eds.): *The Economics of the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 125-142.
- Mayhew, A.: *Recreating Europe - The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Mayhew, A.: *Recreating Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Mayne: *Schuman, De Gasperi, Spaak - průkopníci sjednocené Evropy*. In: Bond, M., Smith, J., Wallace, W. (eds.): *Význační Evropané. Evropský literární klub, Praha 1998, s. 49-79.*
- Mazey, S., Richardson, J. (eds.): *Lobbying in the European Community*. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Mazey, S., Richardson, J.: *Introduction: Transference of Power, Decision Rules, and Rules of the Game*. In: Mazey, S., Richardson, J. (eds.), *Lobbying in the European Community*. Oxford University Press, Oxford 2000, p. 3-26.
- Mazzucelli, C.: *France and Germany at Maastricht*. Garland Publishing, New York 1997.
- McAllister, R.: *From EC to EU*. Routledge, London 1997.
- McCormick, J.: *Environmental Policy: Deepen or Widen?* In: Laurent, P.-H., Maresceau, M. (eds.), *The State of the European Union. Deepening and Widening*. Lynne Rienner Publishers, Boulder/London 1998, p. 191-206.
- McCormick, J.: *Environmental Policy in the European Union*. Palgrave, Houndmills 2001.

- McCormick, J.: *The European Union. Politics and Policies*. Westview Press, Boulder/Oxford 1996.
- Miller, D. (ed.): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1995.
- Mitrany, D.: *The Prospect of Integration: Federal or Functional*. In: O'Neill, M., *The Politics of European Integrations. A Reader*. Routledge, London 1996, p. 187-191.
- Monar, J.: *European Union - Justice and Home Affairs*. In: Edwards, G., Pijpers, A. (eds.), *The Politics of European Treaty Reform*. Pinter, London 1997a, p. 326-339.
- Monar, J.: *The Financial Dimension of the CFSP*. In: Holland, M. (ed.), *Common Foreign and Security Policy*. Pinter, London 1997b, p. 34-51.
- Moore, L.: *Developments in Trade and Trade Policy*. In: Artis, M., Nixon, F. (eds.), *The Economics of the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2001a, p. 271-289.
- Moore, L.: *The Economic Analysis of Preferential Trading Areas*. In: Artis, M., Nixon, F. (eds.), *The Economics of the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2001b, p. 52-80.
- Moravcsik, A. (1991): *Negotiating the Single European Act*. In: Keohane, R. O., Hoffmann, S. (eds.), *The New European Community*. Westview Press, Boulder/Oxford 1991, p. 41-84.
- Moravcsik, A.: *Preferences and Power in the European Community*. In: O'Neill, M., *The Politics of European Integrations. A Reader*. Routledge, London 1996, p. 297-300.
- Moravcsik, A.: *The Choice for Europe*. Cornell University Press, New York 1998.
- Morel, L.: *France: Towards a Less Controversial Use of the Referendum?* In: Gallagher, M., Uleri, P. V (eds.), *The Referendum Experience in Europe*. Macmillan Press, Houndmills 1996, p. 66-85.
- Moses, J. W., Jenssen, A. T.: *Nordic Accession: An Analysis of the EU Referendums*. In: Eichengreen, B., Frieden, J. (eds.), *Forging an Integrated Europe*. The University of Michigan Press, Ann Arbor 1999, p. 21 I-246.
- Nelsen, B. F., Stubb, A. C-G. (eds.): *The European Union*. Palgrave Houndmills 1998.
- Neunreither, K.: *Political Representation in the European Union*. In: Neunreither, K.,
- Nicoll, W., Salmon, T. C.: *Understanding the European Union*. Longman, Harlow 2001.
- Nixon, F.: *Foreign Aid and External Assistance*. In: Artis, M., Nixon, F. (eds.), *The Economics of the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 383-05.
- Nollert, M.: *Lobbying for a Europe of Big Business: the European Roundtable of Industrialists*. In: Bornschier, V. (ed.), *State-Building in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2000, p. 187-209.
- Norris, P.: *Recruitment into the European Parliament*. In: Katz, R. S., Wessels, B. (eds.), *The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration*. Oxford University Press, Oxford 1999, p. 86-102.
- Nugent, N. (ed.): *At the Heart of the Union*. Houndmills: Macmillan Press. Nugent, N. (2001): *The European Commission*. Palgrave, Houndmills 2000.
- Nuttall, S. J.: *European Foreign Policy*. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Nuttall, S.: *The Commission and Foreign Policy-Making*. In: Edwards, G., Spence, D. (eds.), *The European Commission*. Cartmill, London 1995, p. 287-303.
- O'Neil, M.: *The Politics of European Integration. A Reader*. Routledge, London 1996.
- Ohr, R. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart/Berlin/Köln 1996.
- O'Neill, M.: *The Politics of European Integrations. A Reader*. Routledge, London 1996.
- Page, E. C.: *People Who Run Europe*. Clarendon Press, Oxford 1997.
- Pajas, P.-Rossier, T.: *O Evropské unii*. Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2000.
- Pantel, M.: *Unity-In-Diversity: Cultural Policy and EU Legitimacy*. In: Banchoff, T., Smith, M. P. (eds.), *Legitimacy and the European Union*. Routledge, London 1999.
- Pavlík, P.: *Španělsko se liší*. *Mezinárodní politika*, č.11,12/1992, s. 25.
- Pearce, D.: *Environmental Policy*. In: Artis, M., Nixon, F. (eds.), *The Economics of the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 213-239.
- Pearson, F. S.: *European Security Policy and the Single European Act*. In: Smith, D. L., Ray, J. L. (eds.), *The 1992 Project and the Future of Integration in Europe*. M. E. Sharpe, New York 1993, p. 179-197.
- Pearson, S. P., Rochester, J. M.: *International Relations*. McGraw-Hill, New York 1988.
- Pelinka, A., Greiderer, S.: *Austria: the referendum as an instrument of internationalisation*. In: Gallagher, M., Uleri, P. V (eds.): *The Referendum Experience in Europe*. Macmillan Press, Houndmills 1996, p. 20-32.
- Pettifer, J.: *Greek Political Culture and Foreign Policy*. In: Reatherstrone, K., Infantis, K. (eds.): *Greece in Changing Europe*. Manchester University Press, Manchester/New York 1996, s. 17-23.
- Pieper, S. U.: *Subsidiarität. Ein Beitrag zur Begrenzung der Gemeinschaftskompetenzen*. Heymann, Köln/Berlin/Bonn 1994.
- Pinder, J.: *Evropské společenství. Budování unie*. Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci, Praha 1993.
- Pinder, J.: *Evropské společenství. Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci*, Praha 1993.
- Pinder, J.: *From Closed Doors to European Democracy*. In: Westlake, M. (ed.), *The European Union Beyond Amsterdam*. Routledge, London 1998a, p. 47-60.
- Pinder, J.: *Předválečné představy o sjednocené Evropě - britští prorokové*. In: Bond, M., Smith, J., Wallace, W. (eds.): *Význační evropané*. Evropský literární klub, Praha 1998, s. 19-47.
- Pitrová, M.: *Institucionální struktura Evropské unie*. Masarykova univerzita, Brno 1999.

- Pitrová, M.: *Institucionální struktura Evropské unie. Vliv integračních paradigmat na výstavbu institucí*. Nadace Universitas Masarykiana/Nauma, Brno 2002.
- Pitrová, M.: *Teorie evropské integrace a politický vývoj Společenství*. *Politologický časopis*, č. 4/2002, roč. IX, s. 415-431.
- Plechanová, B., Fidler, J.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-95*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997.
- Plechanová, B., Fidler, J.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-95*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997.
- Posselt, M.: *Doslov*. In: Coudenhove-Kalergi, R. N., *Pan-Evropa*. Panevropa, Praha 1993.
- Prest, A. R., Coppock, D. J. (eds.): *The UK Economy*. Weidenfeld and Nicolson, London 1982.
- Prest, A. R., Coppock, D. J. (eds.): *The UK Economy*. Weidenfeld and Nicolson, London 1982.
- Preston, C.: *Enlargement and Integration in the European Union*. Routledge, London 1997.
- Preston, C.: *Enlargement and Integration in the European Union*. Routledge, London 1997.
- Provazník, D.: *Maďarsko – primus ve třídě kandidátů Evropské unie*. *Směr Evropská unie, příloha Mezinárodní politiky*, č. 4/2000, s. 22-23.
- Příkryl, I.: *Strategie a nástroje východního rozšíření*. In: Fiala, P., Pitrová, M. (eds.): *Rozšiřování ES/EU*. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 111-135.
- Purdy, D.: *Social Policy*. In: Artis, M., Nixson, F. (eds.): *The Economics of the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 240-270.
- Raunio, T.: *Beneficial Cooperation or Mutual Ignorance?* In Steunenber, B., Thomassen, J. (eds.): *The European Parliament*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2002, p. 87-111.
- Raunio, T.: *The Party System of the European Parliament after the 1999 Elections*. In: Lodge, J. (ed.): *The 1999 Elections to the European Parliament*. Palgrave, Houndmills 2001, p. 231-251.
- Rieger, E.: *Agrar- und Fischereipolitik*. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union*. *Lexikon der Politik* (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 17-20.
- Rieger, E.: *Agrarpolitik: Integration durch Gemeinschaftspolitik*. In: Jachtenfuchs, M., Kohler-Koch, B. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Leske+Budrich, Opladen 1996b, s. 401-428.
- Rieger, E.: *The Common Agricultural Policy*. In: Wallace, H., Wallace, W. (eds.): *Policy Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 97-123.
- Richardson, J. (ed.): *European Union. Power and Policy-Making*. Routledge, London 1996.
- Richardson, J.: *Eroding EU policies: Implementation Gaps, Cheating and Re-Steering*. In: Richardson, J. (ed.): *European Union. Power and policy-making*. Routledge, London 1996, p. 278-294.
- Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. Palgrave, Houndmills 2000.
- Ross, G.: *Jacques Delors and European Integration*. Polity Press, Cambridge 1995.
- Röttinger, M.: *Historische Eckdaten zur Entwicklung der europäischen Integration*. In: Röttinger, M., Weyringer, C. (Hrsg.): *Handbuch der europäischen Integration*. Mainz, Wien 1996, s. 3-18.
- Rudden, B., Phelan, D. R.: *Basic Community Cases*. Oxford University Press, Oxford 1997.
- Ruin, O.: *Sweden: the referendum as an instrument for defusing political issues*. In: Gallagher, M., Uleri, P. V. (eds.): *The Referendum Experience in Europe*. Macmillan Press, Houndmills 1996, p. 171-184.
- Sabathil, G.: *Příprava České republiky pro vstup do EU*. *Mezinárodní politika* č. 1/1999, s. 10-11.
- Salmon, T., Nicoll, W. (eds.): *Building European Union*. Manchester University Press, Manchester/New York 1997.
- Salmon, T., Nicoll, W. (ed.): *Building European Union: a documentary history and analysis*. Manchester University Press, Manchester/New York 1997.
- Salmon, T.: *The Union, the CSFP and the European security debate*. In Lodge, J. (ed.): *The European Community and the Challenge of the Future*. St. Martin's Press, New York 1993, p. 252-270.
- Sbragia, A. M.: *Asymmetrical Integration in the European Community*. In: Smith, D. L., Ray, J. L. (eds.): *The 1992 Project and the Future of Integration in Europe*. M. E. Sharpe, New York 1993, p. 92-109.
- Sbragia, A.: *Environmental Policy*. In: Wallace, H., Wallace, W. (eds.): *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 235-255.
- Seidelmann, R.: *Erweiterung und Vertiefung der Europäischen Union*, in: Nohlen, D. (Hrsg.): *Lexikon der Politik*, Bd. 5. C.H. Beck, München 1996, s. 54-59.
- Shapiro, M.: *The European Court of Justice*. In: Sbragia, A. M. (ed.), *Euro-Politics*. The Brookings Institution, Washington 1992, p. 123-156.
- Shaw, J.: *The Problem of Membership in European Union Citizenship*. In: Bankowski, Z., Scott, A. (eds.): *The European Union and Its Order*. Blackwell, Oxford 2000, p. 65-89. Sherrington, P.: *The Council of Ministers*. Pinter, London 2000.
- Sheu, H. C.: *„Evropská ústava“ po přijetí Charty základních práv*. *Mezinárodní politika*, č. 3/2001, s. 28-30.
- Scharpf, F. W.: *Politische Optionen im vollendeten Binnenmarkt*. In: Jachtenfuchs, M., Kohler-Koch, B. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Leske+Budrich, Opladen 1996, s. 109-140.
- Scharpf, F.: *Governing in Europe. Effective and Democratic*. Oxford University Press, Oxford 1999.

- Scharrer, H.-E.: Finanzen/Haushalt/Steuern. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): Die Europäische Union. Lexikon der Politik (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 123-128.
- Scherpenberg, J. van, Schmidberger, M.: Binnenmarkt. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): Die Europäische Union. Lexikon der Politik (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 37-43.
- Schmitter, P. C.: How to Democratize the European Union ...and Why Bother? Rowman & Littlefield Publishers, Lanham/Oxford 2000.
- Schumann, W.: Neue Wege in der Integrationstheorie. Ein policy-analytisches Modell zur Interpretation des politischen Systems der EU. Leske+Budrich, Opladen 1996.
- Schumann, W.: Politische System der Europäischen Gemeinschaft. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): Die Europäische Union. Lexikon der Politik (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 219-225.
- Schuster, T., Vaubel, R.: Europäische Sozialpolitik. In: Ohr, R. (Hrsg.): Europäische Integration. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart/Berlin/Köln 1996, s. 173-199.
- Schwab, P.-Frangos, G. D.: Greece under the Junta. Facts on File, New York 1970.
- Smith, D. L., Ray, J. L. (eds.): The 1992 Project and the Future of Integration in Europe. M. E. Sharpe, New York 1993.
- Smith, D.: Making Europe - Processes of Europe-Formation since 1945. In: Smith, D., Wright, S. (eds.): Whose Europe? Blackwell, Oxford 1999, p. 235-256.
- Smith, K. E.: The Making of EU Foreign Policy. Palgrave, Houndmills 1999.
- Smith, M.: European Foreign and Security Policy. In: Bromley, S. (ed.): Governing the European Union. Sage Publications, London 2001, p. 255-286.
- Smlouva o Evropské unii. Smlouva o založení Evropského společenství. Victoria Publishing, Praha 1994.
- Soetendorp, B.: Foreign Policy in the European Union. Longman, London 1999.
- Spence, D.: Staff and Personnel Policy in the Commission. In: Edwards, G., Spence, D. (eds.): The European Commission. Cartmill, London 1995, p. 62-96.
- Spence, D.: Structure, Functions and Procedures in the Commission. In: Edwards, G., Spence, D. (eds.): The European Commission. Cartmill, London 1995, p. 97-115.
- Stavridis, S.: The Democratic Control of the CFSP. In: Holland, M. (ed.): Common Foreign and Security Policy. Pinter, London 1997, p. 136-147.
- Steunenberg, B.: Playing Different Games. In: Steunenberg, B., Thomassen, J. (eds.): The European Parliament. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, p. 163-183.
- Streeck, W., Schmitter, P. C. (1994): From National Corporatism to Transnational Pluralism: Organized Interests in the Single European Market. In: Eichener, V., Voelzkow, H. (Hrsg.): Europäische Integration und verbandliche Interessenvermittlung. Metropolis Verlag, Marburg 1994, s. 181-216.
- Stubb, A. C.-G.: Negotiating Flexible Integration in the Amsterdam Treaty. In: Neunreither, K., Wiener, A. (eds.): European Integration After Amsterdam. Oxford University Press, Oxford 2000, p. 153-174.
- Stubbs, P.: Science and Technology Policy. In: Artis, M., Nixson, F. (eds.): The Economics of the European Union. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 143-179.
- Suksi, M.: Finland: the referendum as a dormant feature. In: Gallagher, M., Uleri, P. V. (eds.): The Referendum Experience in Europe. Macmillan Press, Houndmills 1996, p. 52-65. Svačina, P.: Druhé rozšíření: Řecko. In: Fiala, P., Pitrová, M. (eds.): Rozšiřování ES/EU. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 48-66.
- Svensson, P.: Denmark: the referendum as minority protection. In: Gallagher, M., Uleri, P. V. (eds.): The Referendum Experience in Europe. Macmillan Press, Houndmills 1996, p. 33-51.
- Svoboda, P.: Právo vnějších vztahů Evropské unie. Linde, Praha 1999.
- Swann, D.: European Economic Integration. Edward Elgar, Cheltenham 1996.
- Sychra, Z.: První rozšíření: Velká Británie, Irsko, Dánsko. In: Fiala, P., Pitrová, M. (eds.): Rozšiřování ES/EU. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 21-37.
- Syrůček, M.: Kypr – rozdělený Afroditiin ostrov. Směr Evropské unie, příloha Mezinárodní politiky, č. 6/2000, s. 22-23.
- Syrůček, M.: Slovinsko – nejmenší mezi nejúspěšnějšími. Směr Evropské unie, příloha Mezinárodní politiky, č. 2/2000, s. 22-23.
- Šišková, N.: Právní a politická kritéria pro vstup do EU, Mezinárodní politika, č. 4/2000, s. 23-24.
- Thiel, E.: Die Europäische Union: von der Integration der Märkte zu gemeinsamen Politiken. Leske+Budrich, Opladen 1998.
- Thomassen, J.: Parties and Voters. In: Steunenberg, B., Thomassen, J. (eds.): The European Parliament. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2002, p. 15-35.
- Tichý, L., Arnold, R., Svoboda, P., Zemánek, J., Král, R.: Evropské právo. C. H. Beck, Praha 1999.
- Tichý, L., Zemánek, J., Král, R., Svoboda, P.: Dokumenty ke studiu evropského práva. Karolinum, Praha 1997.
- Tondl, G.: Regional Policy. In: Artis, M., Nixson, F. (eds.): The Economics of the European Union. Oxford University Press, Oxford 2001, p. 180-212.
- Toulemon, R.: La construction européenne. Editions du Fallois, Paris 1994.
- Tsoukalis, L.: Economic and Monetary Union. In: Wallace, H., Wallace, W. (eds.): Policy-Making in the European Union. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 279-299.
- Tsoukalis, L.: The New European Economy Revisited. Oxford University Press, Oxford 1997. Týč, V.: Aplikace práva ES z hlediska pravomocí orgánů ES a orgánů členských států. Právník, č. 5/1999, s. 405-420.

- Tsoukalis, L.: *The New European Economy Revisited*. Oxford University Press, Oxford/New York 1997.
- Tsoukalis, L.: *The New European Economy*. Oxford University Press, Oxford 1993.
- Týč, V., Jilek, D.: *Základy práva Evropských společenství*. Masarykova univerzita/ Doplněk, Brno 1993.
- Týč, V.: *Co přinesl (a co nepřinesl) Amsterdam*. Ročenka evropského práva 1997, svazek III, s. 11-48.
- Týč, V.: *Evropská unie a její právo pro začátečníky*. Masarykova univerzita, Brno 2000.
- Týč, V.: *Základy práva EU pro ekonomy*. Linde, Praha 2001.
- Ueta, T.: *The Stability Pact: from the Balladur Initiative to the EU Joint Action*. In: Holland, M. (ed.): *Common Foreign and Security Policy*. Pinter, London 1997, p. 92-104.
- Urban, L.: *Evropský vnitřní trh a příprava České republiky na začlenění*. Linde, Praha 2002.
- Urwin, D. W.: *The Community of Europe*. Longman, London 1991.
- Urwin, D.W.: *A Political History of Western Europe since 1945*. Longman, London/New York 1997.
- Urwin, D.W.: *The Community of Europe: a History of European Unity. Discord, Collaboration and Integration Since 1947*. Pinter, London/New York 1995.
- Vanthoor W. F. V.: *A Chronological History of the European Union 1946-1998*. Edward Elgard Publishing, Northampton 1999.
- Vanthoor, W. F. V.: *A Chronological History of the European Union 1946-1998*. Edward Elgar, Cheltenham 1999.
- Vasconcelos, A. de, Seabra, M. J. (eds.): *Portugal. A European Story*. Principia, Cascais 2000.
- Věrný, A., Dausés, M. A.: *Evropské právo. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 1998. Voelzkow, H.: *Verbraucherpolitik*. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union. Lexikon der Politik* (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 258-262.
- Walker, N.: *Sovereignty and Differentiated Integration in the European Union*. In: Bankowski, Z., Scott, A. (eds.): *The European Union and Its Order*. Blackwell, Oxford 2000, p. 31-64. Wallace, H. (ed.): *The Wider Western Europe*. Pinter, London 1992.
- Wallace, H., Wallace, W. (eds.): *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Wallace, H., Wallace, W. (eds.): *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997.
- Wallace, H., Young, A. R.: *The Single Market*. In: Wallace, H., Wallace, W. (eds.): *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford 1997, p. 125-155.
- Wallace, H.: *Flexibility: A Tool of Integration or a Restraint on Disintegration?* In: Neunreither, K., Wiener, A. (eds.), *European Integration After Amsterdam*. Oxford University Press, Oxford 2000, p. 175-191.
- Wallace, H.-Young, R.: *The Single Market*, in: Wallace, H.-Wallace, W. (ed.): *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford/New York 1996, s. 125-155.
- Watson, A. M. S.: *Aspects of European Monetary Integration*. Macmillan Press, Houndmills 1997.
- Waver, O.: *Europe Since 1945: From Crisis to Renewal*. In: Wilson, K., van der Dussen, J. (eds): *The History of the Idea of Europe*. Routledge, London 1995, p. 151-214.
- Weale, A., Nentwich, M. (eds.): *Political Theory and the European Union*. Routledge, London 1998.
- Weidenfeld, W., Wessels, W. (eds.): *Evropská unie od A do Z*. Karolinum, Praha 1997.
- Weiler, J. H. H.: *The Constitution of Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Weindl, J.: *Europäische Gemeinschaft. Institutionelles System, Binnenmarkt sowie Wirtschafts- und Währungsunion auf der Grundlage des Maastrichter Vertrages*. R. Oldenbourg Verlag, München/ Wien 1996.
- Wessels, B.: *Decision-Making and Institutional Change*. In: Katz, R. S., Wessels, B. (eds.): *The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration*. Oxford University Press, Oxford 1999, p. 213-228.
- Wessels, W., Diedrichs, U.: *The European Parliament and EU Legitimacy*. In: Banchoff, T., Smith, M. P. (eds.): *Legitimacy and the European Union*. Routledge, London 1999, p. 134-152.
- Wessels, W.: *Europäische Union - Entwicklung eines politischen Systems*. In: Ohr, R. (Hrsg.): *Europäische Integration*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart/Berlin/Koln 1996a, s. 19-45.
- Wessels, W.: *Flexibility, Differentiation and Closer Cooperation*. In: Westlake, M. (ed.): *The European Union Beyond Amsterdam*. Routledge, London 1998, p. 76-98.
- Westlake, M (ed.): *The European Union Beyond Amsterdam. New concepts of European Integration*. Routledge, London 1998.
- Westlake, M.: *A Modern Guide to the European Parliament*. Pinter, London 1994.
- Westlake, M.: *The Council of the European Union*. Cartermill, London 1995.
- Wiener, A. (eds.), *European Integration After Amsterdam*. Oxford University Press, Oxford 2000, p. 129-149.
- Wilkes, G.: *The First Failure to Steer Britain into the European Communities: an Introduction*. In: Wilkes, G. (ed.): *Britain's Failure to Enter the European Community 1961-63*. Frank Cass, London 1997, p. 1-32.
- Wilson, K., Dussen, J. van der (eds): *The History of the Idea of Europe*. Routledge, London 1995.
- Wincott, D.: *Law, Order and Administration in the European Union*. In: Bromley, S. (ed.), *Governing the European Union*. Sage Publications, London 2001, p. 81-112.
- Wincott, D.: *The Court of Justice and the European policy process*. In: Richardson, J. (ed.), *European Union. Power and Policy-Making*. Routledge, London 1996, p. 170-184.
- Winn, N., Lord, C.: *EU Foreign Policy beyond the Nation-State*. Palgrave, Houndmills 2001. Wittkämper, G. W.: *Euratom*. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.): *Die Europäische Union. Lexikon der Politik* (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 59-61.

- Witzová, I.: Důsledky vstupu České republiky do Evropské unie (včetně důsledků přistupování). Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2000.
- Wolf, K.-D.: Kooperationstheoretische Ansätze. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.), Die Europäische Union. Lexikon der Politik (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 187-192.
- Woolley, J. T.: Policy Credibility and European Monetary Institution. In: Sbragia, A. M. (ed.): Euro-Politics. The Brookings Institution, Washington 1992, p. 157-190.
- Wouters, J.: Institutional and Constitutional Challenges for the European Union - Some Reflections in the Light of the Treaty of Nice. In: Kellermann, A. E., Zwaan, J. W. de, Czuczai, J. (eds.): EU Enlargement. T.M.C. Asser Press, The Hague 2001, p. 37-54.
- Woyke, W.: Europäische Gemeinschaften. In: Kohler-Koch, B., Woyke, W. (Hrsg.), Die Europäische Union. Lexikon der Politik (Hrsg. D. Nohlen), Band 5. C. H. Beck, München 1996, s. 75-76.
- Wyller, T. C.: Norway: Six Exceptions to the Rule. In: Gallagher, M., Uleri, P. V (eds.): The Referendum Experience in Europe. Macmillan Press, Houndmill 1996, p. 139-152.
- Young, J. W.: Britain and European Unity, 1945-1999. Macmillan Press, Houndmills 2000.
- Zervakis, P. A., Cullen, P. J. (eds.): The Post-Nice Process: Towards a European Constitution? Nomos, Baden-Baden 2002.
- Ziltener, P.: EC Regional Policy: Monetary Lubricant for Economic Integration? In: Bornschie, V (ed.): State-Building in Europe. Cambridge University Press, Cambridge 2000, p. 122-151.
- Ziltener, P.: Tying Up the Luxembourg Package of 1985: Prerequisites and Problems of Its Constitution. In: Bornschie, V. (ed.): State-building in Europe. Cambridge University Press, Cambridge 2000, p. 38-74.

Obsah

ÚVODEM	3
SLOVANÉ, EVROPA A SVĚT I-II	4
ZÁPADOSLOVANSKÉ JAZYKY.....	10
VÝCHODOSLOVANSKÉ JAZYKY	13
JIHOSLOVANSKÉ JAZYKY	16
LITERATURY ZÁPADNÍCH SLOVANŮ.....	23
LITERATURY VÝCHODNÍCH SLOVANŮ.....	27
LITERATURY JIŽNÍCH SLOVANŮ	33
SLOVANÉ A BALKÁN	38
SLOVANÉ A NÁRODNOSTNÍ MENŠINY	44
POLITIKA ZEMÍ SLOVANSKÉHO AREÁLU	47
VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE K EVROPĚ A EVROPSKÉ UNII.....	49